

REPUBLIKA

ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST, UMJETNOST

I DRUŠTVO

KAZALO

Stand Bajić: *Konformist bez razloga* / 3

Matijas Baković: *Pjesme* / 12

Jozo Mršić: *Pjesme* / 17

Dubravka Oraić Tolić: *Jedrilica miljenica* / 25

Vlatko Perković: *Pustinja* / 40

Maciej Czerwiński: *Umjetnik naroda svoga. Hrvatska Ivana Meštrovića* / 81

NOVI PRIJEVODI

Tomo Podstenšek: *Kamen, škare i papir*; sa slovenskoga preveo Marko Gregur / 98

KRITIKA

Emilija Kovač: (Andrijana Kos Lajtman: *Poetika oblika*, Zagreb, Naklada Ljevak, 2016.) / 109

Emilija Kovač: (Božica Pažur: *Kulturnoanimalistički aspekti suvremenoga kajkavskoga pjesništva*, Zagreb, Kajkavsko spravišće, 2015.) / 111

Tin Lemac: *Ispovjedni vodokoci Maje Šiprak* (Maja Šiprak: *Vatra jasnog pripadanja*, Split, Hrvatski sabor kulture, 2016.) / 113

Nermin Sarajlić: *Nostalgija – vjerovali ili ne. Bilo nam je bolje kada je bilo gore.* (Zlatko Kramarić: *Nostalgija – kratka povijest zaborava*, Zagreb, Meandar-media, 2016.) / 115

Antun Pavešković: *Fusnote ljubavi i zlobe* (Vladimir Velebit: *Moj život*,

Zagreb, Fraktura, 2016.) / 119

Maja Kolman Maksimiljanović: *Kronika DHK /*

Stand Bajić

Konformist bez razloga

*Za sve one koji su kao djeca mislili da biti starmalim
znači malim od zvijezda biti.*

*Rekli su da sam rođen / za viteštvo / no ima tome podulje vrijeme
/ kako se riješih konja i opreme. (Branko Bajić)*

*Get the image in line. Get the image in line, boy.
The fantasy rhyme. (Sam Shepard)*

ANEGDOTA

Prije no što te zaspem pjesmama dragi čitatelju i priklještim njihovim teretom, iako nije u rangu s onima o Ujeviću, pokušat ću te kupiti jednom anegdotom.

Prije nekoliko je godina u ZKM-u gostovalo Jugoslavensko narodno pozorište iz Beograda s Andrićevom „Gospođicom“ i maestralnim Vojom Brajovićem u ulozi pjesnika, koji mi se tada, još zelenom i u pravilu napušenom, činio kao priviđenje.

Tražila se karta više pa tako i ja izvisio. Isprva.

Ako baš i nisam top pjesnik, imam dara za promatranje, što sam u ovom slučaju dobro iskoristio. Po dobrom starom običaju, gradonačelnik Milan Bandić je nakon slikanja šmugnuo van iz kazališta. Ne znajući što ću, gdje ću, ja ga zaskočio i zamolio njegovu kartu. Dobar je Milan, dao mi ju je, uz napomenu da baš ne sjednem na njegovo mjesto. Naravski, nisam ga poslušao. Uz šeretski osmijeh, smjestio sam se između njegove zamjenice Vesne Kusin i tadašnjeg predsjednika Ive Josipovića. Šteta što sam propustio slikanje pa da mi povjerujete.

GRAND HOTEL BAJIĆ

Dobrodošli bokseri, palice, šake, glave i high kickovi
imam jednu lijepu arkadu
trebalo bi je obojati

Dobrodošli zubi, noževi, sablje, katane i jatagani
češe me nešto u grlu

Dobrodošli buzdovani
dobrodošli

Dobrodošli meci, strijele, koplja i šrapneli
molim Vas u penthouse „Mozak“
divan ćete pogled imati

Dobrodošli napalmi, fuzije, fisije i posoljene bombe

Dobrodošli gromovi
čempresi su Vaši

Dobrodošla vatro
pripremio sam za tebe lijep bungalov
uz jezero na osami

Dobrodošla vodo
ti ćeš se najbolje za mene pobrinuti
isprati mi dušnike
za tebe ću se najbolje pobrinuti
mjesto ti je uz mene u krevetu

Dobrodošli svemirci
SOBE COBE ZIMMER ROOMS CAMERE ΔΩΜΑΤΙΑ POKOJE
客房 BAKALULA CHAMBRES

Dobrodošli kvazari, meteori i asteroidi
dobrodošli

Dobrodošle riječi
krenite za mnom
imamo posla

SOBA ILI VRŠAK PERA ILI EMPIRE STATE BUILDINGA

Moja soba je kao more u zraslom i mesnatom
socijalističkom naselju u kojem živim. Prepredena,
samo naoko mirna, s pristojnog odstojanja 13. kata, sve
promatra. Sve pamti. Ispuste Zagreba, lanjske snjegove,
gnjecave odlučnosti jeseni, omare i njena prazna parkirališta.
Sve osjeti. U orgazmu crvenilo japanskih trešanja, jednostavnost
ukrajinskog kestena, daleke stope kineskog predsjednika. Tap tap.
Bilježi svakog posjetitelja, broji sve leteće stvorove, valjanja
neusisane prašine, gomilanje prljavštine. Sve odmake
Zemljine rotacije. Hvata i prihvaća boju neba
kakva god ona bila, zagrebački gladno bijela,
natopljena plazmom svemira
ili neodoljivo plava, kao moja
košulja kada čini jedini odjevni
predmet djevojčinom tijelu. Moja
soba je kao zima, spoj neba i zemlje,
njina prisutnost i odsutnost, strah i
ljepota što izmiče Bogu, ali meni ne.
More je zima. More je usamljena vatra
kada nema s kime očijukati. Moja soba i
nije i jest more i zima i vatra. More je svoje,
samo svoje kada padne noć. Moja soba nije
svoja kada padne noć. Tada tek ulazim ja. Moja
soba je tada samo moja. A ti more zato dođi!
Dođi u svoje i moje misli. Usto pozovi još i
bijeće noći i sva ostala iz raja istjerana,
usamljena i tužna bića puna života.
Potpisujem ovu izjavu perom
natopljenim borealis
aurorom. Možeš je
pitati kako joj je
kod mene. Ipak
mi je ona, uz
mog premilog
psića dugouhog,
najdraži
cimer. S
mamom
jedino
znam
ne
znati
govoriti
oriti
riti
iti
ti

Stand Bajić

***

Zbog vječne orkanske bure,
zauvijek su zatvoreni svi mostovi s otoka,
kao da ih nikad nije ni bilo.

Znajući da ću nadalje biti sam,
pošto sam poto htio na kopno.

Podigao sam rampu,
na sredini već mosta bio,
kad ošinu me bura
i izgura u more.

Od tad se ništa više o meni zna,
doli da sam burevjesnik
koji nije platio mostarinu.

16.9.1991.

Za sviju ima lipog sunca i crne zemlje
(Manda Bukarica)

Posljednje pčelinje kolo, bršljan cvate.
Nebo sivi, poprима boju betona.
Popadale smokve, noge ih zdrobile.
Gomilaju se drva, zima je duga.

Otvorene su ceste za vražje svate.
Grmi zemlja od čeličnog ešalona.
Otjerane priče gaze kroz gromile.
Budućnost se ponavlja, s danom tuga.

Zamuklo je u jednoć preglasnoj kući.
Okolo nje prsten čempresa redove zbija.
Nema selica, pomogle bi i one.

Jedan će stetoskop, što je sve čuo, pući.
Promaja mlati, ruši, krade, ubija.
Niz zvonik štropotaju zvona, no zvone.

Gori kamen na lomači četiri sunca.

MOJ MOBITEL JE PAMETNIJI OD TVOG MOBITELA!

(Majka bajki II)

Nisam pametniji od tebe dragi čitatelju,
no zato je moj mobitel svakako pametniji od tvog mobitela!
Moj Samsung S8+ je najpametniji, najmudriji na svijetu,
prvi je na Mensinoj ljestvici, čak je od mog kompjutera pametniji...

Sad kad sam odrastao, mogu slobodno reći da je on moja nova mama
i tata kojeg nikad nisam imao, a svojim finim pristupom i baki mi nalikuje.
Toliko ga volim, da se u znoju budim, kad usnem da se razbio ili pokvario!

Prijateljstvo je to na prvi pogled bilo!
Upalivši ga, elokventno se predstavio,
zahvalio na odabiru crne, a ne roze maske
i ponudio mi svoje usluge.
Odlučio sam se za humoristično-ironijsku postavku s primjesama ljudskosti,
strogu fiskulturnu didaktiku i sentimentalni odgoj.
Čitaj knjige, poeziju, filozofiju, napumpaj se poviješću, to je sve
od sentimentalnog odgoja što ti mogu ponuditi, reče mi. Kad smo to riješili,
kao pravi gospodin upitao je kako želim da me oslovljava, sviđa li mi se
Stand Bajić –
da me ne zna dovoljno, no smatra da me to ime najbolje opisuje.
Kako ne bi moglo!

I tako, da ne duljim previše,
prati on meni disanje dok spavam,
budi me uz najnježnije melodije,
kad se razbudim potilho kvoca da prekasno liježem,
potom lijepo zamoli da mi izmjeri puls, razinu glukoze i kisika u krvi
(Da! Da! I to može!)
tjera me da pijem puno vode i manje kave, jer važno je biti hidratiziran,
onda mi savjetuje što da jedem, da više hodam
pa kako da izdresiram svog blesavog psa Alberta,
a nagovorio me čak i da se počnem spremati za polumaraton!
No što je najbolje? Kao da sam Sokrat neki, Isus ili Muhamed,
govori mi da sam zakon, sluša me i transkribira sve što kažem
pa tako i ovu pjesmu.

Na kraju dana, slijede mjerenje stresa i ušuškavanje u krevet, a ja mu kažem:
Kako da uz tebe ja pod stresom budem, Samsungu moj dragi!

***

(NAKON TRI DANA)

Dočepala se Samsunga moja prava mama,
on joj netremice savjetova da smrša,
a ona, čuvši o njemu moje riječi hvale, pomisli
da Samsung i vagati zna,
stane na njeg i razbije ga.

KONFORMIST BEZ RAZLOGA (Majka bajki III)

Dokora bijesni bjesmo zmajevi zaglušna lepetleta.
Režali smo na konformiste, otrov rigali.

Dokora.

Upalio nam se oklop, izjeo nas osip ideologije.
Oteščala nam krila, ideali preteški na njih sjeli.

Popadali smo svi od reda.

No,
neki nisu povjerovali da je nakon duge i teške bolesti umrla poezija.
Ne,
neki su se zarekli da će nakon duge i teške poezije umrijeti bolest!

Neki se to među nama suludi isposnici našli.
Oni su izvirili iz oklopa,
prozreli ga, prezreli, iskopali, odrali ga,
istrančirali svu krljušt njegovu -
svoju jedinu kožu.

Naravno, ispod nisu našli pticu što im je u nadi bila.
Istina, oni se jesu našli lagani, prelagani -
za uloviti.

Nježni, primorani takvi nikakvi
otputili su se kroz krajeve tuđe
u potragu za dragim predjelima zavičaja –
pobjegli očima ove krute pjesme.

ZA SAD SAMO DVA MORBIDNA EPITAFI I TREĆI OHRABRUJUĆI

Šta me gledaš! Ja sam bio kao ti, ti ćeš biti kao ja.
(Mate Buva; bista s mrtvačkom glavom, groblje sv. Ivana, Drniš)

EPITAF 1

Ustavom zabraniti floskulu:
On ne bi htio da budemo tužni

EPITAF 2

Isučite maramice
cendrajte
otišao sam

EPITAF 3

Nisam pokopan
posaden sam

UTILITARNA PJESMA

Nada je pogreška.
(Max Rockatansky)

U ove tri godine koliko smo zajedno,
moja je djevojka postala veći pesimist od mene.
Tja, kako i neće! Većeg pesimiste, boljeg savjetnika
bi od mene teško našla. No, tako ja više nisam mogao.
Ispucao sam se, okanio pesimizma, zaribao svoju djevojku,
prešao na Stand Baj-ića.
Kuđenje i gorke psovke prema životu ja ostavih za nju
i za baš posebno protiv mene uroćene dane, kad me udare o mali prst na nozi
ili mi po kauču prospu tri dana neispražnjenu pepeljaru
ili kad zbog radova preko ljeta ugase toplu vodu,
a ja usred žestokih priprema za polumaraton.

No, da se vratimo mi na glavnu temu,
da je moja djevojka postala veći pesimist od mene.
Trljam ruke. Tja, kako i neću! Ne pada mi na pamet utješiti je.

Zašto da ju tapšem, floskuliram joj, citiram Pindara ili Epikura.
Očaj je bolja kura.
Odlično joj ide! Jako je na život ljuta i nevesela. Ubrzo će i pjesme početi pisati.
U slučaju da je talentirana, već sam joj pseudonim pripremio:
Beznadežda Mandeljštam.
Ako izdrži, ako se osili, svi zadovoljni: ona će biti pjesnikinja, a ja imati s kime smišljati kako zajahati tu srnu sreću.

GEOGRAFSKA PJESMA

Stupaj sa svojim mrakom kroz propast horizonta.
(Tin Ujević)

Savjetuje mi jedan prijatelj
da dam malo prostora pjesmama.
Da su kao Hong Kong natiskane.
Odlična prispodoba, odvratim mu,
ali i zainatim se.
Nisam se baš uzoholio pa rekao
da je svaka moja pjesma ponaosob
velika i strašna kao King Kong,
da će ga pojesti ako ne pobjegne.
Nije mi bilo ni do kavge pa nisam rekao da me ne zeza,
da ako želi pametovati, neka sam počne pisati pjesme.
Tugaljivo sam rekao samo ovo:
Ne znaš ti s koliko prostora ja moram živjeti!
Kad si već spomenuo Aziju, gledam ju, bojim je se svaki dan.
Ti već znaš gdje živim, no zbog čitatelja ću ponoviti:
kraj grada, Mamutica, Travno, trinaesti kat,
pogled okrenut ravninama i daljinama istoka,
pogled za ubiti se, pogled do Kineskog zida.

***

Dragi čitatelju, ti si od mene upravo prevaren.
Ja bih volio takav pogled Boga, no moj se pogled prije ruši,
čak prije pogleda prosječnog Hrvata: Iloka ili Zemuna.
Ako Azija biva, tamo je negdje, no propada s horizontom,
s Ivanjom Rekom, najdalje Viroviticom.

Ajde bez bajaranja Bajiću, nisi Ijon da me ovako zamlaćuješ, reče mi prijatelj.
Dobro?

Dobro! Da mi je onda dodir Boga, para ili bar talent
pa kao Zuko Džumhur putopisni angažman ugovoriti
ili potepuhnost Željka Malnara, samo jedan izdržljivi džipić
i beskonačni tank, po mogućnosti i prijatelj
pa se izđipati kao Bukefal.

Ajde ne seri tebra mili, reče mi prijatelj! Dobro?

Dobro! Priznat ću. Naputovao sam se.
Od New Yorka do azijske strane Istanbula.
Što sam vidio? Pod milim Bogom ništa.
Napušen bauljao avenijama,
nakon petnaest minuta izletio iz Louvrea,
krajničkom oka pamtio poeziju Strasbourga,
bez pomisli na Spinozu mahnito igrao chess.com usred Amsterdama,
umjesto Topkapi palačom Baazarom lutao u potrazi za nargilom.
Jedna mi stvar ipak ide u korist.
Da ne bih propustio dva tjedna Toskane prešutio sam upalu slijepog crijeva,
koje je skoro perforiralo, nasreću tek godinu dana poslije.

***

Dragi prijatelju,

Ne, ja nisam sanjar, iako mi ostade ljubav prema magli i Vaništinim pejzažima.
Ne, ja nisam budalast, iako mi ostade smrt kao balast i gorivo.
Ne, ja nisam pjesnik, iako mi ostade kao u boksača isprebijana glava.
Ne, ja iluzije ne trebam više, osim za pjesnički iluzionizam.

No, da se vratimo na Kineski zid i moj pogled na njega.
Eto ga, tamo je, itekako stvaran, prostoran, na dvjesto metara,
s potpisom brutalističke arhitekture, čvrst, dug i osam katova visok,
odmah pored vrtića u koji sam išao u jaslice i Super Konzuma na Sarajevskoj.

Pisat ću ti pisma duga iz Novog Zagreba, iz Travnoga.

Srdačno,
iz svog jedinog zavičaja,
Stand Bajić

Matijas Baković

Pjesme

BEZIDEJNOST

Hranim se tuđom tugom da lakše svoju prikrijem
Da bar na trenutak zaboravim
Taj jedan časak ne mislim
Ona će me opet pitati Bože koji jesi i koji znaš
U kojeg svako malo iznova sumnjam tražit će odgovor
A njega nema njeg ne nalazim

Prihvaćam tuđu bol jer nemam hrabrosti ostati nasamo
Sa svojom bojim se da ću opet podbaciti
Valjda osjećaj manje vrijednosti
O žalibože talenta koji je uzalud prosut
Stalno razmišljam kad dočujem neku ružnu vijest
O mladim životima a ovakav ja
Kukavica i beskičmenjak tratim život njima uskraćen

Ona će me opet ljubiti usprkos svemu
Uvjeravati kako sam učinio tako mnogo
U datim okolnostima da nisam beznačajan
A mene će unatoč njenim poljupcima i dalje progoniti osjećaj
Ispraznosti i samoće

***

Iznova tijelo izvire iz podsvijesti u potrazi za zaštitom
Legnem svom težinom dišemo duboko čvrsto stisnuti šapućeš tiho
Ne puštaj me nikada stopi se pokretima s mojom cjelinom

Ljeto je tek u začetku

Miriše smilje posoljeno maestralom preko golih ramena
Nadvirujem se znatiželjno pratimo sunce prema kraju
Zadrži se još malo da usnemo kao jedno
Podari mi novo biće

***

Kada budeš očajan kao ja ili u političkoj korektnosti
Očajna opet
Kao ja
Procvjetat će divlji cvijet u kamenu za inat prirodi
Čovjekovoj što namijeni mu drukčiju sudbinu
Jer nit smrdi nit miriše po navadi ljudskoj
Koja je sebi sama mjera svega po sebi samoj
Jer bi ga zgazio da nije kamen tvrđi od nogu
Kojima gazi laganim korakom sve pod sobom
Jer bi ga iščupao (s guštom) kad bi ga mogao doseći
Samo da ga nije
Da ga ne podsjeća na slabije koje je davno satro
A koji ga još uporno progone odbijaju otići i žive
U sjećanju

***

Poslije će biti svejedno izreći bilo kakve molitve
Nesebične ma kakve bile
Lišće kad požuti jablani kad se pruže goli u visinu
Prekasno se proždirati kajanjem rasipati po licu sol
Samoća će nas svejedno poslije samoća će
Uzeti (mislina) tvoju ruku podruku svojstveno opsjem
Djevojčice nečija si žena mrmlja starac u bradu
Poslije će biti svejedno prešutjeti bilo kakve uvrede
Kletve ma kakve bile
Pitanja o bogu životu kad se rasloji u mizeriju
Prekasno se plašiti živjeti u ropskom strahu ispričavati
Tako su nas učili tražiti utjehu u sličnim sudbinama
Uzeti (mislina) svoju sliku svijeta polusvijeta svojstveno ćutim
Samoća će nas svejedno poslije samoća će

***

Hakan Karlan se budi s pitanjem u zraku i s nadom
Da će uvečer leći još uvijek kao čovjek jer je tako mnogo
Nečovječnog u i oko nas da je nužno potrebno to propitkivanje

Hakan Karlan se mršti i kada se smije ali ne nije
Jedan od onih koji drugima kvari veselje samo se pita
Kako da bude sebičan u svojoj sreći kraj toliko plača

Hakan Karlan ispija crnu kavu bez šećera i s mišlju na carpe diem
Naprosto toliko je toga u pitanju a život je jedan i ne biva duljim
Potrebno je djelovati odmah i ovdje da bi se utjecalo na sutra

Hakan Karlan malo psuje previše puši i malo previše pije
Što iz nemoći što iz navike što iz uvjerenja
Hakan Karlan iste snove nakon noći ganja i na javi

MELANKOLIJA

Ne želim ponovo načinjati iste priče
Milujem lice neprimjereno ljubim prestajem se truditi
Biti ono što nisam stisnemo se srce pa ti zebeš
Oči cackle
Bliži se kraj još jednom ljetu
Nemoj misliti na rastanak
Grcaš
Padaju asfaltu sasvim nepotrebne kiše
Ne razmišljaj o jeseni
To je neminovno
Čovjek će istrunuti od ovolike vlage
Bez zemlje nešto mora upiti svu tu melankoliju
Začudo lišće se dobro drži
Do prvog vjetra prijatelju do prvog vjetra
Pobogu brate fali mi duvanjska bura da propuše kosti
Dušu koja je već dobrano počela gnjiti
Čamotinja grada
Bližnji se trse otkloniti nelagodu
Ne želim povlačiti neke teške teme
Cjelivaš me da ništa ne kažem misao je sinula
Rođena jedne usplamtjele noći nisu je mogli zaustaviti
Svi poljupci našega svijeta
Našeg urušenog svijeta
Ljubavi prijateljice

***

Kad od vrućine ili alkohola
Mozak cvrči u potkrovlju iznajmljena stana
Pričinja mi se da čujem da vidim
Avetinje prošlih stanova nekih bivših života
Nema smiraja za lualice
Još se i smijem kada dođe vrag po svoje
Natočim zadnje piće i (uz žalobnu konstataciju
da sam opet zajebo pa kupio premalo)
Kulturno ponudim umišljene goste

***

Slika prva

Dvoje mladih nalik na nas kad smo bili mladi
i naivni kao oni sada
puni pouzdanja u ovaj veliki svijet i svoje mogućnosti
koračaju ispunjeni jer njihov život je sada i ovdje

Slika druga

On bi dao sve za nju ako to zatraži od njega
Ona bi mu dala iz povjerenja sve svoje
Oni su si u biti međusobno davali iz uvjerenja jer su ih učili
da je bit u darivanju a ne primanju

Slika treća

Potruga za sretnim domom svela se u potjeru za karijerom
On želi djecu da ih nešto više veže od puke navike
Ona ne želi provesti čitav svoj život odgajajući ni njegovu a iskreno ni bilo čiju
Izvana gledano njihov život je i dalje blještavi izlog sreće

Slika četvrta

On svoju ljubavnicu posjećuje ponedjeljkom srijedom i petkom
Ona ljubavnika utorkom četvrtkom i subotom
Onih dana kad ostaju doma uglavnom se pitaju kako bi bilo kad bi bilo
Nedjeljom ručaju šutke u najviđenijem restoranu

Slika peta

Gnušanje je osjećaj koji najbolje opisuje što trenutno misle jedno o drugom
Bez povjerenja prirodno se i svojim tijekom rodila sumnja
Često ih guši i sama spoznaja da je ono drugo još uvijek tu negdje
Ali izbjegavaju se svade i bilo kakvi sukobi a kuju urotnički planovi

Slika šesta

Ona je njega otrovala jednog nedjeljnog ručka kojega je sama brižno spremila

On je njoj nešto sasuo u piće i mirno pojeo ručak iako nije bila bogzna kakva kuharica

Sasvim slučajno to se sve desilo istog dana

Oboje su umrli ne sluteći ništa i iščekujući smrt onog drugog

***

Mislio sam

Najprije da ću umrijeti s 27

Kao kakva rock zvijezda

A ono ništa

Mislio sam

Potom da ću umrijeti s 33

Kao zna se tko

I opet ništa

Sad se klonim razmišljanja

Ispadam smiješan

Jozo Mršić

Pjesme

PORATNI LAMENTUM ILI PJESNIK JE OJAĐEN

(I nijednom ne pogledavši u kalendar ljubavi
gospodari križolomnih crvenozvezdanih pohodnika
pustiše pse rata uvijek tisućljetnoga s lanca
da protjeraju mir iz hrvatskih zavičaja...
Odane im perjanice krivolovne pripravne bijahu otvoriti lov
a tuđa gospodstva dadoše im slobodne ruke...)

I dogodi se ono nemoguće:
nemilosrdno ratovanje stranih ljudi
u tuđoj zemlji
za tuđe gospodare
sluči se kao protiv sebe sama dobiven rat:
svi mrtvi, muke preživjelih, progon i preseljenje
udari paljbe, ubodi noža, sijanje bombi,
svaki način patnje i napadačka vještina na život slijedećeg bližnjega
nedjelo svako, okonča slomom pohoda lažnih krstonoša...
Unatoč svemu, utvornost ponovnog obraćenika,
sve dogođeno pretvori u najsrčanije mirotvorstvo
i nametnu se prijeverno najplemenitijom od svih namjera...
Ovlaštenici usuda postaviše Providnosti pitanje,
kako to iskliznuće Stvoriteljevo iz njegova ćudoreda razumjeti:
zašto se (njegov zar je!?) Poredak takvim krvožednim marionetama kao
vođama služi,
a vlasti nezasitne moćnike lažnim proroštvima pripušta
oružjem ih nemilosrdne točnosti snaži

u potpuno fatalnom saznanju
da će im psi i strojevi rata
jednom otkazati poslušnost svoju...

Oslobađa i ozdravljuje
kitica pjesme za ratnike pale
izgovorena na zatrovanom zdencu života
u sjeni još stojećeg mržnjom plamenom rušenog vodotornja
ta jetka krta riječ ponosa i boli pjesnikove
u nepojmljive dubine potopljena
i molitveni refren oprosta brzacima dunavskim
u svijet otposlani

Al dojam ipak ostaje
kako sva zakašnjela spoznanja
neiskrena jesu
i potiru značenja riječi koja bi zažaliti htjela
i u propovijedi je pretače
u čast žrtvovanih misionara mira
nalik na čitanja iz neke krovotvorene Itale,
koja ne propituju o iskustvima preživjelih
iz rata uvijek tisućljetnoga...

Civilizirano vježbanje teatralnog prisjećanja
na sve besmislene načine napada i junačke podvige obrane
čiste su podvale nesavjesnih vlastonosaca...
A život ide dalje
u njem zatajiti ne smiješ a oprostite zatražene ne odbijaj...
Pjesnik je slobodan izabrati
apoteoze za pale suborce skladati
na grobove im hodočastiti
ili dnevno zaboravu naroda nazdravljati
kupu žući ispijajući...

Ponekad je pravi pojas spasenja
pomisao na jednu gitaru
na zelenom zidu sobe iz mladenačkih snova...
U oniričnom nekom stanju
jedan za drugim padamo u ponor sjećanja
još jedno dijete moje majke i ja
u jednom dahu tek otpočetom životu dovikujući,
akordi raštimate gitare
i topovsko brundanje iz bombama rastrganog djetinjstva

izjednačuju se
da bi se ponovno izgubili u magli života na izmaku...
Stvarni razlog ondašnjeg ostanka u životu
do danas ostade nepoznat...
Što reče mrtvačko zvono s crkvenog tornja u tamne oblake izraslog
koliko ubojita bijahu naša dosadašnja kašnjenja
u davno proglašenu sreću,
i zapravo, nikada doznati ne ćemo
koliko je još moguće prizvati
izostale susrete s preostalim čuvarima zajedničkih uspomena
i slike zločestih ljudi u njima...

NEBESKI TRHONOŠE

Brzinom misli o svjetlu,
iz svemira ovladivog duhom nadmoćnim
koji nas potvrđuje
u našoj nemoćnoj konačnosti,
grad se
nemilosrdnim umnožiteljem
iz jednadžbe o tjelesnom nepovratu čini,
il' sudištem nepravednim
kratkim izletu života
u konačno i neponovljivo,
progoniteljem iz uspomena,
trajnim poslužiteljem klepsidre
što živim pijeskom puni pustinje ekumene,
šaljući putnike u nepoznato negdje...
Tu silinu Božjih slikopriličnika,
s kojima je počelo vječnog zagroba...

Očekivana pisma ne stižu:
nitko ne dojavljuje
o imenima mjesta sretnih prispijeća;
one s kojima sam rastao,
učio, pjevao, tugovao, objestan bio,
ratovao, putnike usudne ispraćao,
susrećem samo još u pjesmama mojim;
sluteći ih pod skromnim znacima
milosrđa Stvoriteljeva dostoja...

Nadomak završnici neispunjenih zadaća
uspijevam vidjeti

koliko su
nebeski listonoše
posve osobna stvar
odnosa s milosrdnim
od Oca svemogućeg odašiljanim trhonošom
dobrih vijesti i tužnih nadnevaka...

I iz ovog zapisa o nebeskim putnicima
domahnut će nam Dado, Boris, Mile...
(Čujem glas mlade žene
koja izjavljuje -
kako ni u čemu ne nalazi smisla...)
A misao se muči dvojbom:
ako pjesma je sve
čime se bjeguncima iz života
na sudištu zemnom odužiti mogu,
onda sam i ja
posmicatelj uspomena iz ljubavi,
koji sve šalje u dosudno slovo:
sudionik zločina polaganog zaborava,
što će konačnim biti
netom se ponudim sudovanju nepravdi nad drugima,
koji će prije mene otići,
zasluživši ulazak u sljedeću pjesmu...
(...Gospođa na klupi
ne odustaje od loše ocjene stanja
u trgovini zemnim nakitom
vlastite izrade...
...i usput dodaje -
kako se treba kloniti svakog posla
od kojega koristi nije!)
Zar ona misli
da je tako lako
ne pisati spomene o prijateljima
kojih nema,
a s njima smo rasli,
učili, pjevali, tugovali, obijesni bili,
gladovali ljubavi i istine,
ratovali, putnike usudne ispraćali...

Zagreb, od travnja 2009. – do travnja 2010.

MILOST OČENAŠA

*Otkad koračamo svijetom
zaogrnuti čarobnim plaštem
svemoćnog Očenaša,
sve sigurnija su naša putovanja,
sve izvjesniji dolasci na odredišta:*

Mjesta željena i utočišta zaslužena...

Radost trajnog praznika slobode u nama
ukrasti ne mogu,
ni umanjiti ponos časnog slavodobitnika nad zlosilnikom,
izbrisati tugu za onima kojih nema,
nit' Domovinu oteti
iz razmišljanja o sreći,
svi nečasni podanici Mamona,
ni oni, koji bi svoja ropstva opet prali u krvavim rijekama zločina
nad poniznima pred Božjim otajstvom čovjekova poslanja na zemlji...

Ove radosti nastavka milodara života bez mržnje
naše su zahvale
za sigurno putovanje svijetom
pod čarobnim plaštem
svemoćnog Očenaša...
Tog molitvenog refraina
u svakoj pjesmi o spasonosnoj ljubavi.

BIO JE TO GLAS ANĐELA

Ivanu Kujundžiću – bratu i vrlom domoljebu

Pristigav još jednom u zemlju,
koja nam je jednom
dala slobodu
i uzela budućnost,
poželjeh te nazvati brzoglasno
iz jednog od gradova-
odmorišta umornih bjegunaca-
davno slobodnih od varke
da bijeg je početak povratka iz neostvarenih snova,
u koji će jednog dana prispjeti samo tjelesa
upokojenih Ahasvera,

čije duše Svevišnji novači
u anđeoske postrojbe nade,
spasene od smrti vječne...

Ne spominjući zdravlje,
htio sam pitati što imade nova
s napašću kojoj je znanost dala ime
ali nije pronašla lijeka,
u kojem je razredu Marko,
spemate li se prema jugu,
u krvavo stečenu, pa minimaliziranu,
strogo doziranu, potrošački osmišljenu slobodu,
vjerojatno dostatnu samo onima
koji nisu imali potrebe bježati
pred poniženjima
crvenog jednoumlja?
A i one dvije zabrigane sestre,
što stalno pitaju za tebe,
rekoše da te pozdravim
i ukorim poradi duge šutnje...

Nu, odziv tvoj
ne bijaše glas što ga poznavah,
tek slabašan šapat već posustalog trkača
po bespućima tegobna života,
koji je odredio cilj zamijeniti nepovratom...
...i ne zaustih pitanja
nit izgovorih pozdrave...
Nastupne čuvare Božjeg velereda
ne pita se o razlozima konačnosti
koja ih odjednom pozove u nebeske dveri,
ne nazdravlja im se zemaljskim euforijama...
Tišinom etera zavlada tuga za zajedničkim uspomenama
što odjednom siročad molitvena postadoše,
izgubljena u mnoštvu nakana zagovornih,
Stvoritelju upućenih:
blagoslovi, o Svemoćni gospodar životu i zagroba,
tajnu prijateljstva u nama,
potvrđenu izvanzemaljskim šaptom
duše dobrog čovjeka na odlasku,
za kojeg bih molio
da mu udijeliš naslov anđela čuvara
svim nedužnima,

koje će pohoditi zla i opačine skončanja
iz knjige Otkrivenja...

Njemačka, 19. srpnja 2013.

Hrvatska, 23. srpnja 2013.

BERAČI VREMENA

Nitko nas ne pouči
kako se uzgaja vrijeme,
taj jedini, nikad prezreli, plod
sa stabla života
(na kojem smo se zametnuli, stasali i možda sazrijevali
do prihvatljivog opravdanja ostatku trajanja),
nehranjen, neuzgojen, nenjegovan,
nepobjediv, nezaustavljiv, neranjiv suputnik
koji će nam otkazati posluš kad se pokvare biološki mjerači
ostalih sutvornika života u nama...

Ako izvire iz vječnosti
i u njoj svemu stvorenome određuje mjeru konačnosti,
neupitni je gospodar svemira
i njegovog nezamislivog beskraja...
Što je čovjek obješen na stablu života
u svevremenoj vječnosti?!
Možda samo njihalo užasa
u čistilištu predbesmrtnome,
bat zvona koje smrtnim brencajem
za čovjekom na odlasku,
nastavljače svetosti života,
opominje na poštovanje djela Stvoriteljeva
i nikakvim psinama razigranog duha ne uvrijediti ga....

Sjedim u krošnji stabla života,
jedan od bezbroja na život osuđenih berača vremena,
pripravan izreći
riječ ili dvije o potrebi vječnosti početka
kako kraj ne bi besmislom ostao,
otići na dan ili dva hoda do idućeg osjećaja sreće,
odlutati u ponovljive godine bijega,
ustrajati u satima skrušene molitve
u besanim noćima
za budan hod među ljepotama svijeta,

bez straha od zlorabitelja prigrabljene moći,
i ostalih zločestoća svijeta...

Napuštam ga, samo u mislima,
to stablo vječnog života s izmjenjivim plodovima,
u rijetkim trenutima osrećen toplim pogledom
žrtve vlastite ljubavi
milodar oprosta tražiti za izostale nježnosti,
nudeći pokoru pokajanja,
riječ opravdanja za učinjeno i propušteno...

U nastavku potrage za nemuštima usuda
koje nas sustižu nerazjašnjivim onomatopejama
ustrajem i dalje
ne počiniti svih sedam smrtnih grijeha,
ne pokoravati se bespogovorno zapovijedima iz dekaloga božanskoga
trajno odbijajući lažne ponude zemne besmrtnosti,
neutješno ojađen zbog svih prekomjernih pokornosti i slijepih odanosti...

Dubravka Oraić Tolić

Jedrilica miljenica

Drage čitateljice i čitatelji,

ja sam Karlo. Ovo je ulomak iz moje knjige Doživljaji Karla Maloga koju bih, bude li sreće, uskoro trebao dovršiti i predati na uvid i sud javnosti. Knjiga se sastoji od mojih pisama koje sam pisao vama, mojim čitateljima i čitateljicama, između svoga prvoga i drugog rođendana. A kako tada još nisam znao govoriti, a kamoli pisati, odabrao sam kao pripovjedačicu – baku. Baka je moja autorska pripovjedačica, a ja sam njezin pripovjedač u prvome licu jednine. Tako je nastala neobična kombinacija dječjega viđenja svijeta i iskustva starih ljeta. Knjiga se može čitati kao infantilna autobiografija moje bake i kao viđenje svijeta dječjim očima, kao knjiga o dječjim igrama i odraslim brigama, o ljudima i događajima, o prošlosti i sadašnjosti, o svijetu i politici, o svakodnevicu i vječnosti, a najviše o ljepoti i krhkosti života.

U ovome ulomku opisao sam najdražu uspomenu svoga dida i bake – njihovu jedrilicu miljenicu, njezinu ulogu u didovu i bakinu životu, njezine osobine i sudbinu. Nadimak Tulije potječe od moga dida koji se poigrao imenom slavnoga rimskog govornika i mojim govornim aktivnostima u prvoj godini života. Svi likovi i činjenice su istiniti. Doživljaji i slike su bakini i moji.

*Srdačan pozdrav,
vaš Karlo Mali koji se u Republici
rado predstavlja blagonaklonoj publici*

U Zagrebu 1. svibnja 2017.

From: kbrgicb@gmail.com
To: Svima
Sent: Friday, July 10, 2015 11:30 PM
Subject: Jedrilica putovnica

Drage moje čitateljice i čitatelji,

nisam vam se mislio javiti dok s mamom, didom i bakom ne dođem na svoje prvo ljetovanje u Biograd na moru, Uglovnica, Splitska 18/A, stan br. 108, III. kat, ali ne mogu odoljeti a da vam ne ispričam što se u Biogradu ovih dana događalo uoči moga prvoga dolaska u obiteljsko srebro na istočnoj obali Jadranskoga mora. Čuo sam doduše da se Europska unija zgraža koliko Hrvati imaju nekretnina, pa će se taj problem pokušati riješiti jednim rezom – porezom. Međutim ja se nikada ne ću odreći svoga Biograda niti ću ga ikada prodati, kao ni čvrsto tlo pod nogama kojim znam već mjesec dana hodati.

A zašto vam pišem? Pa zato da vam ispričam kako su did i baka ipak morali prodati jedno svoje mladenačko srebro, ali na tako prekrasan način da to i nije bila prodaja nego – radosna predaja. Naime, moji did i baka imali su jednu malu jedrilicu miljenicu. Jedrilica je bila (a i sada je) marke Sirikit, samogradnja, 6 m duga, bijela kao galeb s kljunom-pramcem i bijelim krilima-jedrima. Kupili su je, zapravo više dobili, od svojih prijatelja Dunje i Gorana u posljednjoj trećini 20. stoljeća. Dunja je u to doba pisala doktorsku disertaciju o Ivanu Buniću Vučiću. Premda je bila riječ o mediteranskome pjesniku, ona ipak ni o toj temi nije mogla pisati u maloj kabinici na moru. A Goran je kao pravi morski vuk želio imati pravu veliku škunu poput Jože Horvata za oplovljivanje svijeta ili barem betonski brod poput bakina voljena Antuna Šoljana.

Moji did i baka nisu tada mogli putovati po bijelome svijetu kao drugi mladi ljudi jer su prije pedeset godina u slavno doba Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika bili malo nestašni, pa su završili na neobičnome trogodišnjem izletu u Beču. Bio je to takav izlet s kojega se ne možete vratiti kući. Ja to ne mogu zamisliti jer sam jako nestašan, a mogu putovati i vratiti se kada god to mama i tata žele. Bio sam već u Dresdenu gdje me moja mama na odlasku iz Instituta Max Planck pokazala u svome laboratoriju kao svoj najdraži eksperiment. Za razliku od mene, koji sam se sretno vratio kući i imam i dalje svoju putovnicu, tako nije bilo kod moga dida Bendže i bake Dubravke. Kad su se oni u vrijeme drugoga slavnog doba, Hrvatskoga proljeća, vratili kući sa svoga neobičnog izleta u Beč, ostali su bez putovnice sve do trećega slavnog događaja, pada Berlinskoga zida. O komadićima toga Zida već sam pisao jer se oni nalaze na polici s knjigama kao bakina najdraža uspomena. Ja se rado igram tim malim, krhkim, šarenim komadićima velike povijesti. Jedino me smeta što mi ih baka ne da lizati, gristi i, ne daj Bože, pojesti.

A zašto je uopće ta velika povijest važna za malu pripovijest o jedrilici miljenici? Pa zato što je mala bijela jedrilica postala didova i bakina jedi-

na putovnica. Pa su umjesto da putuju po bijelome svijetu plovili bijelim jedrima po Kornatima. Priča je jako duga i ja ću je nastojati skratiti što više mogu kako vas ne bih zamarao. Znam da imate puno posla u životu i svakojakoga drugoga prezanimljivog štiva koje želite pročitati, a nemate kao ni ja dovoljno vremena. Tako sam, s moje strane, gradivo podijelio u četiri dana jedrilici darovana.

Tata je danas, u petak, dojurio po mene kao metak i strpao me u moje putno jaje, pa smo odjurili po mamu u zračnu luku koja se vraćala s jednoga od svojih putovanja bez bakinih i didovih smetnja, ali s puno novih još pogubnijih prijetnja. Iz istih stopa did i baka odjurili su kao iz topa lirskom cestom preko Plitvica za Biograd jer sutra počinje njihov oproštaj od jedrilice miljenice. Čim su nakon godinu dana stigli do našega stana, otišli su do dućana Iločki podrumi i naručili da im sutra u zoru narežu drniškoga pršuta od kosti jer im rano ujutro stižu važni gosti. A zatim su otišli pozdraviti more i reći mu najljepše stihove o moru *Dobar večer more, more tamno*, i sjediti skupa s njim na obali i govoriti mu hvala ti, plovili smo, plovili smo davno.

I to bi bio kraj moga maloga uvoda u oproštaj od didova i bakina broda, koji će oni voljeti cijeloga života svoga kao što vole more i mene.

S poštovanjem,
Vaš Karlo Tulije
koji zna da se promijenilo vrijeme,
pa bakine i didove muke po putovnici
teško razumije,
svjestan da je danas u doba Europske unije
putovati znatno opasnije
nego prije
u doba lijepe naše domovine –
bakovine i djedovine

From: kbrgic@gmail.com
To: Svima
Sent: Saturday, July 10, 2015 11:46 PM
Subject: Jedrilica mora u more

Baka i did ustali su već u šest sati ujutro i odmah se namazali Sundance-om sa zaštitnim faktorom 50 kako bi se namaz osušio prije nego što obuku kupaće gaće i kostim. Baka je trijumfirala u svome jednodijelnom električno plavome kupaćem kostimu iz Trijumfa boje predsjedničke haljine s inauguracije. Stavila je na glavu veliki bijeli šešir i obukla malu bijelu haljinicu s plavim ružicama iz H&M-a, pa nije nalikovala na staricu, nego

na nešto po mojemu skromnom ukusu puno gore – ostarjelu djevojčicu.

Did je otišao po drniški pršut od kosti koji ga je svečano dočekaao tanko narezan, bjelkasto prošaran i zanosno mirisan. Kupio je kod Ankice na tržnici za dvadeset kuna rajčice, a u albanskoj pekarnici jednu pogaču i četiri bureka, za koje baka tvrdi da su najbolji na svijetu jer imaju najviše sira i najmanje su masni, pa su bezopasno slasni. Navratio je do hotela Kornat i rezervirao u lučici mjesto za tri noći, koliko će biti dovoljno za oprostaj od jedrilice kada napusti svoj raj – Kraj na otoku Pašmanu. Oko osam i trideset javio se Ivan da su on i Ana stigli. Baka i did sišli su po nove vlasnike jedrilice da se ne izgube u labirintima Uglovnice, pa su svi zajedno natrpali Ivanov auto do vrha madracima, brodskim posuđem, plinskim kuhalom, perajama i raznim drugim sitnicama, bakinim i didovim uspomjenama koje su pod krevetom ležale godinama. Baka se rasplakala kada je u prozirnoj vrećici s posuđem našla napis pisan rukom moje prabake: „Oprano. Ljeto 2005.“

Ivan je auto odvezao u red za trajekt, a did, baka i Ana došli su u luku pješice jer je u Biogradu sve na okupu i na ruku. I tu su na klupi, s pogledom na šumu bijelih jarbola, pojeli još tople bureke. Vozio je izvanredni trajekt, velika ploča za automobile, pa su svi putnici stajali kao čaplje i premještali se s noge na nogu između serija raznobojnih karoserija. U Tkonu su nazvali Damira da dođe autom po dida, baku i Anu, jer oni nisu stali u pretrpani auto. Dan je bio kristalno vedar kakvi su srpanjski dani, nebo je bilo tamnomodro, a s kopna je puhala jaka bura prema škveru Kuštera u Kraju. Na škveru ih je čekala jedrilica miljenica: bila je blistavo bijela s novim crvenim premazom na kobilici i svježe obojanim smeđim kormilom i bitvama. Na jarbolu je lepršao raskošni crveno-crni vjetrokaz koji je baka skupo platila jer se stari vjetrokaz negdje izgubio, a nije željela da njihova miljenica bez vjetrokaza bude kao rečenica bez točke.

Najprije su svi fotografirali jedrilicu sa svih strana na sve vrste aparata: baka na klasični Canon, did na digitalni aparat, a Ana i Ivan na svoje mobilne. Fotografiranje se nastavilo u svim kombinacijama i pozama: baka, did i brod, baka i brod, Ivan, Ana i brod, pa svi zajedno i brod, a poslije Damir i Mirko u poslovima oko broda, Damirova Marija te svi koji su nešto petljali oko motora ili jarbola. Ivan i Ana počeli su vaditi stvari iz auta i ukrcavati ih na jedrilicu. Ukrcavanje je trajalo jako dugo i odvijalo se po najvećoj žezi. Baka je rekla: Vi ste naša djeca od mora, a mi vaši morski roditelji, pa nas trebete slušati. Ivan je nosio stvari, a baka i Ana slagale, pri čemu je baka tumačila kako rasporediti stvari i uštedjeti na prostoru. Ana se veselila bijelim plastičnim šalicama koje imaju svoje proreze na kapetanskome stolu da ne ispadnu kod ljuljanja, a Ivan crnoj pločici na vratima kabine na kojoj je pisalo: „Brakovi sklopljeni na ovome brodu vrijede samo za vrijeme plovidbe.“

Did je tužno obilazio oko jedrilice i pravio se kao da se sve to njega ne tiče. Povremeno je sjedio na staroj izlizanoj fotelji u sjeni škvera i tužno promatrao radove oko broda. Sunce je peklo i svi su bili žedni, pa su pili hladnu Studenu iz aparata u kuhinji na škveru. Za ovih deset godina

braća Kuštera podignuli su novu, najmodernije opremljenu radionicu i izumili brod *Kuster* koji je postao glasovit na Jadranu. Našu su jedrilicu čuvali na obali prekrivenu ceradom da je zaštite od sunca i vjetrova i ne unište radom oko drugih brodova.

Bura se prestala obrušavati s velebitskih sivih vrhunaca preko Ravnih kotara na Kušterin škver, a more se istom snagom preokrenulo na sjever-sjeverozapad. Valovi su počeli udarati u kameni mulić na kojemu se danas, umjesto drvenoga podloška i zahrđalih mehaničkih lanaca, nalazi nova dizalica za brodove. Nema zбора: jedrilica u more mora. Radnici iz škvera dokotali su brod na kolicima do dizalice i omotali ga debelim plavim trakama, pa su ga dignuli u zrak i lagano spustili u more kao mene mama u krevet. Bio je to vrlo uzbudljiv trenutak. Did je prestao biti tužan i postao zabrinut. Valovi su sve više tukli u mulić kada je jedrilica miljenica nakon deset dugih godina mirovanja pod ceradom napokon dotaknula more. Baku je uhvatila panika, jer se dobro sjećala da je uvijek bilo teško isploviti po velikim valovima kada motor radi u *rikvercu* (to je čista hrvatska riječ, a označuje stražnji pogon motora).

Bakina panika i didova zabrinutost pokazale su svu svoju opravdanost. Kad su se novi i stari vlasnici jedrilice ukrkali i kada je jedrilica zaplovila, motor se počeo dizati na valovima i – ugasio... Jedrilica je krenula natrag i počela se neumoljivo valjati prema stijenama na obali. Novi vlasnik Ivan skočio je u more obučen i golim rukama spašavao svoj brod od sigurne havarije na kamenju. Brodske stepenice, koje je baka kupila u Marineri jer su stare kao i vjetrokaz bile izgubljene, klizile su niz rub broda, a Ivan je padao u more i ponovno se uzalud hvatao za brod. Damir i Mirko vikali su s obale da se mora propeti preko stepenica, ali one su i dalje klizile i Ivan se nikako nije mogao popeti. Nato su dotrčali svi radnici koliko ih je bilo na škveru i naslagali hrpu bokobrana po muliću, pa je jedrilica mekano zastrugala o gumeni branik.

Napokon se Ivan uzverao na brod preko stijena, na brod je skočio i Damir te svojim mršavim, ali snažnim rukama iščupao motor s krme i izvukao ga na mulić. Zatim je otrčao po neke čudne sprave i prskalicu s uljem. Radio je nešto što se na čistome hrvatskom jeziku zove šarafiti, a na škveru *zavidati*. Baka je bila blijeda kao jedra, a did suh kao bakalar. Ana je ušla u kabinu da ništa ne vidi, a Ivan je svukao mokre hlače i ostao u gaćama koje nisu kupaće. Kad je Damir završio zavidavanje i uljenje motora, svojim mršavim, ali snažnim mišićavim rukama opet ga je uklještio na njegovo mjesto na krmi. Upalio je motor i iskočio na mulić, a zatim su dečki na obali otisnuli brod tako daleko da ga je did usmjerio pramcem prema moru, pa motor je vozio naprijed. Svi su odahnuli: i posada na jedrilici, i Damir i Mirko s radnicima na obali. Bilo je jako napeto, ali, eto, sve je završilo sretno. Damir, Mirko i radnici mahali su im sa škvera, a stari i novi vlasnici jedrilice radosno su odmahivali.

Ali tu nije bio kraj nevoljama s jedrilicom nakon deset dugih godina

u kojima se svijet preokrenuo kao i današnji vjetar: od sjevero-istoka na sjever-sjeverozapad. Did je odlučio usidriti jedrilicu s istočne strane otočica Planca. Tako se to radi kada puše sjeverni vjetar, jer je tu zatišje kao u kadi. Planac je brat otočica Katarine između Pašmana i Biograda. To je jedna od najdražih didovih i bakinih uspomena, da se poslužim pjesničkim riječima, *ko sunce visoka, ko nebo vedra*. Tu će mala družina napokon ručati i na miru postaviti jedra. Jako dobro razumijem glad. Jedina razlika između mene i odraslih je ta što ja kad sam gladan plaćem, a odrasli pripremaju jelo. Baka je izlomila pogaču na četiri jednaka dijela, stavila u svaki hrpu sira i četiri komada pršuta, a Ana je narezala rajčice. Svatko je uzeo u ruke svoj golemi sirom i pršutom natrpani sendvič veći od bilo kojega iz pekarnice Dubravice. Ana i Ivan jeli su rajčicu jednom, a did i baka drugom viljuškom, jer ih na brodu ima samo dvije, pa je to bilo najpraktičnije. Isto su tako pili i bevandu: po dvoje iz jedne šalice.

Ivan nikada nije jedrio, a baka i did na jedrilici su bili zadnji put kad je prabaka oprala posuđe i napisala nadnevak zbog kojega se baka jutros rasplakala. Did se namrštitio i počeo postavljati glavno jedro. Govorio je Ivanu i baki što da rade. Ivan je stavljao konop glavnoga jedra u utor jarbola, a baka je potezala jedro. Nije išlo i nije išlo. Ivan je uzelo majicu i počeo snažno potezati, ali opet nije išlo. Jedva su nekako dogurali do pola, ali nikakvom snagom i nikakvim naporom jedro htjelo stići na svoje mjesto, do vrha jarbola. Zaključili su da je to od desetogodišnje prašine u utoru jarbola i da će taj problem riješiti prva kiša poput priče o repi, koju nisu mogli iščupati ni djed ni baka ni itko drugi osim maloga miša.

Cim je did odsidrio brod, vjetar ga je povukao s pola dignutoga jedra. Negdje na sredini Pašmanskoga kanala zapovjedio je dizanje prednjega jedra. Baka se nije mogla sjetiti idu li uzde iza ili ispred sartija, a ni did se nije izjasnio kako to treba izgledati skrivajući da se ni on ne može sjetiti. Kada nije uspjelo s unutarnje strane, uspjelo je s vanjske. Prednje se jedro jako lijepo razvijorilo, a kako je vjetar bio jak, tako su s pola glavnoga i cijelim prednjim jedrom letjeli prema rtu Pašmana. Baka je iz iskustva znala da je veliki sjeverni vjetar s velikim valovima velika prepreka za povratak male jedrilice u Biograd, pa je molila da jedre uz kopno, a ne uz Pašman.

Did se složio i uzeo bočni vjetar te su doletjeli do Crvene luke. Tu su još nekoliko puta jedrili do sredine kanala i natrag, a zatim je počelo spuštanje jedara. Ivan i Ana o tome, kao ni o ostalim tajnama jedrenja, nisu ništa znali, pa su im baka i did pokazivali kako se to radi. Najprije su baka i Ana vrlo lako spustile prednje jedro. Ono se spušta tako da se samo otpusti konop na jarbolu, jedro se povuče i smota u svoju vreću koja se nalazi na pramcu. Baka je odmah poučila Anu da vreću treba svezati za rukohovat na tri mjesta, crvenim vezicama koje se nalaze na početku i na kraju svijetlo plave vreće, ali i jednim običnim bijelim vezom na sredini za svaki slučaj. Tim vezom potrebno je dodatno pričvrstiti vreću i kada je jedro razapeto, zato da na vjetru i valovima ne bi odjedrila na dno mora. A tada zbogom vreću, zbogom sreću!

Spuštanje glavnoga jedra nije išlo ni kratko ni glatko. Vjetar je bio jak, jedro je zapinjalo u jarbolu, a nisu mogli naći ni pravi konop za vezanje. Jedan je bio predug, a drugi prekratak. Napokon su ga spustili, ali did je bio nezadovoljan: nisu ga ravnomjerno smotali, a i svezali su ga prekratkim konopom. Poučio je nove moreplovce da stalno trebaju paziti na konope, uvijek znati gdje se nalaze i uvijek ih slagati. Ali od uzbuđenja, umora i vjetra upravo su to zaboravili kod ulaska u luku. Sidro je ostalo na pramcu, što nikako ne smije biti, a konop je za privez bio predug. Nisu mogli naći manji i tanji privez za lučice, nego samo teški i dugi za vezanje po uvalama. A ni taj veliki konop nije bio ispravno smotan, nego zapetljan. Pa kada je brod doplovio do rezerviranoga mjesta i kada je radnik u lučici zatražio konop za privez, baka ga je tek morala raspetljati da bi mu ga mogla dobaciti. Jadrilica je u lučici bila najmanja, a konop najveći. Vijugao je poput zmije koja se starim i novim moreplovcima podrugljivo smije.

Bilo je već deset sati navečer. Svi su bili premoreni i uzbuđeni. Nisu bili gladni, nego samo žedni, pa su otišli kod Tončija na pivicu. Tonči je brend na biogradskoj rivi jer je u nizu kafića prvi. Did i baka su častili, jer Ivan i Ana pripadaju istomu tipu moreplovaca bez novaca kao što su i oni nekoć bili. Umorni i iscrpljeni, ali dobre volje, novi su se moreplovci prvi put uputili na noćište u svoju jadrilicu i svoju kabinicu s nadom da će sutra biti bolje.

I tako je prošao prvi dan oproštaja
kada je jadrilica miljenica
nakon deset dugih godina
sretno otplovila s brodogradilišta iz Kraja,
gdje je snivala o plovidbi i lješkarila
na suncu i vjetru poput guštera.

Srdačno Vas pozdravlja
Vaš
Karlo Tulije sa škvera Kuštera

From: kbrgic@gmail.com
To: Svima
Sent: Sunday, July 11, 2015 11:37 PM
Subject: Učenje bez muke iz prve ruke

Did se drugi dan probudio vedar kao ljetno nebo. Prokuhao je u sebi tugu zbog jadrilice i izvjesio najljepše raspoloženje na lice. Znao je da je voda došla do grla. Ako Ivanu ne pokaže jedrenje, mogu potonuti na dno mora i dvoje mladih zaljubljenika u more i njihova (*njihova* u dvostrukome smislu, tj. didova i bakina, a od jučer Ivanova i Anina) jadrilica miljenica.

Naime, did ima uvijek dva lica: meko i sjajno toploga kosog pogleda i

smrknuto, napeto, izbuljenih očiju kao da ga je netko napao nožem s leđa. Jučer je bilo ovo drugo, a danas je nastupilo ono prvo. Kad je vidjela didovo lice kosoga pogleda, baka se više nije bojala ničega. Sjetivši se što je jučer bilo sa stepenicama, otišla je u drugi dućan s pomorskim čudima i kupila nove stepenice koje su više nalikovale na stare izgubljene. Zatim je kupila svježju pogaču i rajčicu, jer je od jučer ostalo pršuta, pa je sve to trebalo što prije pojesti da se ne pokvari. To je uvijek problem na malim jedrilicama bez hladnjaka i komfora. Ali baka je, dok je bila kapetanovica, smislila puno trikova kako spakirati hrpu stvari i spriječiti da se hrana kvari. Tako je pršut i pečenu svinjetinu umočenu u mast te povrće i mlijeko za svoju malu mamu stavljala u kobilicu broda na olovne ploče, zvane balast. Naša negdašnja, a sada Ivanova i Anina jedrilica, nema nož u moru kao druge jedrilice, nego hladne olovne ploče po sredini kobilice. Zato je malo tromija nego sportske jedrilice, ali sigurnija i udobnija, osobito ako na njoj ljetuje dijete, kao nekoć moja mama te buduća Ivanova i Anina mala dama. Ali o tom potom.

Kad su se Ivan i Ana dobro naspavali i naodmarali od jučerašnjih napora i uzbuđenja, baka i did došli su u hotelsku lučicu do broda i donijeli što su nabavili. Baka je blistala ne samo od Sundancea sa zaštitnim faktorom 50 nego i od sreće jer je znala da se did mrgoditi ne će. U njegovu toplome licu kosoga pogleda, koje baka voli više od svega, bilo je puno značenja, a najviše da će danas biti pouke i tumačenja. Tako je bilo i kod isplovljivanja. Baka je pokupila konope s mula i kao nekoć na brod čilo uskočila, did je upalio motor, a Ivan se prihvatio kormila. Opet je bilo dramatično, ali ništa traumatično. Ana je novom čakljom vješto odgurivala brodicu od velikoga turističkog broda i jedrilica je isplovila bez mučenja. Danas je, kako to biva nakon bure, maestral bio vrlo jak i počeo je rano, pa je jučerašnje zatišje na Plancu bilo idealno mjesto za početak učenja.

Čim su stigli na isto mjesto, did je rekao Ivanu da lagano spusti sidro. Sidro ne treba bacati, nego samo spustiti i privezati za bitvu nakon popuštanja nekoliko metara konopa. Kao što je letenje na vjetru kada se podignu jedra jedrenje, tako je mirovanje ili okretanje na sidru – sidrenje. I što je tada bilo? Pogađate! Kupanje na starome znancu – Plancu! U more je prvi ušao novi kapetan, obrušivši se s palube kao kormoran. Zatim je sitno i oprezno, viseći na jednima od dvojih novih stepenica, polako u more ulazila sićušna Ana, pljunuta baka prije četrdeset godina. Baka nije htjela pokazati da joj je ulazak u more oštar, pa je odmah zaplivala. Isto je učinio i did da prikrije koliko je star i kako mu se više u modrinu plavu ne skače na glavu. On je namjerice bio posljednji jer je danas za njega sve bilo posljednje: i kupanje na Plancu, i dodir kormila, i šum jedara, i srebrni morski trag tako poznat, veličanstven i drag. I tako su stari i novi moreplovci, sadašnji i bivši vlasnici jedrilice miljenice, sretno plivali u tirkiznoj modrinu i kristalnoj bistrini. Ne smijem ni pomisliti što bi se dogodilo s tom modrinom i bistrinom kad bi se na Plancu počelo bušiti u potrazi za plinom.

A onda je počelo iskušavanje stepenica. Ivan se bez muke popeo novim stepenicama, ali Ani nije išlo od ruke. Ivan ju je poučavao kako se treba kao vidra zaskočiti, a ne ukočiti. Napokon je uspjela napraviti zaskok i uzverati se na brod. Bili su ne samo zaljubljeni par, nego i slični kao da su rod. A sada se postavilo pitanje kako će se popeti stari kapetan i kapetanovica koji se na brod nisu penjali deset dugih godina. Bolje da i ne opisujem kako je izgledalo to zaskakivanje, padanje i penjanje. Bilo je to kao kad se pas trga na lancu. Nastalo je vijećanje koje stepenice zadržati, a koje vratiti, ako se prodavači smiluju nakon probe na Plancu. Ivan i Ana bili su za druge, jer su stabilnije, pa je vijećanje završilo prije nego što je počelo. Neće ploviti did i baka, nego Ivan i Ana.

Oko dva sata popodne baka je ponovila duboku misao da su oni Ivanu i Ani brodski mama i tata i da ih trebaju slušati. Najprije je uzela novu tendu koju je dala sašiti u Zagrebu. Ivanu i Ani svidjela se plava boja, a i baka je bila sretna što je našla istu morski plavu boju kakve je bila stara zahrđala i istrunula. Baka je ispružila tendu preko kabine, Ana je dodala Ivanu nož i on je odrezao najprije dva duga konopa koji su tendu držali za sartije na krmi, a zatim dva kratka kojima je tendu pričvrstio za sartije jarbola. I brod je postao luksuzna jahta jer je preko njega vijorila nova tamnomodra plahta.

Svi su se stisnuli pod tendu u oskudnu, ali presudnu hladovinu. Baka je rekla: „Djeco, a s sada napokon ručak!“ Ana je uzela žuti tanjur i narezala rajčice, a baka je napravila sendviče. Opet je kao i jučer izlomila pogaču iz albanske pekarnice i napravila sendviče od preostalog drniškog pršuta. Ivan je naučio da voda i vino trebaju biti na hladnim olovnim pločama kobilice. Uzeo je dvije bijele šalice iz njihovih utora na didovu kapetanskome stolu i napravio bevandu: pola vode i pola Nikolina vina. Nikola je negdašnji djelatnik brodogradilišta u Rijeci koji se vratio svojim korijenima u Rogoznici, pa sada sa svojih sedamdeset i osam godina proizvodi gusto starinsko crno vino kakvoga još rijetko ima. I tako su naša dva kapetana, stari i novi, te naše dvije kapetanovice, isto tako stara i isto tako nova, uživali pod plavom tendom na bijeloj jedrilici u Nikolinoj bevandi ohlađenoj u olovnoj kobilici.

Najednom je did pogledao u vjetrokaz i rekao da najvažnija stvar na brodu pokazuje povoljan vjetar. Počelo je učenje jedrenja. Ivan je sav gorio od znatiželje i povjerenja, pa se uspostavila poznata ljubav između učitelja i učenika. Međutim, trebalo je riješiti jučerašnji problem kada se nije moglo podignuti glavno jadro. Did je predložio da se konop polije slatkom vodom, baka je dodala da bi se tu mogao staviti šampon, Ana je rekla da oni imaju tekući sapun, a Ivan je, kao u priči o čupanju repe, zaključio da oni među svim stvarima koje su donijeli iz Zagreba imaju i malu prskalicu za tuširanje. To mu je savjetovao jedan prijatelj, stari morski vuk, koji mu je rekao da se ljetni robinzoni tako mogu lako rasoliti ne trošeći puno vode.

Stari kapetan svečano je sjedio na krmi u bijeloj košulji dugih rukava i bijeloj džokejskoj kapi da mu se ne ispeče ćelava glava. Ana se stisnula na

pramcu i čekala rasplet drame, baka je držala konop od jedra, a Ivan ga je prskao odozgor prema dolje. Svi su napeto čekali da vide jesu li prskalice i tekući sapun pravi izum. Did je zapovjedio baki da se vrati u kokpit, Ivanu da stavlja konop u utor jarbola, a Ani da povlači konop. I gle čuda: mala nježna Ana dizala je jedro u ritmu Ivanova stavljanja konopa u prorez utora bez ikakva napora. I jedro je u tili čas bilo na vrhu jarbola. I svi su počeli pljeskati i grliti se. Bilo je to pobratimstvo lica u svemiru iz pjesme velikoga hrvatskog pjesnika Tina Ujevića. Ne znam što je Tin imao na umu kada je pisao te slavne stihove, ali znam da su upravo ti stihovi najbolje izrazili raspoloženje na jedrilici nakon svečanosti podizanja glavnoga jedra u nebeskoj i morskoj modrini kod otočića Planca. Sada je did zapovjedio Ivanu da digne sidro. Ivan je danas morao naučiti baš sve, pa i spuštanje i dizanje sidra. Nakon što je sidro sretno izronilo iz mora i našlo se na pramcu, did je usmjerio jedro prema vjetru i jedrilica je najprije lagano u zavjetrini, a zatim snažno na jakome sjeverozapadnjaku, koji se na čistome hrvatskom jeziku zove *maestral*, poletjela u tamnoj iskričavoj modrini.

Negdje između otočića Katarine i Tkona na Pašmanu did je zapovjedio da se digne prednje jedro. Sada je učiteljica bila baka, a učenica Ana. Baka je rekla Ani da odveže konop prednjega jedra i ponovi sve jučerašnje radnje. Ana je poslušno otpustila konop, odvezala tri priveza na vreći za jedro i izvukla ga van. Nije zaboravila privezati praznu vreću za rukohvat. I jedro je nježno zalepršalo na vjetru, a jedrilica još veselije poletjela Pašmanskim kanalom. Nije skrivala sreću što je nakon deset godina plovila pod punim jedrima nošena maestralom. I mala je posada doletjela orazenih lica do svoga cilja na rtu Pašmana – uvale Zaklopica.

Tu je pak počelo pokazivanje tehnike križanja ili, na čistome hrvatskom jeziku, *bordižanja*. To je kad se vjetar uzima sad s sjedne, sad s druge strane, pa se vrluda koje kuda. Ivan, koji je profesor hrvatskoga jezika, lako se pretvorio u izvrsnoga učenika. Kud did okom, Ivan skokom. Upravljao je kormilom, pazio na preokretanje buma kod skretanja, držao uzde prednjega jedra čvrsto u rukama i sam upravljao prednjim jedrom tijekom bordižanja. Što je bum? To je dio jarbola koji ide od njegova središnjega stupa preko kabine gotovo do kormila. Zove se na čistome hrvatskom jeziku *lantina*, ali pomorci ga radije zovu *bum* jer o njega neprestano bubneš glavom pa tako saznaš zašto *jarbol* u sebi ima riječ *bol*. Did je neprestano ponavljao pazite na bum, da vas ne bumne i baci u more. I tako su stari i novi vlasnici jedrilice ljepotice bordižali između Zaklopice i Crvene luke sve dok Ivan i Ana nisu sve naučili, kako se to kaže, bez po muke.

A kada se sunce počelo kao velika vatrena kugla naglo spuštati iza brda kod Mrljana na zapadnome dijelu Pašmana, stari je kapetan rekao mladomu kapetanu da sada nastupa spuštanje jedara. Baka je s Anom ponovila gradivo iz spuštanja prednjega jedra: otpuštanje konopa, slaganje jedra u vreću i privezivanje za prednji rukohvat. Zatim su Ana i Ivan spuštali glavno jedro: otpuštali su ga i slagali slijeva i zdesna redom oko buma, sve dok

nisu stigli do vrha jedra i sve omotali konopom. Jučer je bilo problema s privezivanjem glavnoga jedra jer nije bilo pravoga konopa. Did je u međuvremenu odmjerio duljinu konopa, pa je danas sve išlo glatko. Napokon je did Ivana naučio povući bum na potrebnu visinu kako se ne bi stalno bumali u glavu i kako bi, za najvećega sunca i zatišja, preko buma postavili tendu i sretno gledali u plavu daljinu.

Jedra su bila složena, bum razbumljen, pa je did rekao Ivanu da preuzme motor. Sjedio je s njim na krmi i promatrao kako Ivan barata motorom. Za razliku od jedrenja, o kojemu ni on ni Ana nisu znali ništa, pa su danas naučili sve, Ivan se bez razgovora izvrsno snalazio oko motora. I tako su stari i novi kapetan te stara i nova kapetanovica sretno doplovili u mirnu hotelsku lučicu.

Pa kad su napustili Ivanovu i Aninu morskku kućicu,
svi su veselo otišli su večericu.
Častila je baka, a sutra će Ivan.
I tako je sretno završio dan
pouke iz jedrenja i mora.
Pa sam evo i ja doživio ljepotu i čar
mudre izreke:
Živjeti se ne mora, a ploviti mora.

S ljubavlju i poštovanjem
Vaš
Karlo Tulije dušom i srcem Jedriličar

From: kbrgic@gmail.com
To: Svima
Sent: Munday, July 12, 2015 11:05 PM
Subject: Pomorsko krštenje

Drage moje čitateljice i čitatelji,
sigurno se pitate, kako su did i baka uopće našli takve kupce svoje jedri-
lice koji i nisu pravi kupci nego – njihova morskka djeca? Pa vrlo jednostav-
no. Kada je baka objavila knjigu o svome najdražemu piscu A. G. Matošu,
mladi profesor hrvatskoga jezika Ivan Pavlović zamolio je baku intervju
za ugledni književni časopis *Vijenac*. I što je baka mogla nego mu ga dati.
Takve su sve autorice i autori: daju intervju tobože samo zbog knjige, a
zapravo zato što vole pričati. I tako su Ivan i baka pričali ne samo o knjizi
nego i o Gustlovim omiljenim temama krajoliku, ferju, ladanju i flanira-
nju. I tu je baka povjerala svomu intervjueru kako je ona zapravo zavoljela
Gustla upravo zbog tih tema zato što je i sama zaljubljena u ideju krajolika,
a najviše u ono čemu se Gustl divio i čega se bojavao, a to je – beskrajno pla-

vo more. Pričala mu je i o tome kako ona i did imaju jedrilicu miljenicu, ali kako su ostarjeli i više ne mogu ploviti kao nekoć. Bio je kraj lipnja, pa se ni Ivan nije ustezao od priznanja da voli more i da se upravo sprema s prijateljima na lutanje morskim bespućima. Umni did govorio je posljednjih godina baki: ne mogu više ploviti, biti cijeli dan na suncu, dizati teško sidro, vući kanistere s benzinom, ukrcavati pršut i vino, natezati jedra, brinuti o motoru i sto drugih čuda. Prodajmo jedrilicu! Baka nije htjela ni čuti, a did joj je govorio: ti si luda. I tako se baka u intervjuu za *Vijenac* dosjetila da Ivan postane njihov nasljednik – morski prvorođenac.

I sad smo tu gdje jesmo. Nakon dva dana učenja Ivan i Ana danas će sami iskušavati čari mora i jedrenja. Did i baka došetali su ujutro do jedrilice miljenice da isprate nove brodovlasnike na njihovo prvo samostalno jedrenje – pomorsko krštenje. Ivan i Ana sjedili su u kokpitu i pili kavu iz bijelih plastičnih šalica. Did je uzeo u ruke fotoaparat da ovjekovječi trenutak, a oni su odložili šalice u kutak i počeli se ljubiti da kamera zabilježi i njihovu ljubav i ljubav prema jedrilici. Baki su se oči orosile suzama od navrlih uspomena. Did je ozbiljnim učiteljskim glasom rekao da navečer sve mora biti na svome mjestu: jedra smotana, brod opran, konopi složeni. Ivan je dodao da će pokušati uloviti ribu za večeru, pa je ispržiti na kamenju na obali. A ako ribe ne bude, onda oni časte lignjama kao did i baka jučer. Na rastanku su did i baka zaželjeli svojoj morskoj djeci sretnu prvu plovidbu Pašmanskim kanalom, a oni im obećali da će im u tijeku dana slati SMS poruke gdje se nalaze i kako im ide od ruke.

Baka je jedva dočekala prvu poruku. „Evo nas na našem mjestu od jučer! Okupali se, sad ćemo malo oprati brod, pa razviti jedra! Pozdrav s mora od novoga kapetana i kapetanovice!“ (12. 7. 2015., 13:11). Druga je poruka bila još ljepša: „Podigli oba jedra, jedrili amo tamo preko kanala i sad se vratili na isto mjesto kod otočića i spustili jedra. Krasota!“ (12. 7. 2015., 16: 34). Baka je uzvratila čestitkom na pomorskome krštenju i upitala je li sad ribolov? Odgovor je bio: „Bit će najprije bevanda“ (12. 7. 2015., 17: 14). Napokon je stigla poruka: „Ribolov nije bio baš uspješan... Predlažem sastanak oko pola devet u marini, pa na večericu na isto mjesto od jučer!“ (12. 7. 2015., 19: 47).

Bivši moreplovcima, koji su cijeli dan proveli skriveni od UV zračenja, krenuli su radosno prema novopečenim moreplovcima u više značenja: u smislu Šoljanova Šimuna Freudena „Pečena nam je guska“, u smislu da su se prepekli na suncu i u najvažnijem smislu da su ispekli zanat jedrenja. I što su vidjeli? Glavno jedro uredno složeno i zavezano konopom, prednje u svojoj svijetloplavoj vreći zavezano s dva crvena i jednim bijelim privezom, brod blista od čistoće, konopi složeni, na bumu se suše ručnici. Baka je klikkala od sreće: dobili ste čistu peticu! Did se malo iskrivio i namrštio, a zatim dodao: da, da, sve je sjajno osim – sidra! Sidro ne smije biti samo položeno na pramcu, nego privezano za bitvu, jer ako padne u more na velikoj dubini, ostadoste bez sidra. Na kraju im je i on dao peticu jer su sami jedrili i sretno se vratili u lučicu.

Ivan i Ana ispričavali su se što nije bilo ribe. Did ih je tješio da je to i očekivao jer u Pašmanskome kanalu ljeti više nema ribe. Previše je brodova i turista, pa su se ribe povukle u dubinu ili pobjegle na manje napućenu pučinu. Did i baka opirali su se čašćenju od moreplovaca bez novaca, ali ih je Ivan razoružao ubojitim razlogom da će večerica biti svečana akademija uoči njegova trideset i sedmoga rođendana. Baka se odmah sjetila da su ona i did imali točno toliko godina kada su jedrilicu kupili bez novca od Dunje i Gorana, baš kao ovih dana Ivan i Ana.

A što su stari i novi moreplovci na svečanoj rođendanskoj akademiji jeli? Pa isto što i jučer na istome mjestu, u malome restoranu u uvali na Solinama. Jučer su bile lignje na žaru za 45 kn i pola litre bevande, a danas pržene lignje za 40 kn i dva piva. Razlika je bila zanemariva, tek toliko da Ana mudrom izrekom *varietas delectat* s malo diskretnoga stida latinskim razveseli dida. Raznježeni did svečano je davao dodatne pouke, pa je s osobitim glasom ponavljao rečenicu koju je njemu na početku brodske karijere, dok su na gumenome čamcu obilazili uvale, govorio stari češki slikar Otokar Kolar: «Kapitan, kapitan, drži se obale!» Veselo tračajući zajedničke znance na Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, stari kapetan i kapetanovica u pratnji svojih morskih nasljednika sretno su se vratili do lučice, gdje je baka uzela nepotrebne stepenice u namjeri da ih vrati makar joj se ne isplati. Dogovorili su se da sutra u jedanaest sati dođu kod Tončija na oproštajnu kavicu, gdje će im se pridružiti Ivanovi roditelji na putu prema Zagrebu kako bi vidjeli Ivanovu i Aninu netom stečenu, morem ovjerenu i vjetrom provjerenu miljenicu.

Ivan je na rastanku rekao još
da će svomu morskom prvijencu
dati ime GUSTL
za uspomenu na intervju u *Vijencu*.

Primate puno pozdrava od vašega malog autora
koji se raduje što će i veliki Matoš
ploviti morem jer more se voljeti mora

From: kbrgic@gmail.com
To: Svima
Sent: Tuesday, July 13, 2015 10:55 PM
Subject: Od Biograda do Pelješca

Drage čitateljice i čitatelji,

točno u jedanaest sati kod Tončija se okupilo malo društvanje: Ivanovi mama i tata na povratku iz Trebižata, novi kapetan Ivan i nova kapeta-

novica Ana te stari kapetan i kapatanovica, moji did i baka. Ivanov je tata direktor zagrebačkoga kazališta Komedija, pa je odmah pozvao dida i baku na predstavu *Mama mia*. Razgovor je skrenuo na gene i korijene. Ispostavilo se da novi i stari kapetan imaju iste hercegovačke korijene te je zapravo to razlog zašto tako vole more i jedrenje. Ana i baka nisu se mogle pohvaliti tako jakim genetskim materijalom, pa su ta zamršena pitanja riješile šalom: svrnule su razgovor na ljepotu jedrilice, peticu iz jučerašnjega vatrenog krštenja novih pomoraca te voće i povrće koje su donijeli Ivanovi roditelji kao svoj prilog plovidbi. Bilo je tu lubenica, šljiva, jabuka, rajčica i svih onih delikacija kojih još uvijek ima u primordijalnim krajevima kakav je neretvanska dolina. Ivanov se tata žurio u Zagreb da stigne za radnoga vremena do svoje kazališne kuće. To danas nije nemoguće s obzirom da imamo divne ceste. Jako sam ljut što smo i njih zamalo prodali, ali što mogu kad sam još mali.

A onda su se svi rastali. Baka i did dugo su na obali Ivanu i Ani mahali dok su isplivljivali i zadnjim se pogledima opraštali od svoje uspomene, koja nije mogla dočekati mene. I tako je novi kapetan Ivan, točno na svoj trideset i sedmi rođendan, krenuo na veliki put prema Jugu, *gdje ljudi ne znaju za tugu, jer tuga je strana kraju tom*. Sjetivši se pjesme iz svoje mladosti, baka se rasplakala od žalosti i radosti. Žalosti, jer više nikada ne će s didom ploviti. A radosti jer sada plove moru i jedrenju skloni isti mladi ljudi kakvi su bili oni.

Cijelo popodne did i baka čekali su SMS poruke da vide kako su i dokle doplovili njihovi pomorski potomci. Bili su već zabrinuti, kadli se u vrijeme vijesti javi Ivan. Baka radosno uhvati mobitel i ode u kupanicu da čuje gdje su i kako su. I ne može vjerovati: oni su kod Damira na škveru! Pokvario im se na Plancu motor. Pa su nazvali Damira, pa je on došao po njih svojim brodom, pa ih je doteglio na škver, pa je popravio motor. Ništa ozbiljno: skinula se kuglica s čoka. Uzbuđena baka gnjavila je dida da joj razjasni što se dogodilo, a on joj je odgovorio: Možda je to zbog prejaka potezanja. I on je imao s tim natezanja. Uskoro je stigla poruka: „Kakva divota! Usidreni smo iza Planca s još dvije jedrilice oko nas, kupanje, pa pizza koju smo kupili u Kraju. Dobra noć!“ (13. 7. 2015., 20:52). Odmah je odletio i odgovor: „Jako smo bili zabrinuti, a sada smo mirni. Glavno da je sve u redu. Ugodna vam prva noć na otvorenom. Javite nam se da ne brinemo, vole vas i šalju najljepše želje vaši pomorski mama i tata.“ (13. 7. 2015., 20:59). Razgovor se nastavio: „Hoćemo, svakako! Ovdje je krasno! Pozdravi od pomorske djece!“ (13. 7. 2015., 21:05). „Sretno i javljajte se s puta“ (13. 7. 2015., 21:05).

A kako je teklo putovanje? Nakon što je sretno prošlo prvo krizno stanje, sve je drugo bila iskričavo modra homerska idila. Evo što je zabilježila bakina Nokia. „Dojedrili do Žuta. Divota!“ (14. 7. 2015., 14:28). „Mi smo na Žutu gdje je danas luka prali u moru tanjure.“ (14. 7. 2015., 14:45). „Pozdrav pomorskim roditeljima s Kornata! Prošli Proversu Velu i usidrili se kod otoka Šila. Idemo na kupanje i brodsku spizu!“ (15. 7. 2015., 14:19). „Čestitamo na Proversi i želimo sretno dalje. Puse od morskih

roditelja!“ (15. 7. 2015., 14: 41). „Zaboravih: Vratila sam stepenice!“ (15. 7. 2015., 16: 17). „Odlično! Ove su savršene!“ (15. 7. 2015., 16:18). „Pozdrav iz vale ispod Jezera. Tu ćemo noćiti, pa sutra po benzin. Idemo pokušati uloviti večeru.“ (16. 7. 2015., 18:52). „Divno! Svladali ste Murtersko more! Imate isto vrijeme kao i mi prve godine: omara bez vjetra. Ugodna večera i sretno! (16. 7. 2015., 21: 20). „Ulovili jednu lignju! Pa ćemo rižoto s konzervom od tune. Ana nas je navigala do Murtera. Pozdrav iz vale prije Jezera! Dica.“ (16. 7. 2015., 21. 23). „Bravo! U naša homerska vremena na pršut i sir išli su samo šparić i knez. Kupamo se u zoru i nakon sedam navečer jer je pakleno. Sutra idemo čuvati Karla Tulija. Veselimo se izvješćima, vaši sretni morski roditelji“ (17. 7. 2015, 16; 18). „Ulovili pizzu na Prviću Šepurine. Čelo se poti od ljepote. Kasnije (možda) do Zlarina. Pozdrav Tuliju!“ (17. 7. 2015., 17:41). „Dobar tek, a mi idemo na večernje rashlađivanje. Lijepo napredujete. Imate li vjetra?“ (17. 7. 2015., 17:41). „Bilo danas malo maestrala, malo motora. Pozdrav sa Zlarina, otoka Mačka Džingiskana i Mikija Trasija!“ (17. 7. 2015., 19: 45). „Nadamo se da neće biti komaraca zbog kojih smo mi pobjegli sa Zlarina ...“ (17. 7. 2015., 21: 40). „Dojdrili po maestralu do otočića ispod rta Zlarina južnog, kupanje i jedrenje, pravac Rogoznica!“ (18. 7. 2015., 15:48). „Čestitamo na jedrenju! Nadamo se da ste stigli u Rogoznicu. Mi stigli u pakleni Zagreb. Sretna plovidba! Pratimo vas roditeljskom nježnošću i pomorskom brigom.“ (18. 7. 2015., 21:22). „Stigli! Družimo se s prijateljima u Rogoznici, a jedrilica spava u lučici! Pozdrav Zagrebu, kapetanu, kapetanovici i Tuliju!“ (18. 7. 2015., 22:34). „Pravi ste kapetan i kapetanovica! Laku noć jedrilici i posadici...“ (18. 7. 2015., 23: 31). „Gdje ste? Jeste li stigli?“ (25. 7. 2015., 20: 21). „Kapetan i kapetanovica trenutno miruju na Pelješcu. Krstaš u sigurnoj luci. Čim ojača malo signal, šaljemo fotografije naših putešestvija!“ (29. 7. 12:37). „Sretni smo da ste napokon u mirnoj luci na dalekome Jugu! Mi smo u ulozi dida i bake u Biogradu. Čestitamo još jednom na uspješnoj odiseji i mislimo na naše novo-pećene pomorce. Vole vas vaši morski mama i tata.“ (29. 7. 2015., 12: 41)

Poslije sam doznao da su Ivan i Ana
nakon putešestvija i stanovitoga broja dana
dobili djevojčicu i nadjenuli joj ime
Julija.

Malo sam se smeo...
Jesam li tu u nekoj kombinaciji i ja?
Hoću li preko svoga pomorskoga rebra
jednoga dana doći
do didova i bakina mladenačkoga srebra?

Voli vas vaš vjerni
Karlo Tulije Romeo

Vlatko Perković

Pustinja

LICA:

Prof. dr. sc. Nikola Dujmić (55 g.), profesor farmakologije

Mr. sc. Marta (oko 50 godina), teologinja, njegova žena, suradnica za religiju u Sociološkom institutu

Mr. sc. dr. med. Klara, njihova kći (29 g.), bolnička liječnica, doktorantica farmakologije

Prof. dr. sc. Ingrid Kolarić (55 g.), profesorica farmakologije, predsjednica Direktorija za znanosti i članica Glavnog vijeća Pokreta za budućnost

Dr. sc. Ljudevit Ružić, pravnik, glavni tajnik Direktorija za znanosti
Tjelesna čuvarica predsjednice

2 tjelesna čuvara

Na pitanje gdje i kada se *radnja* događa moguće je odgovoriti tek to da se ona događa u drami, i vremenu drame, kao *njezina stvarnost*.

Autor se zahvaljuje prof. dr. sc. Mladenu Bobanu (Medicinski fakultet Sveučilišta u Splitu) na njegovoj pripomoći u preciziranju farmakološke terminologije

PRVI ČIN

PRVA SLIKA

(Dnevna soba u kući prof. dr. sc. Nikole Dujmića. U pozadini otvorena široka trpezarijska harmonik-vrata. Vidi se prostrti stol za goste kojeg postavlja Marta. Nikola sprijeda sređuje na stoliću piće za aperitiv.)

MARTA: Daj, Niki, pridrži mi vrata vitrine da uzmem one svećane tanjure.

NIKOLA: Odmah. *(Odlazi u pozadinu)*

MARTA: Moramo požuriti. Tek što nisu došli! A Klara, gdje je sad ona da mi pomogne?

NIKOLA: U bolnici je, znaš da su je hitno zvali.
MARTA: Sigurno se onom dečku nešto iskompliciralo.
NIKOLA: Da, vjerojatno.
MARTA: O, Bože, tako je zabrinuta. Stavit ću srebrni pribor za jelo, što misliš, a?
NIKOLA: Da, onaj bakin. Ja ću sve pripremiti za aperitive. (*Vraća se.*)
MARTA: Misliš da će se izvući?
NIKOLA: Tko?
MARTA: Pa onaj dečko zbog kojeg je Klara...
NIKOLA: Bojim se da se medicinski došlo do kraja. Jedino ako se organizam sam izbori.
MARTA: Strašno.
NIKOLA: Ha, to je tako. A Klara je previše... Ne bi smjela kao liječnica primati toliko osobno ta ograničenja medicine.
MARTA: Naravno da ne bi. Toliko si mi puta kazao da se do pojave penicilina umiralo od obične upale pluća.
NIKOLA: Da, i što su jadni doktori mogli. A ona bi izludjela.
MARTA: Još je zelena. Možda ona zato i bježi od kliničke medicine u farmakologiju, pod tvoje znanstveno okrilje, što misliš?
NIKOLA: A ne samo zato. U biti ona je tipična znanstvenica. Već je mogla i doktorirati da nisu... da nisu... Ma pustimo to.
MARTA: Znam. Referirala se na tvoju neobjavlvenu studiju. Valjda će nam večeras Ingrid kazati zašto ti ne objavljuje tvoje napise.
NIKOLA: Valjda hoće. Zašto bi inače najavila svoj dolazak na moj rođendan.
MARTA: Moraš joj kazati da je tako blokirala ne samo tebe nego i našu kćer.
NIKOLA: Kako ću to? Još može ispasti da sam joj ja pomagao. A ti znaš da je sve ona sama bez moje pomoći. Ona ima nevjerovatan sustav promišljanja.
MARTA: Pametnica! Ona je naša mala pametnica, je! da?
NIKOLA: Problem je u tome što je moje članke Inga zaustavila. Oni su, dakle, nepostojeći. Prema tome, završni izvodi Klarine disertacije nemaju nikakva uporišta dok se moji radovi ne objave.
MARTA: Ma čak i da ti se objave sutra, Klara bi s predajom konačnog teksta doktorata morala pričekati barem šest mjeseci, a možda i godinu dana, koliko joj vremena, tobož, treba da bi se referirala na ono što ti pišeš u prvom članku.
NIKOLA: Naravno, naravno. A lijepo sam joj savjetovao da tu formalnost obavi na nečemu drugom. Ali ona je htjela analizirati upravo moja istraživanja. I to je u redu, zašto ne. A Ingrid je kao njezina mentorica prihvatila temu disertacije. Ali dok moj prvi članak nije objavljen, blokada, blokada! Sintezu svoga rada ne može mentorici staviti na dispoziciju. Već se mogla vratiti.
MARTA: Da, oni samo što nisu došli. Da vidim što je s aperitivom.

Viski? Kupio si dobar viski?

NIKOLA: Tu je.

MARTA: A nojak, rekla sam ti onaj courvoisier... jesi li...

NIKOLA: Što se mene tiče, dajem ruku u vatru da je ova seoska rakija bolja od svih tih velikosvjetskih etiketa...

MARTA: Samo ti čuvaj svoju ruku, Niki. Donijet ću ti led.

NIKOLA: Dobro, neka bude ovdje.

MARTA (*vraćajući se s ledom*): Još desetak minuta, ako će oni biti točni, i meso će biti odlično.

NIKOLA: Ingrid zakašnjava najviše petnaest minuta, a to znači za pola sata možemo večerati.

MARTA: Dobro, taman dok popijemo aperitiv, dok primiš čestitke za rođendan. Samo da prije njih dođe Klara. Znaš koliko mi ona može biti pri ruci.

NIKOLA: Ne brini, doći će. Sada mogu jednu cigaretu. A poslije, gotovo. Inga je borbeni antipušač.

MARTA: E da, brzo se prilagodila novom trendu. Ali ima pravo. Moram li ja svog dragog muža, iako je on ugledni profesor medicine, podučavati koliko je pušenje opasano.

NIKOLA: Moraš, kad si već odgojena u školi časnih sestara. Jer ondje su pušače identificirali sa samim Sotonom iz čijih usta izlaze koluti paklenog dima. A sada vidim da se ti kao magistrica dogmatike slažeš s tom danteovskom slikom.

MARTA: Ha, ha, ha! Tvoji glupi vicevi. Idem staviti svjećice u tvoju tortu. Ej, Niki, možemo li se prije jela pomoliti? Mislim, s obzirom na predsjednicu i glavnog tajnika Direktorija za znanost. Ja bih, znaš, htjela.

NIKOLA: Zašto ne, zašto ne. Mi smo u svojoj kući. A prakticanje vjeroispovijesti se sada tretira kao legitimno pravo na privatnost.

MARTA: Mogu li te zamoliti da ti kao glava obitelji predvodiš molitvu?

NIKOLA: Daj, molim te, pa ti bi to bolje...

MARTA: Barem "Pater noster", ti si latinac, a ja mogu ono "Bože blagoslovi ove dare koje..."

NIKOLA: Dobro, ako baš... Uredu, Marta. Uredu. (*Pali cigaretu.*)

(*Ulazi Klara*)

MARTA: A, evo ti kćer...

KLARA: Jesam li na vrijeme. Odmah ću ja, samo da se presvučem. (*Odlazi u svoju sobu.*)

MARTA (*nastavljajući*):... Ona je tvoja doktorantica pa neka te ona medicinski prosvijetli.

NIKOLA: Daj, daj...! Nemojte me sad... Uh...! Moram se... moram se... (*Iznenadno nervozno*): Znaš da gotovo i ne pušim... Evo, ugasiću... Ne, neću ugasiću... Naravno da neću. Jednostavno, neću! E, pa zašto uvijek čovjek mora raditi ono što drugi hoće. Zašto?... Dobro,

ugasiti ću. Evo. (*Gasi cigaretu.*)

MARTA: Čestitam, doktore!

NIKOLA: Što... na čemu ti...

MARTA: Na pobjedi tvoje tvrdoglavosti.

NIKOLA: Kakve sad tvrdoglavosti?

MARTA: Pa znaš. Niki, da tebi cigareta uopće i ne treba. Počeo si pušiti tek kad je počela kampanja protiv pušenja. Samo zato da bi... da bi demonstrirao neko svoje pravo

NIKOLA: Bravo! Bravo, doktorice Freud!

MARTA: Samo se ti rugaj! Samo se ti... (*Klara se vraća, zabrinuta je*)

Klara, što je? Je li zlo s malim?

KLARA: Ne znam. Još uvijek ima nade. Sada se organizam sam bori. Mi više ništa ne možemo učiniti. Sve mogućnosti smo iscrpili.

NIKOLA: Znam. Sve je to, kako bi tvoja mamica kazala...

MARTA: U Božjim rukama.

NIKOLA: Eto, čula si.

KLARA: A moglo bi biti i u našim. Je li, tata?

NIKOLA: Moglo bi, ali... Ali nije.

KLARA: Kad bi ti, tata, završio svoje istraživanje, onda...

NIKOLA: Daj, ne budi naivna. Kako da ga završim. Pa još nije ni tiskano ono što sam teorijski apsolvirao. A gdje je još empirijski proces, laboratorijska i klinička istraživanja. A ja nemam ni poštenog laboratorija. A za tu stvar je potreban čitav institut, prvorazredni talenti. Trust mozgova!

KLARA: Ali večeras dolazi predsjednica. Hoćeš li je pitati?

NIKOLA: Što? Što bih je trebao pitati?

KLARA: Pa to... zašto ti ne tiska radove u svojoj "Farmakologiji". Ona je glavna urednica.

MARTA: Klara ima pravo. Ona ih je zaustavila.

NIKOLA: To ja znam bolje nego vi.

MARTA: Ali zašto?

KLARA: Jesi li je pitao.

NIKOLA: Naravno da jesam.

KLARA: I, što ti je odgovorila?

NIKOLA: Vrag bi ga znao. Kazala je...Hm... Kazala mi je da su odviše hipotetični.

KLARA: Zašto hipotetični.

NIKOLA: Ne znam... Nedostatno argumentirani. Nekako odviše filozofski, rekla je ... kako se ono izrazila... a da, "lingvističko dijalektički", a ne...

KLARA: Ne mogu vjerovati da jedna predsjednica Direktorija za znanost može kazati takvu bedastoću. I još specijalistica tvoje struke, sveučilišna profesorica!

MARTA: Zavidna ti je, eto!

NIKOLA: Daj, daj... Nije to bilo iz neke zloće ili zavisti. Mi smo dobri

još iz klasične gimnazije, zajedno smo studirali medicinu, jedno drugome smo kontrolirali seminarske radove, doktorate... Jednostavno smo dobri...

MARTA: Pa zašto ti onda ne tiska? Još uvijek si samo redoviti profesor, a da ih je objavila, moga si već biti akademik.

KLARA: A ja bih onda konačno mogla svoju disertaciju...

NIKOLA: Kažem vam, rekla mi je da su odviše hipotetski. I što ja tu mogu?

MARTA: Dobro, ako taj njezin časopis uvažava samo rezultate eksperimenata, zašto je blokirala Klarin prijevod na engleski tvog posljednjeg članka. Zašto se kad smo ga poslali na Harvard na kompjutoru pojavilo: „Stop! Državna sigurnost! Odustani!“ Pa to je skandal zbog kojeg bi je mogao tužiti bez obzira na njezin položaj.

KLARA: Sigurno. Zato tvoj rad nije ni dospio do redakcije „Frontiers in Pharmacology“. A oni Ameri bi pošizili kad bi vidjeli tvoje izračune razvoja ne-imunogenih nanostruktura za molekule lijeka koji....

MARTA: Bože, ja to jednostavno nisam u stanju razumjeti.

KLARA: Mama, to je skroz naskroz revolucionarno. To sam ti već objašnjavala. Tata predviđa da se za te nanospremnike pričvrste protutijela tako da se lijek dopremi samo u zloćudne krvne stanice oboljelog od leukemije. To je, Bože moj, kako bih ti to objasnila, kao da u krvotok staviš malu igračku-automobil i onda ga dirigitirano vodiš u zloćudne stanica i ondje ono što autič nosi istreseš samo u te oboljele stanice, tako da zdravo tkivo ne uništavaš njegovim sadržajem. Jer bez toga, lijekovi koje sada koristimo u liječenju akutne leukemije jednako uništavaju zdravo tkivo kao i ono zloćudno.

MARTA: Pa to je stvarno ludnica, Niki.

KLARA: Tata, ti si na teorijskoj, odnosno „dijalektičkoj“ razini, kako bi to kazala profesorica Kolarić, gotovo sve riješio. Tati je samo potreban empirijski proces do konkretnog, materijalnog rezultata... Treba ti institut, treba ti ekipa...

MARTA: Novac!

NIKOLA: Mnogo novca, mnogo!

MARTA: A to bi ti sigurno dao neki svjetski institut, pozvao bi te ili bi otvorio svoju filijalu ovdje kod nas.

NIKOLA: Da, i oni bi pobrali slavu i probitak – naravno, u pretpostavci da uspijem. A pitanje je bih li uspio. Pitanje je je li sve to o čemu ja pišem, što dokazujem... pitanje je što je to, literatura ili medicina... A ja ne znam...

MARTA: Eto vidiš, nasjeo si na njezine sumnje.

KLARA: To je znanost, tata, čista znanost, ma kava literatura. Ali urednica, a sada je i predsjednica Direktorija za znanost, sve je to zaustavila. I to protuzakonito. A to i ne taji. I sama priznaje i cinički se smije. Zašto? Ma, kvragu!

MARTA: Klara, ne psuj.

KLARA: Oprosti, mama... Ljubomorna je, eto.

NIKOLA: Nije ljubomorna. Ona više i nema znanstvenih ambicija. Ona je već odavno u politici. I ako je to vrijedno što ja pišem, a usprkos tome to nije tiskala, a ona je dovoljno stručna da to procijeni, onda je u pitanju nacionalni interes.

MARTA: Ma koji...

NIKOLA (*tonom iznad nje*): Ako misli da je vrijedno, a ja mislim da upravo ona to misli, onda je prijevod mog članka zaustavila da ne dođe do redakcije "Frontiers in Pharmacology" zato da bi se sve što bi se trebalo dogoditi dogodilo u našem dvorištu. To je jedino objašnjenje. Ona kao predsjednica Direktorija hoće svoje političke poene.

MARTA (*Klari koja zausti*): Čekaj, ja ću mu. Ali zašto onda nije tiskala u svojoj "Farmakologiji" sve ono što u zadnje vrijeme pišeš. Završilo je u košu.

NIKOLA: Ne znam.

MARTA: Ne znaš?

NIKOLA: Ne znam. Eto, ne znam. Pitat ću je. Još večeras. Zašto se uopće najavila. Mora mi dati objašnjenje. Neka jednostavno kaže: Ne valja ti to, stara budalo. I gotovo.

KLARA: Barem ćeš znati da je skrenula.

NIKOLA: Dobro, dosta o tome. Vidjet ćemo večeras. Daj mi jednu, onu moju. I dočekajmo je veselo. Neka ne misli da smo down.

MARTA: Evo, (*Klari*) daj tati.

KLARA: Izvoli, tata.

NIKOLA: Hvala.

MARTA: Jednostavno ne znam kako protumačiti Ingridinu najavu da će te sa svojim glavnim tajnikom večeras posjetiti da ti čestita rođendan... Što se krije iza svega. Jer ako te namjerava i dalje ignorirati, njezin večerašnji posjet je čisti cinizam. Toliko da znaš što ja mislim. (*Marta rezignirano ode u trpezariju, ali s vrata prati razgovor*)

NIKOLA (*posjedne Klaru uz sebe*): A ti, moja doktorantice, ti misliš...

KLARA: Tata, ako bi sve mogao dokazati i empirijski, ili barem približno, da otvoriš put i drugim istraživačima, onda bi morao naručiti frak.

NIKOLA: Frak? Što će mi frak, šašavice?

KLARA: Za Nobela, tata, za Nobela!

NIKOLA: Aaaa... Daj, daj... Glupost.

MARTA: Ne pravi ražanj dok je zec... Bolje zabodi u tatinu tortu svjećice. Eno ti ih na polici. (*Klara ode, Marta do Nikole. Gledaju se tjeskobno*) Sve će biti dobro, dragi. Ne budi rezigniran

NIKOLA: Nisam rezigniran. Radim više nego ikada. I sama vidiš. Ipak, niste trebali slati prijevod Amerikancima.

MARTA: Ali

NIKOLA: Red je da najprije sve tiskam u našem časopisu. A tek onda... Uostalom, ja nisam Amerikanac, ja sam...

MARTA: A vidiš, upravo je to indikativno. Tvoju elektronsku poštu ona kontrolirala. Kako to tumačiš? Pa ti si pod prismotrom, Niki.

NIKOLA: Znači da su moje "hipoteze", kako ih ona naziva, revolucionarne. Znači... znači...

MARTA: Znači da ih Ingrid čuva od stranaca dok naša znanost ne ubere poene, to misliš?

NIKOLA: Mada... možda... ne znam. Ali indikativno je to što se sada službeno, sa svojim voditeljem poslova Direktorija, najavila za posjetu. Rođendan je samo izgovor.

MARTA: Da. Želi to večeras s tobom riješiti u prijateljskoj atmosferi. Jer ...

NIKOLA (*nervozno*): Koliko je sati?

MARTA: Osam i deset... ne prošlo je, skoro i petnaest.

NIKOLA: Dok izbrojiš pet, oni će pozvoniti. Inge je točna kao švicarski sat. Petnaest minuta zakašnjenja je njezin ritual. Hajde, broji.

MARTA: Šališ se.

NIKOLA: Ne, broji. Jedan, hajde

MARTA: Jedan, dva, tri, četiri...

(*Zvono.*)

NIKOLA: Vidiš. Tipična ona. Matematičarka.

MARTA: Klara, otvori.

(*Klara pretrčava. Iščekivanje. Ulazi jedan tjelesni čuvar i jedna čuvarica u odgovarajućoj svjetovnoj odjeći.*)

ČUVARICA: Stan prof. Nikole Dujmića?

KLARA: Da, izvolite.

ČUVARICA: Mi smo u pratnji gospođe predsjednice Direktorija za znanost. Moramo pregledati prostor u kojem će gospođa predsjednica boraviti. Dopuštate?

NIKOLA (*zачuđeno*): Kako, zar je to...

MARTA: Pusti, pusti, Nikola... Molim lijepo. Klara, pokaži gospođi i gospodinu.

KLARA (*protestirajući*): Ali, tata...

MARTA: Pokaži!

KLARA: Dobro, izvolite (*Čuvar krene za njom, čuvarica pregledava sobu i drži na oku Dujmiće. Opća nelagoda.*)

NIKOLA (*uzrujanom Marti*): Pa što je ovo? Je li ovo slobodna zemlja?!

MARTA (*stavi mu ruku na usta*): Šuti! To su formalnosti!

KLARA (*vide se kroz trpezarijski otvor*): Ovo je trpezarija... Što, mislite da je netko skriven pod stolom? (*Prelazi s Čuvarom u drugi dio stana.*) Lijevo su spavaće sobe. Pod krevetima nema nikoga... Tu desno je naš prostor za rad. (*Brzo se vraća i uznemireno pita*): Tata, pa zašto ovo dopuštamo?

(*Nikola uznemireno hoda u pozadini. Marta prilaze Klari i umiruju je, za to vrijeme Čuvarica izvan njihova vidnog polja zaviruje pod mali stolić uz sjedeću garnituru i opipava rukom ispod njegove daske.*)

MARTA: Pusti, to je valjda nekakva njihova praksa. Pokaži mu ostatak stana. Hajde.

KLARA: Pa pokazala sam mu gdje su...

MARTA: Idi za njim. Idi.

(Klara odlazi.)

ČUVARICA: To je, dakako, obična formalnost. Rutina koju moramo izvršiti usprkos protivljenju gospođe predsjednice.

MARTA: Samo izvolite, samo izvolite... Možda želite kušati i jelo...?

ČUVARICA: A ne, vi niste ni pod kakvom sumnjom. Rekla sam, to je samo stvar formalnosti, čista rutina.

MARTA: Nevjerojatno.

ČUVARICA: Da, kao kad u vožnji dajete žmigavac i kad to ne treba, ali to činite da ga ne zaboravite davati kad je to nužno.

NIKOLA: Da, vrlo zanimljivo... vrlo zanimljivo. A gdje je sada gospođa predsjednica?

ČUVARICA: Dolazi.

NIKOLA: Kako? Ostavili ste je samu na stubištu?

ČUVARICA: Ni govora. Predsjednica je s gospodinom glavnim tajnikom u liftu. S njima je kolega koji je lift blokirao između vašeg i donjeg kata. Čekaju na naš znak.

NIKOLA: Aaa.

ČUVAR (dolazi, sa značajnim pogledom prema Čuvarici): Možemo po predsjednicu.

ČUVARICA: Oprostite na smetnji. Bila je to zaista formalnost.

(Izlaze. Dujmići se pogledavaju, rezignirano sliježu ramenima.)

NIKOLA: E pa sada... Reci, kakva je to vražja rutina? Što oni izvode?

MARTA: Pusti to. Političari uvijek nešto izvode. Pravimo se kao da ničega nije bilo.

(Opet zvono. Klara brzo otvara. Ulaze predsjednica i glavni tajnik Direktorija.)

PREDSJEDNICA (razdragano, ljubeći je): Marta!

MARTA: Ingrid.

PREDSJEDNICA: King Nikola Prvi! Sretan rođendan, kralju! *(Ljubi ga.)*

NIKOLA: Zdravo!

PREDSJEDNICA (Klari): Magistricice!

KLARA: Gospođo...

PREDSJEDNICA: Znate, mlada damo... Ali čekajte, to ću vam poslije. Glavni tajnik mog Direktorija za znanost, doktor prava i filozofije Ljudevit Ružić.

Upoznavanja, uz riječi "drago mi je" i slično)

GLAVNI TAJNIK: Sretan rođendan, profesore.

NIKOLA: Hvala, hvala.

PREDSJEDNICA: Hajde, King, uzmi od doktora ovo izvrsno i već ohlađeno bijelo vino. A evo i pet ruža i jedan pupoljak za našeg Kinga *(odmotava cvijeće i daje ga Nikoli.)*

NIKOLA: Hvala, Inga. (*Daje cvijeće Marti*)

PREDSJEDNICA; Eto tako... (*Dajući Klari zgužvani papirnati omot*)
Znate, mlada damo, ja vašeg oca još od studentskih dana oslovljavam King, Pritom mislim na Nikolu Prvog jer za Vašeg oca predviđam kraljevsku *znanstvenu* krunu kojom, nažalost, još nije okrunjen, ali će biti, bit će. Je li tako King?

NIKOLA (*Dajući Klari vrećicu s vinom*): Istina je, Klara, profesora Kolarić me dosljedno titulira hipotetički. (*S aluzijom*) Još uvijek samo hipotetički, zar ne, Inga?

PREDSJEDNICA: Daj, daj, daj, King, ne budu zajedljiv. Riječ ne znači uvijek ono što znači. To je sada već izgledna realnost. No, nemojmo sada o tome pored ovih draškastih mirisa iz Martine mađioničarske kuhinje. Priznaj, Marta, da si kuhanje naučila od časnik sestara

MARTA: Pa... možda ponešto...

PREDSJEDNICA: Vidiš, vidiš, one nisu tako predane siromaštvu kako sebe prikazuju.

(*Marta se suzdrži od prosvjedovanja*)

KLARA: Odnijet ću ga u hladnjak (*Odnosi vino*)

PREDSJEDNICA: Eto tako, gdje smo ono stali? Ah, da, king Nikola Prvi... ali o tome poslije, poslije... strpi se, moj kralju... strpljen – spašen... e, pa da, zanosni mirisi... domaća kuhinja... ali prije, prije toga...

NIKOLA: Valjda aperitiv?!

PREDSJEDNICA: Dosjetljivo, dosjetljivo, kao i uvijek od našeg Kinga

KLARA: Viski...?

MARTA: Courvoisier?

PREDSJEDNICA: Konjak poslije jela, zar ne Ljudevite?

GLAVNI TAJNIK: Svakako poslije. Sada viski.

(*Marta i Klara, koja se vratila, svima toče viski. Nikola im stavlja led i uzima svoju rakiju*)

NIKOLA: Živjeli! (*Svi prihvaćaju. Ispijaju.*)

(*Neugodna stanika.*)

NIKOLA (*upitno predsjednici*): Onda...?

PREDSJEDNICA: Molim...?

NIKOLA: Ništa, ništa.

(*Predsjednica izmijeni pogled s dr. Ružicom, Dujmićevi se isto pogledavaju. Marta se snađe*)

MARTA: Stol je pripremljen. Predlažem da...

PREDSJEDNICA: Da... da... Kinga zanima, zar ne, King, što je razlog ovog našeg dolaska baš danas za njegov rođendan. Dakle, nije u pitanju Martino kulinarsko umijeće – iako mu se od srca radujemo, Marta – nego upravo to što Nikola ima rođendan. A to je dan kad Nikola mora osjetiti da se rodio. A to znači da Niki danas konačno postaje King. Radi se... kako da kažem...

KLARA: Tata je stvarno to i zaslužio.

PREDSJEDNICA: Da, da, naravno... Ali stvar je malko zakučasta, kako se to već kaže u narodu. Zar ne, Ljudevite?

GLAVNI TAJNIK: Da... Doktorica Kolarić želi kazati da postoji niz okolnosti o kojima mi, s naše pozicije, moramo voditi računa, jer profesor Dujmić je na putu izvanrednog medicinsko-farmakološkog otkrića koje je u interesu čitave zajednice, u moralnom smislu, dakako, a na čisto gospodarskom planu tu su i interesi naše farmaceutske industrije koja bi trebala dobiti svoju šansu. Da, stvar je dosta komplicirana... i ja ne znam kako bih sada...

MARTA: Ja ne vidim što bi tu trebalo biti komplicirano. Ako se Nikolini radovi konačno objave, ako...

PREDSJEDNICA: Znam, Marta, što želiš kazati. Ali i znanstvena otkrića nisu imuni od društvenog konteksta. Živimo u politiziranom vremenu. Živimo u državi u kojoj sustavno rovari nekoliko različitih svjetonazornih viđenja našeg regionalnog položaja... zapravo našeg ustroja u kompleksu kontinentenskog zemljoviđa... Zar ne, Ljudevite?

GLAVNI TAJNIK: Da, svakako, predsjednice, svakako! Upravo zato smo zbog ozbiljnosti situacije i aranžirali... Da im to kažemo, predsjednice?

PREDSJEDNICA: Pustite, ja ću. Zato smo, da bismo vas upozorili na važnost ovog sastanka, i aranžirali onaj performace s tobožnjim čuvarima naše sigurnosti.

MARTA: O, Gospode Bože!

PREDSJEDNICA: Da, to je glupasto, ali je ipak znak upozorenja.

(*Dujmići se pogledavaju sa snebivanjem.*)

NIKOLA: O.K. Upozoreni smo. O.K., a sada karte na stol. Inge, zaboga, zašto ne tiskaš moje radove. Zašto je Državna sigurnost spriječila da moj posljednji članak bude poslan na predviđenu elektronsku adresu? Zašto...

PREDSJEDNICA: Zašto, zašto, zašto... Pa zar ti to nismo pokušali objasniti.

KLARA: Ali tata to ne razumije. Taj politički jezik.

MARTA: Nama treba kazati doslovno. Kao maloj djeci, Ingrid.

PREDSJEDNICA: Ne vama, Marta, ne vama. Samo Nikoli. U četiri oka. Ali ne na prazan stomak. Poslije. Onda, Marta, pozovi nas za stol kao prava domaćica.

(*Marta sa snebivanjem gleda Nikolu*)

NIKOLA: Dobro. Učini tako.

MARTA: Onda... Onda... izvolite za stol. Jelo se već hladi

PREDSJEDNICA: Bravo, Marta... Poslije će to Ljudevit s našim Kingom, a mi ćemo se zabavljati uz vino, izvrsno je.

NIKOLA I MARTA: Izvolite, izvolite. (*Odlaze u trpezariju.*)

KLARA (*pokuša prišapnuti ocu*): Tata, što...

NIKOLA: Ne znam. Šuti, šuti.

(*Odlaze. Glazba, disanje svjetla, kratak protok vremena.*)

DRUGA SLIKA

(Svjetlo. Iz trpezarije izlaze Nikola i Ljudevit.)

GLAVNI TAJNIK: Bolje je da nas dvojica to nasamo.

NIKOLA: Da izvolite.

GLAVNI TAJNIK: Mogu li cigaretu? To pred predsjednicom ne smijem.

NIKOLA: Naravno. Tu je pepeljara.

GLAVNI TAJNIK: Vi nećete?

NIKOLA: Ne, nemam potrebe.

GLAVNI TAJNIK: Vi ste sretan čovjek.

NIKOLA: Kako se uzme. Otkako smo uvezli ove zabrane, nešto me vuče da i sam... Ali kad mi se nudi, nemam nikakve potrebe. Dobro, ostavimo to, mene zanima...

GLAVNI TAJNIK: Zanimljivo. Obrnuto od uobičajenog, zar ne?

NIKOLA: Možda... Ne znam... Recite mi, doktore, u čemu je stvar, što mi to trebate kazati?

GLAVNI TAJNIK: Zanimljivo. Vrlo zanimljivo.

NIKOLA *(nestrpljivo)*: No, dobro, prijedimo na stvar, doktore.

GLAVNI TAJNIK: Pa upravo smo u njoj, *in medias res*, kako se to kaže.

NIKOLA: Ne razumijem. Kakve to ima veze?

GLAVNI TAJNIK: Pa mislim možda cigareta za vas simbolizira nekakav individualistički otpor protiv ograničenja.

NIKOLA: Zaboga, je li vi to mene sada psihoanalizirate. Dajte, dajte, prijedimo na stvar, doktore.

GLAVNI TAJNIK: Pa mi jesmo na stvari. Upravo otkrivamo vaš odnos prema konvencijama. Mislim kazati, razmatramo teškoće vašeg usklađenja s njima.

NIKOLA: Hm.. Znači li to da, kako ste nekako kazali, namjeravate moj "individualizam" gurnuti pod nadzor novog kolektivism.

GLAVNI TAJNIK: A ne, ne bih tako drastično. Radi se samo o harmoniji pojedinca s interesima zajednice.

NIKOLA: Pokušajte biti konkretniji. Možda bi vam to uz konjak bilo lakše?

GLAVNI TAJNIK: Da, to bih sada poslije jela mogao.

NIKOLA: Evo, i ja ću. *(Natoči.)* Živjeli.

GLAVNI TAJNIK: Živjeli!

NIKOLA *(poslije iščekivanja i odmjeravanja)*: Dakle?

GLAVNI TAJNIK: Dakle, zanima vas? Jel' te?

NIKOLA: Naravno da me zanima. Zbog toga ste i došli.

GLAVNI TAJNIK: Došli smo na vaš rođendan, profesore.

NIKOLA: Pustite sada to. Dan kao i svaki drugi. Ali sada biste mi trebali nešto konkretno kazati, bez tih psihofilozofskih općenitosti, zar ne.

GLAVNI TAJNIK: Naravno, naravno.

NIKOLA: Dakle?

GLAVNI TAJNIK: Dakle...

NIKOLA: Dakle? Zar je to tako teško?

GLAVNI TAJNIK: A ne, nipošto, nipošto. Samo tražim, kako da kažem, odgovarajući izraz. Neće vas smetati ako zapalim još jednu.

NIKOLA: Samo izvolite ako će vam to pomoći da konačno počnete.

GLAVNI TAJNIK: Imate pravo. Dakle, evo počinjem. (*Pripali cigaretu.*)

Oprostite, ja nisam znanstvenik iz vaše struke. Ja sam više političar. Ali naš Direktorij za znanost na čelu s prof. dr. Ingrid Kolarić je sasvim siguran da ste, poštovani profesore, na pragu značajnog znanstvenog otkrića. I stoga večeras nastojimo okruniti, kako je gospođa predsjednica već dala na znanje, put kojim stupate. No, vi ćete razumjeti, mi ga promatramo u kontekstu interesa zajednice. Moramo misliti na mnoštvo kontinentalnih i regionalnih interesa i raznoraznih političkih tenzija koje pulsiraju kod nas i u širem našem okružju. Stoga...

NIKOLA: Ne morate mi o tim političkim zavrzlamama. Nisam dijete. S vremena na vrijeme pregledam novine, sve one bedastoće koje izjavljuju političari.

GLAVNI TAJNIK: Zbilja? Zbilja to mislite?

NIKOLA: Što?

GLAVNI TAJNIK: Pa to, o političarima, kako ste kazali.

NIKOLA: Molim, prijedimo na meritum stvari. Kažite konkretno što se od mene očekuje. Zašto se, dovraga, moji radovi ne objavljuju?

GLAVNI TAJNIK: Hm... zašto...zašto... Da, da... To... E vidite to... (*gucne*) courvoisier... Ipak je on drugačiji od običnog konjaka, mislim znatno kvalitetniji... Štete, šteta što je toliko skup, što...

NIKOLA: (*čvrsto, gotovo prijeteci*): Doktore Ružić!

GLAVNI TAJNIK (*poslije stanke, ozbiljno, u oči*): Odviše su dobri.

NIKOLA: "Odvíše su dobri"? I zbog toga se moji radovi ne objavljuju jer su odviše dobri? Pa jeste li vi svjesni što govorite?

GLAVNI TAJNIK : Potpuno svjestan.

NIKOLA: Ali...

GLAVNI TAJNIK: To je ekspertiza i odluka prof. dr. Ingrid Kolarić. S njom su se jednodušno složili članovi Direktorija za znanost.

NIKOLA: Ali kako može urednica časopisa "Farmakologija" i sveučilišna profesorica farmakologije donijeti odluku da onome što je znanstveno dobro nema mjesta u znanstvenom časopisu?

GLAVNI TAJNIK: E, kako može, kako može... To nije stručna odluku. To je politička odluka. Stručna je bila samo ekspertiza profesorice Kolarić. I predsjednica Kolarić svoju odluku nije donijela naprečac. Sigurno se konzultirala i s osobama s većom političkom težinom od njezine i moje. Ja sam, kao što vidite, samo zadužen da problem privedem kraju, da joj pomognem u operacionalizaciji.

NIKOLA: Ma koja politička odluka. Pa ovdje je riječ o medicini, o...

GLAVNI TAJNIK: E, vidite, gospodine profesore, vi to gledate pojednostavljeno. Međutim u politiziranom vremenu sve je politika. Zapr-

vo, sve može rezultirati neželjenim političkim konzekvencijama. I moja je dužnost da u svrhu operacionalizacije problema pomognem predsjednici, jer očigledno, njoj je samoj neugodno u odnosu na vas – zaboga, s vama je išla u gimnaziju, studirala, družila se čitav život pa... Vi čete to, dakako, razumjeti.

NIKOLA: Je li?... E, pa dobro. Pomognite joj u toj operacionalizaciji. Želi li ona da svoje izvode promijenim, da inzistiram na sasvim drugačijim rezultatima svog istraživanja, sasvim pogrešnim, tako da moje istraživanje bude maloumno i kao takvo dostojno tiskanja?

GLAVNI TAJNIK: Zaboga, profesore, pa vi sada – moram to kazati s obzirom na visoki znanstveni ugled redovite sveučilišne profesorice Medicinskog fakulteta i predsjednice Direktorija za znanost, članica Glavnog vijeća Pokreta za budućnost, doktorice znanosti Ingrid Kolarić – vi sada izvrćete stvar do vrijeđanja...

NIKOLA (*povišenim glasom*): Niša ja ne izvrćem. Ali ako ta profesorica, doktorica, urednica i predsjednica Direktorija za znanost i...i... što ono još... ah da, članica Glavnog vijeća Pokreta za budućnost, odbija tiskati moje radove jer su "odviše dobri", nije li posve logično pretpostaviti da bi ih tiskala ako bi bili loši?! Nije li tako?

(*Napeto se gledaju.*)

NIKOLA (*jako iznerviran*): Pitam: nije li tako?

GLAVNI TAJNIK (*sasvim mirno*): Ne, nije tako! Kad bi bili loši, predsjednica ih nikad ne bi tiskala, a niti bi večeras bila ovdje.

NIKOLA (*posve iznerviran*): Pa kako... kako... Dobro, onda ćemo je upitati zašto je večeras ovdje. (*Viče i ide prema trpezariji*): Inga, Inga, molim te, udostoji se kazati...

PREDSJEDNICA (*Izlazeći iz trpezarije i sprječavajući druge koji nastoje izići*): Pustite me samo trenutak, samo trenutak. Vi ostanite, ostanite. Nikola, molim te, bez scena. Ljudevite, kakva je to s vaše strane nespretnost. Vi ste barem diplomat. (*Marta i Klara slušaju stojeći na vratima trpezarije.*)

NIKOLA: Gospodin uporno ponavlja da si moje radove blokirala zato jer su odviše dobri. Znači li to da bi ih tiskala da su loši?! Znači li to da si moj rad, koji je Klara nastojala elektronski poslati časopisu Harvard Medical School, jednostavno blokirala uz pomoć Državne sigurnosti – jer za nešto takva ne postoji sudsko rješenje – i sada mi ovaj gospodin u tvoje ime pred nosom maše s mojim radovima i govori mi da ih ti ne možeš tiskati u svom časopisu, a niti dopustiti da se tiskaju u nekoj stranoj publikaciji, jednostavno zato jer su "odviše dobri"! Dovraga, pa što je to? Što je to?!

PREDSJEDNICA: Tiše! Tiše. Ne moraš praviti skandal...

NIKOLA (*izgubi živce*): Jeste li vi svi skupa normalni? Obrćete svijet naopako! Za vas je dobro loše, a loše dobro! Napraviti ću skandal! Dat ću izjavu na javnoj televiziji!

(Prilaze Marta i Klara. Svi u isto vrijeme govore)

MARTA: Što se to događa.

KLARA: Tata, zašto vičeš?!

(U isto vrijeme u prostoriju upadaju dva čuvara i čuvarica. Svi u isto vrijeme govore)

ČUVARICA: Okružite predsjednicu, brzo! *(Dva čuvara to i čine)*

PREDSJEDNICA *(Čuvarima)*: Napolje. Smjesta napolje.

ČUVARKA: Zaduženi smo za vašu sigurnost!

PREDSJEDNICA: Nisam vas zvala. Izlazite. Smjesta

NIKOLA *(ponavlja)*: Napraviti ću skandal. Napraviti ću skandal

MARTA: Ne ljuti se, Niki.

KLARA: Tata, smiri se.

MARTA: Maknite te čuvere iz našeg doma! Nismo razbojnici!

ČUVARICA: Zaduženi smo za vašu sigurnost, predsjednice!

KLARA: Tata, umiri se!

NIKOLA *(se prodere)*: Tišina!

(Stanka)

Inge, kaži svojim čuvarima da mi se maknu s očiju.

PREDSJEDNICA: Napolje. Isti čas.

(Čuvari zbunjeni izlaze)

NIKOLA: Reci.

PREDSJEDNICA: Mislila sam da to u četiri oka.

NIKOLA: Pred svojom ženom i kćerkom nemam što skrivati. Dakle?

PREDSJEDNICA: Da, da... Ionako bi im kazao. E pa dobro. *(Poslije mučne koncentracije)*: Marta, i vi, gospođice Dujmić, a posebno ti, Nikola, obvezite mi se da ovo što ćete sada čuti nećete ni pred kim komentirati, da ćete strpljivo i časno čekati dok Nikola ne donese odluku. Ako ne budete diskretni, imam svjedoke koji će, ako je potrebno i pred sudom, potvrditi da ovaj razgovor nije nikad vođen. Je li tako, Ljudevite? To će potvrditi i čuvari.

GLAVNI TAJNIK: Tako je, predsjednice.

(Stanka)

PREDSJEDNICA: Marta? Mlada magistrice?

NIKOLA *(ženi i kćeri koje ga upitno gledaju)*: Potvrdite joj. Vidite da ona ima instrumente da nas sudski goni.

MARTA: Uredu. Obvezujem se.

PREDSJEDNICA: Klara?

KLARA: Kako tata kaže.

PREDSJEDNICA: A ti, Nikola?

NIKOLA: Uredu. Šutjet ću jer vidim da si spremna napakirati nam i zatvor. Ali, od svojih članaka ne odustajem. Ako bude potrebno, naći ću načina da ih plasiram drugdje.

PREDSJEDNICA: To su iluzije, dragi Niki. Nemaš pojma što ti se sve može napakirati da te se onemoguću.

NIKOLA: Kako se usuđuješ...!

PREDSJEDNICA: Usuđujem se jer mogu! Mogu, Nikola, mogu! Uostalom, za početak čuj samo ovo: naši hakeri su tvoje izvrsne članke večeras, dok ste bili zabavljeni pripremama za ovu večeru, izbrisati iz svih tvojih i Klarinih računala i prenijeli meni. I vi ih više nemate. Članke imam jedino ja na dobro čuvanim disketama. Dakle?

MARTA: Kako? Pa nije moguće da...

KLARA: Provjerit ću...

NIKOLA: Pusti, Klara. Ako gospođa kaže da je to već učinila, vjeruj joj. Ona je za to sposobna.

KLARA: Vrlo važno. Imam sve na stiku. I tata ima.

PREDSJEDNICA: Nemaš, dušo. Ni tata nema. I iz stikova vam je sve izbrisano. Aranžirala sam onaj pregled vašeg stana da se uvjerim da to još ne znate. Ali ne samo za to. Ne samo za to.

(Dujmići su zaprepašteni.)

MARTA: Što to, što to...

NIKOLA: Zaboga miloga, pa to... to znači da...

PREDSJEDNICA: To znači da smo sada konačno došli do toga da Nikola sasluša naš prijedlog? Jesmo li, Nikola? *(Pauza.)* Nikola?

NIKOLA: Uredu. Nastavi.

PREDSJEDNICA: No, dobro. Sjedni, Nikola.

(Nikola sjedne)

I ti, Marta, Klara.

MARTA: Stajat ću.

KLARA: I ja ću.

PREDSJEDNICA: Kako hoćete. Dakle, Nikola, meni i članovima Predsjedništva našeg Pokreta, koje sam konzultirala, sasvim je jasno da su tvoja farmakološka istraživanja, koja, dakako, još treba empirijski dokazati i privesti do konačnog rezultata... dakle, nama je sasvim jasno da sadržaji tvojih članaka imaju potencijal revolucionarnih medicinskih dosega, takvih koji bi mogli otvoriti novu stranicu u liječenju akutne limfoblastične leukemije. I naša je dužnost, prvenstveno moja, da ti omogućim sve uvjete za empirijsko definiranje tvojih teorijskih vizija. To je u interesu naše države. To je u interesu našeg gospodarstva. To je u interesu ugleda naše znanosti, posebno našeg Pokreta za budućnost i naše države. Je li ti to jasno, Nikola?

NIKOLA: To ja znam prije tebe. Jer to su moja istraživanja. I jasno mi je da se država, koju sada ti predstavljaš, želi s njima praviti važna. Ali mi nije jasno zašto si onda zabranila njihovo tiskanje. To mi se nikako ne slaže s onim što ti sada govoriš.

PREDSJEDNICA: Ali će ti biti jasno kad ti kažem s čime ja, u ime države, naravno, uvjetujem, uv-je-tu-jem, da ti se odmah sada stavi na raspolaganje neograničeni budžet za formiranje instituta "Dr. Nikola Dujmić" koji će pod tvojim vodstvom poraditi na što bržem materi-

jalnom rezultatu tvojih početnih istraživanja. Budžet će ti biti neograničen. Možeš angažirati najbolje svjetske stručnjake, masu asistenata i znanstvenika, sve, sve što hoćeš, samo da što prije dođemo i do materijalne potvrde tvojih teorija. Pretpostavljam, najkasnije za tri godine ti bi te rezultate mogao imati.

KLARA: Ali ako ste u to uvjereni, zašto onda niste dopustila tiskanje tatinih članaka?! Zašto ste ih čak izbrisali iz njegova kompjutera, sve one formule, jednadžbe...?

PREDSJEDNICA: Draga moja magistrica, zato jer u ovom globalnom svjetskom selu živi na stotine takvih magistrica kao ti, a o uglednim profesorima da i ne govorimo, koji bi jednostavno ukrali ideju profesora Dujmića, a onda od svojih vlada ishodili sredstva za takav istraživački institut koji upravo sada nudim tvom tati. I sad te ja pitam, tko bi na kraju zaslužio Nobelovu nagradu, tvoj tata ili neka tamo mlada magistrica preko sedam brda i dolina? I koja zemlja bi se onda slavila za važan medicinski pronalazak? Pazi, dušo, svoj odgovor propusti kroz filter tvog patriotizma. Mi smo obvezni svojoj državi, svom narodu, mi smo obavezni koristiti koju će država i moralno, i politički i materijalno, imati kao vlasnik tog lijeka!

MARTA: Ti, Ingrid, želiš kazati da si time što Nikoli nisi tiskala radove u stvari Nikolu štitila od krađe. Želiš kazati...

PREDSJEDNICA: Odgovorite joj vi, Ljudevite.

GLAVNI TAJNIK: Gospođa predsjednica je to jasno dala na znanje. I ne samo to. Gospođa predsjednica je ujedno zaštitila naše državne interese. Profesor Dujmić je, budimo otvoreni, imao silnu sreću što je urednica "Farmakologije" upravo profesorica Kolarić koja je poznata stručnjakinja medicinske farmakologije pa je bila u stanju prepoznati genijalnost istraživanja profesora Dujmića.

MARTA: O, moj Bože...!

KLARA: Tata... Tata, vidiš, sve će biti u redu .

PREDSJEDNICA: Dakle, Niki, jesi li spreman da već sutra započneš s našim Planerskim odjelom elaboriranje sustava svog instituta. Za tri mjeseca možemo s arhitektima i elektro-inženjerima adaptirati dvorac "Utočište na brdu" u idealan institut. Za to vrijeme ćemo naručiti sve instrumente, angažirati znanstvenike koje odabereš. Možeš trošiti bez ograničenja. Iza tebe stoji nacija. Dakle?

NIKOLA: Već sutra?

PREDSJEDNICA: Najranije ujutro.

NIKOLA: Dobro. Već sam davno napravio skicu takvog pogona. Moram je samo razraditi... osim, osim ako mi i nju nisi izbrisala.

PREDSJEDNICA: Jesam... Ali ništa zato, kod mene je. Otvorit ćemo ti je i ti već sutra možeš s ekipom početi raditi.

(Nikola je očigledno zbunjen, ali pun nade)

MARTA *(prilazi predsjednici)*: Oprosti što sam onako... znaš...

PREDSJEDNICA: Znam... Pusti to.

NIKOLA (*želeći prekinuti to ispričavanje*): Dobro. Onda smo se sve dogovorili. Sutra.

PREDSJEDNICA: Eto vidiš, eto vidiš.

NIKOLA: Inga moja (*Grli je.*)

(*Sabiranje misli. Ali i napetost*)

NIKOLA: Tako sam, tako sam uznemiren. Ja bih sada u krpe. Dobro, dobro, sutra, sutra! Kako smo se dogovorili. Ige, moja. (*Krene.*)

PREDSJEDNICA: Nismo se još dogovorili.

NIKOLA: Kako, pa upravo smo...

POREDSJEDNICA: Ostalo je ono najvažnije.

NIKOLA: Najvažnije?

PREDSJEDNICA: Najvažnije, Niki.

NIKOLA: Ja... ja ne razumije...

PREDSJEDNICA: Sjedni, King Nikola Prvi.

(*Opća nelagoda*)

Sjedni.

NIKOLA: Dobro, sjest ću.

KLARA i MARTA: Što je to? Pa zar nije sve rečeno?

(*predsjednica im daje znak rukom da se umire a onda se obrati Ljudevitu*)

PREDSJEDNICA (*Ljudevitu*): Preuzmi.

(*Opet iščekivanje. Ostali napeti*)

GLAVNI TAJNIK (*pošto pročisti grlo*): Dakle, gospodine profesore, gospođo i gospođice, sada dolazimo do onog ranijeg stavka za kojeg ste nam obećali svoju diskreciju bez obzira na to hoće li ili neće na njega profesor pristati. Obećali ste šutnju, a to je obećao i profesor, jer u protivnom ako biste prekršili svoje obećanje, gospođa predsjednica vam je dala na znanje kako raspolaže instrumentima koje bi mogla aktivirati, što bi vas stavilo u vrlo neugodnu situaciju. Mi bismo, naravno, to željeli izbjeći, ali...

PREDSJEDNICA: Ne razvlači, Ljudevite. Moji prijatelji nisu glupi, znaju i sami. Dakle, na stvar, na stvar, Ljudevite.

GLAVNI TAJNIK: Dakle, poštovani profesore Dujmić, da biste sve to što je obećala gospođa predsjednica dobili, bilo bi nužno da mi, Pokret, a u konkretnom slučaju to znači i država, imamo garanciju da vi, pošto ostvarite značajni svjetski uspjeh, poberete međunarodne nagrade za znanost, a mi mislimo da biste u tom slučaju bili najozbiljniji kandidat i za Nobela i da...

PREDSJEDNICA (*dobaci*): Dobio bi ga bez problema!

GLAVNI TAJNIK: Eto vidite, gospođa predsjednica je sigurna i svi članovi Predsjedništva Glavnog vijeća Pokreta u to su sigurni... Dakle, u tom slučaju, kad čitav svijet bude govorio o Vašem otkriću selektivnog... selektivnog...

PREDSJEDNICA: Selektivnog djelovanja lijeka samo na zloćudne stanice leukemije.

GLAVNI TAJNIK: Da, da. To sam mislio. Dakle, u tom slučaju je nužno da vi onaj vaš, nadasve zanimljivi, individualizam, o kojem smo maloprije *tête-à-tête* izmijenili nekoliko riječi, suspregnete. A to znači da se podvrgnete konvencijama kojima se tako rado suprotstavljate. Bit ću, dakle, konkretan: Mi očekujemo vašu daljnju korektnost prema Pokretu za budućnost koja vam je sve to omogućio, čak i u slučaju da tada Pokret na razini obnašanja vlasti ne bude u poziciji nego u opoziciji. Mislim da sam bio jasan?

NIKOLA: Ne razumijem o kakvoj korektnosti sada govorite. Pa ja nisam političar i nemam namjeru ni prema kome biti nekorektan. Ingrid, zaboga, jesi li čula što ovaj gospodin govori?

PREDSJEDNICA: Samo nastavite, doktore Ružić.

GLAVNI TAJNIK: Da, gospodine, ali mogli biste se posve nekorektno izraziti o našem Pokretu ili o njegovim prvcima. To je vama sasvim primjereno. Sjetite se, kako ste se na samom početku našeg današnjeg razgovora izrazili o političarima uopće kao onima koji, citiram vas, "govore same bedastoće"...

NIKOLA: Ali to je bilo sasvim kolokvijalno...

GLAVNI TAJNIK: Eto, vidite, kolokvijalno, ali sasvim neprimjereno. I takva kolokvijalnost bi u slučaju da postanete svjetski uvažena osoba imala svoju negativnu težinu.

NIKOLA: Ne mogu vjerovati da to...

PREDSJEDNICA: Ljudevite, poentiraj konačno.

GLAVNI TAJNIK: Za nas u Direktoriju, a i šire, u samom vrhu političke kreacije, na mjestu na kojem se dalekosežno promišlja budućnost, vlada realna bojazan da bi vas slava moglo potaknuti na takve neželjene izjave koje bi jedva dočekao ne samo naš nego i svjetski tisak.

MARTA: Pa kakve su to sada spekulacije?!

KLARA: Ne mogu vjerovati da sve ovo slušam!

PREDSJEDNICA: Ali možete vjerovati da je vaš otac genije, zar ne? To možete, je li?

MARTA: Ingrid, zaboga miloga, pa ti sama čitavu večer govoriš da je on genije. I zašto i mi ne bismo vjerovali?

PREDSJEDNICA: E pa kad vjerujete, onda kao intelektualke vrlo dobro znate da genij vjeruje u svoju subjektivnu istinu i da drži svojom dužnošću da je izrazi. I naša je dužnost da se zaštitimo od takvih genijalnosti genija kojem sada pod noge prostiremo silne novce da bi on ostvario tu svoju genijalnost. (*Vrlo iznervirana*): I nemojte me više nervirati. Bila sam izuzetno strpljiva. Zaključit ću! (*Stanka. Napetost. Ozbiljno, gotovo skandirajući*): Nikola... trebaš nam dati neki podatak iz tvog života kojeg bismo mogli upotrijebiti za tvoju temeljitu kompromitaciju...

NIKOLA: Što? Što ti to...

MARTA: Kakvu kompromitaciju, zaboga miloga?!

PREDSJEDNICA: ... da, da, kompromitaciju u očima čitavog svijeta, ako, kad te svi budu slavili, izjaviš ili učiniš bilo što neprimjereno što bi... što bi...

GLAVNI TAJNIK: ... Što bi za nas moglo biti neugodno.

PREDSJEDNICA: Da, eto to! Ako tog podatka nemaš, moramo smisliti nešto što ćeš učiniti prije nego li stanemo naručivati skupe uređaje za tvoj institut. I to ćemo znati samo mi. Samo probрани vrh našeg Sigurnosnog odjela. A to će se držat pod embargom. Nitko drugi to ne će znati. Ali znat ćeš ti, Nikola. I zato ćeš suspregnuti svoj genij da ne izvališ bilo kakvu bedastoću. Sada je sve jasno. Sve je rečeno. To je naš uvjet. Gotovo. Pokret. Javi mi se sutra. (*Krenu.*)

(*Konsternacija kod Dujmićevih*)

NIKOLA (*posve zbunjen, mrmlja*): Pa čekaj... čekaj, kako je... Što, što to...!

MARTA: Ingrid, za Boga miloga, Ingrid, (*zaustavi je*) pa jesi li ti svjesna?

PREDSJEDNICA: I te kako, draga moja, i te kako! (*već je na vratima s glavnim tajnikom*)

MARTA (*dovikuje svadalački*): Znači li to da Pokret i o tebi ima tajne podatke s kojima te može...

(*Predsjednica se naglo okrene i pristupi Marti opasno, oči u oči. Marta uplašeno jedva izusti*):... kom-pro-mitirati?

(*Gledaju se dugo*)

PREDSJEDNICA: A što ti misliš, pametnice. Razlaz! Nikola, sutra k meni! (*Izađu. Dugi muk. Marta i Klara zamišljeno krenu prema Nikoli i tada vide: Nikola bulji u prazninu i trese se.*)

MARTA (*panično*): Niki, Niki, mili moj.

KLARA: Tata...

(*Nikola se grči u strahu*)

NIKOLA: Pustinja... Pustinja...

KLARA: Što je tata?

MARTA: To je... o, Bože, neka trauma iz djetinjstva. Brzo štogod za smirenje.

KLARA: Neki anksiolitik. (*Klara otrči i viče*): Oslobodi mu nadlakticu.

MARTA: Nikola, mili moj, što ti je... zaboga, što ti je? Reci meni, reci, dragi. (*Zavrće mu rukav, oslobađa mišku. Klara se vraća s injekcijom. Nikola teško diše, ukočen je.*)

KLARA: Evo Valium... Budi miran, tata...

MARTA: Sve će biti dobro, Niki... (*Klara daje injekciju tati.*)

(*Glazba*)

Zamračenje

TREĆA SLIKA

(*Svjetlo. Čuje se zvuk otvaranja vrata. Klara dotrči. Ulazi Marta*)

KLARA: A ti si.

MARTA: Tata se još nije vratio od predsjednice?
KLARA : Ne. Mama, što je bilo tati jučer?
MARTA: Ne znam. Vidjela si. Nije ništa govorio. Zaspao je, ali vrlo nemirno.
KLARA: A jutros, jesi li ga pitala?
MARTA: Naravno. Ali nije htio ništa govoriti.
KLARA: Je li ranije ima takav napad?
MARTA: Jednom davno, još si bila mala, kad je ostao zatočen u liftu. Tada su mu dali injekciju.
KLARA: Nevjerojatno. To se moralo dijagnosticirati.
MARTA: Naravno da se moralo. Namjestila sam mu seansu s poznatim psihijatrom Damirom Jankovićem. Radio je u našem institutu u odjelu psihosocijalne medicine.
KLARA: I? Što ti je doktor kazao?
MARTA: Tata je izvrdao razgovor. Damir je kazao da nije uspio prodrijeti do njega. Propali pokušaj.
KLARA: Čudno, stvarno čudno. Ali morat ćemo to razjasniti. Ne znam, možda bismo morali otići po njega. Kako je otišao?
MARTA: Uzeo je taksu.
KLARA: Da, naravno, kad ne vozi.
MARTA: A toliko sam ga nagovarala. Ali on bi se samo uzrujao. Imam osjećaj da se boji sjesti za upravljač.
KLARA: Da, ima takvih ljudi. A da ipak odemo po njega?
MARTA: I ja sam to mislila, ali znaš njega, on bi se naljutio.
KLARA: Znam, znam. Samo da bude sve u redu.
MARTA: Nisam mogla izdržati u institutu. Rekla sam da me boli glava, da moram kući.
KLARA: I ja, i ja sam to kazala u laboratoriju. Svi pitaju za tatu. Rekla sam da je gripozan.
MARTA: O, Gospode Bože! Samo da nije izgubio živce!
KLARA: Bojiš li se da ga je moglo opet?
MARTA: Ne vjerujem. Jutros je bio dobro. Doimao se vitalno, posve racionalno. Valjda ga ona Ingrid nije opet... Ne vjerujem da je... A možda je... možda... A ne, ne, ne smijem ni misliti.
KLARA: Mama, sve će biti u redu. Tata je razuman. Smiri se.
MARTA: Znam, znam... Ali tata je moralan. Logičan! Sve ovo je za njega šokantno. Samo da izdrži, samo da izdrži.
KLARA: Izdržat će.
MARTA: Slušaj što ti kažem. On neće pristati. On ima skrupula. Ne, neće pristati, neće... Možemo biti mirni, sasvim mirni.
KLARA: Znam, znam. Ali... ipak... sad je sigurno u totalnom konfliktu sam sa sobom. Jer s druge strane... s druge strane...
MARTA: Ma s koje druge strane? Moralna načela su jasna, Klara!
KLARA: Da, to i ja kažem. Ali... ali u ovoj situaciji... Možda...
MARTA: Što? Što to govoriš, Klara, što?

KLARA: Samo mi je palo na pamet da...

MARTA: Što ti je, zaboga, palo na pamet? Što? Da napravi neku svinjariju, da pljune na sebe kao moralnu osobu zbog tog vražjeg instituta, da...

KLARA: Mama, čula si što misle o njegovim istraživanjima... Sada znaš da to ne mislim samo ja... Ima li on prava da ubije u sebi genija?

MARTA: Ima! Ima. Zapamti, ima! On ima sva prava da bi sačuvao sebe. Sebe! Svoje biće! Radi se o ljudskom biću. O onome što čovjek jest! Valjda ja znam. Ja u institutu istražujem religijske projekcije na ljudski karakter. A tvoj otac je uzorni kršćanin.

KLARA: Mama, ali on je znanstvenik. To je on. On TO jest! Nemaš prava, nitko nema prava da mu nameće...!

MARTA: Umukni! Smjesta umukni, mala karijeristice. Prodaješ tatu. Već vidiš sebe kao suradnicu velikog Nikole Dujmića! Stidi se! Stidi se!

KLARA: Nikog ja ne prodajem. Samo mislim da je tata...

MARTA: Gubi mi se s očiju! Idi za svoj pokradeni kompjutor. Više ni na stiku nemaš ništa. Sve su ti lopovi pokrali. Sve, su vam pokrali... Godine rada, istraživanja... I ti bi sada s njima... Kako možeš, kako možeš...

KLARA: Ali uopće se ne radi o tome. Ljudi umiru bez lijeka. Djeca umiru.

MARTA: A otac? Što je s njim? Kako će on živjeti s opasnošću da mu u svakom trenutku mogu koješta imputirati. Može li on uopće živjeti pod tim pritiskom? Vidjela si ga jučer kad ga je Ingrid uzrujala.

(Sjedne, gorko zaplače. Nasuprot njoj plače i Klara. To traje dugo. Onda prodorno kućno zvono)

MARTA: On je... Daj, otvori.

(Klara otvara vrata. Marta strepeći očekuje Nikolu)

KLARA *(Vrati se, u ruci ima pismo.)* Pismo. Donijela ga je ona čuvarica predsjednice.

MARTA: Za ime Boga, što je sad. Što čekaš, čitaj, brzo.

KLARA *(otvori, čita)*: "Gospodo i gospodice Dujmić, mislite o tome što bi za našu zemlju i čitav svijet značilo Nikolino otkriće. Misлите na sve ljude na ovoj planeti koji se mole Bogu da im pošalje pomoć preko vašeg Nikole. Sve vas voli Ingrid Kolarić."

(Gledaju se zatečeni.)

MARTA: Nije pristao... Nije pristao, mili moj...! Zнала sam!

(Prilazi Klari s namjerom da je zagrlji, ali se Klara odmakne.) Klara? Klara, nemaš pravo, nemaš!

KLARA: Znaš li ti što za oboljele od leukemije znači mogućnost da tata pronađe lijek? Jutros je na mojim rukama umro onaj sedamnaestogodišnji dječak.

MARTA *(krsteći se)*: O, Bože moj, Bože moj...

KLARA: Mama...!

MARTA: Znam. Znam! Ali znaš li ti što za tvog oca znači Ingridin uvjet? *(Zvono. Pogledaju se sa zebnjom.)*

KLARA: Tata. *(Otrče prema ulazu i vraćaju se s Nikolom)*

MARTA: Daj... kaži, mili, kaži...

KLARA: Tata.

NIKOLA (*Odvoji se od njih i izgubljeno hoda. Zastane*): Na stepenicama sam vidio onu Ingrinu čuvaricu. Što je htjela?

MARTA: Donijela je njezinu poruku. Želi da te nagovorimo.

NIKOLA: Hm, hm... (*izvadi papir i stavi ga na pod, ugazi na nj kao na odbačeni opušak, odmakne se i sjedne sav zgrčen. Marta i Klara oprezno prilaze do papira, gledaju odozgo u njega ne usuđujući se podignuti ga, a onda upitno gledaju u Nikolu*)

NIKOLA: Tu je nekoliko mogućnosti. Jednu od njih moram učiniti jer do sada protiv mene nemaju ništa.

MARTA: Sasvim si čist, naravno...

NIKOLA: Kad učinim jedan... bilo koji od tih užasa... on će biti evidentiran s dokazima... da sam... da sam to učinio... a onda skriven... kao da ga nisam učinio... Ali u slučaju potrebe... oni će ga izvući da me... da me... (*Marta i Klara zapanjene pokleknu i čitaju ono što na papiru piše. Uz svaki stavak se sve više užasavaju. Marta vrisne i zgrči se na podu.*)

MARTA: Ne, ne! Ovo je protiv Boga i njegovih zapovijedi! Ne dam, ne dam!

KLARA (*Osjećajući se izgubljeno*): A što će biti... Što će biti s našim istraživanjem? (*Ona postaje sve nervoznije, onda sasvim uspaničena vikne*): A što će biti s našim istraživanjem?! Što će biti s mojim doktoratom koji se referira na tvoj prvi članak. Računala sam da će biti objavljen i da ću onda moći predati disertaciju.

MARTA: Beščutna karijeristice! Sad bih te, sad! (*Suzdržava se od toga da je udari*)

KLARA: Tri godine sam na tome radila. Obradila sam sva relevantna svjetska farmakološka istraživanja leukemije. I u sintezi sam se referirala na tatin članak kojeg ona predsjednica ne objavljuje. A sada... Zbog doktorata sam prekinula zaruke... Nisam imala vremena... Ni za ljubav nisam imala vremena, mama. Samo sam radila. Samo sam... Gdje je sada moja disertacija? Gdje!

MARTA: Pitaj Ingrine hakere.

KLARA: Tata, sve su nam odnijeli, tata!

NIKOLA: Znam to. Znam! Više nemamo ništa.

MARTA: Imate sebe. Svoju čistoću.

KLARA: Nemamo sebe! Naši radovi, to smo bili mi! Tata!

NIKOLA: Više nismo. Sad smo goli, goli! Ukrali su nama nas!

KLARA: Zato moramo sebi vratiti sebe! Tata, moraš vratiti sebe. Moraju tebe vratiti tebi. Ondje, u tebi, u tebi, tata, sam i ja. Kako ćemo živjeti bez sebe?

MARTA: Živjet ćete kao i svi drugi. Tko kaže da tata mora dobiti Nobela? Tko kaže da ti moraš uz njega postati slavna? Ne živi se za slavu! Živi se za... za... za...

KLARA: Živi se da čovjek ostvari sebe!

MARTA: Ali ne tako da pljune na svoje ljudsko dostojanstvo! Ali vidim, ti si spremna na sve, samo da se slikaš na televiziji, po novinama... Glupačo! Eno ti tabloidi, još uvijek si dobar komad...

KLARA: Mama, kako se to izražavaš? Ti?

MARTA: A što bi htjela? Nasmiješi se onim frustriranim majmunima pa će te slikati koliko hoćeš.

NIKOLA: Marta! Ne dopuštam da tako razgovaraš s Klarom. Ona nije nikakva fufica nego perspektivna mlada znanstvenica.

MARTA: Zašto onda...

NIKOLA: Zato jer je Klara vezana za mene. Ako mene unište, zaustavili su i nju.

(Stanka. Nitko ne zna što bi sada)

MARTA: Dobro... Klara, oprosti mami.

KLARA: Oprosti ti meni.

(Opet stanka. Nikola natoči rakiju, ispije i ponovo toči.)

MARTA: Dobro, Nikola, ne moraš sada po alkoholu zato...

NIKOLA: Ne mora ni alkohol, ne moram ni cigaretu. Ništa što nije prema kodeksu! Što sam ja? Stroj, programirani stroj, je li.

MARTA: Oprosti... Oprosti...

KLARA: Nitko nema pravo prema samome sebi odustati od onoga što jest. Živi se samo jedanput.

MARTA: Evo, opet ona. Nikola, pa jesmo li mi ovo dijete nečemu učili? Jesmo li je učili moralu, etici? Božjim zapovijedima? Ja, ja ne razumijem...

NIKOLA: Nije u tome problem. Problem je u tome što smo je naučili da misli svojom glavom, a ne...

MARTA: Što želiš reći. Hajde samo reci. Ja ne mislim svojom glavom, to želiš kazati, je li?!

NIKOLA: Čekaj, stani. Stani! *(Stanka, smirenije)*: Ja mislim da si u pravu. Uostalom, nisam im kazao da pristajem na njihove uvjete. Ni govora.

MARTA: Hvala Bogu!

KLARA *(istovremeno)*: Ali, tata!

NIKOLA: Samo sam kazao da mi dadu vremena, da moram razgovarati sa svojom obitelji.

MARTA: A što se tu ima uopće razgovarati. Što? Da ti možda žena i kći pomognu od svih ovih užasa izabrati onaj koji ti najviše odgovara? Možda hoćeš da ti predložimo, što ovo piše... Čekaj, čekaj... Za miloga Boga... "bludne aktivnosti? Je li to hoćeš?

NIKOLA: Marta, pod tom stavkom se uopće i ne misli na uobičajenu prijeveru supruge, ako na to misliš. To je danas u moralnom smislu posve relativizirano – poslije svih onih predsjedničkih afera.

MARTA: Je li, je li?! To je relativizirano? Znači... Znači da se pod tim "bludno" misli na nešto gore? Super! I što bi onda izabrao, što? Mož-

da... možda homoseksualni odnos? To je danas u modi. Hoćeš li to izabrati?

NIKOLA: Danas takav odnos uopće nije kompromitantan. Tisak bi ga tumačio meni u prilog, kao moj plus.

MARTA: Hvala Bogu da to "bludno" otpada!

NIKOLA: Ne, ne, Marta, to bludno ne otpada, dapače... mislim reći ako... ako bi pružio dokaze...

MARTA: Zaboga, o čemu dokaze?

NIKOLA: Pa, recimo, o pedofiliji...

MARTA: Nikola!

NIKOLA: Ili sodomiji...!

MARTA: Nikola!

KLARA: Tata, ne moraš...!

NIKOLA: Tako su mi objasnili. Mogu izabrati, rekli su mi.

MARTA: Nikola, ja to ne mogu slušati. Ti, ti, Bože, da ti! Klara, jesi li čula. Što sad kažeš? Hajde kaži!

KLARA: Ne znam, ne znam.

MARTA: Pa kako, kako, bi ti nešto takva uopće mogao učiniti? Ti! Ti, Nikola?!

KLARA (*uhvativši se za glavu*): Gospode Bože...

NIKOLA: Čekaj, čekaj. Smirite se. Rekli su mi da ne moram to baš stvarno učiniti kad već nema dokaza da sam nešto od toga zaista učinio... Možemo, kazali su, aranžirati dokaze kao da nešto od toga jesi učinio, možemo montirati fotografije, tvoje SMS poruke, tvoja pisma napisana na starom papiru, s kemijskim olovkom koja se više ne proizvodi... Mogu učiniti kao da je takav prijestup, ili bilo koji drugi, recimo neki teroristički čin ili da sam nekoga, umjesto da ga izliječim, namjerno usmratio ili mu uskratio liječničku pomoć... pa onda neka pronevjera na fakultetu dok sam bio dekan, krađa ili neki zločin iz strasti, silovanje studentice... Ma sve, sve moguće... Samo da ja sudjelujem u tom aranžmanu, da sudjelujem u lažiranju dokaza... Eto, eto. Ne moram stvarno. Samo ako im dadem dokaze...

MARTA: O, Majko Božja na Nebesima!

KLARA (*živne*): Ništa stvarno, je li, tata?

NIKOLA: Da, tako nekako. Kažu da se može sve aranžirati. Važno je samo da ja pristanem, potpišem, pustim se fotografirati, ili napišem nekakvo pismo sa svojim priznanjem da sam učinio ovo ili ono... a onda oni to arhiviraju i u slučaju potrebe...

MARTA: To je isto! Skoro isto! Sve protiv Boga i njegovih zapovijedi!

KLARA: Mama je dogmatik!

MARTA: Vidi, molim te...

KLARA: Jesi, dogmatik si! Zato te u institutu i koriste kao rezervoar čiste dogmatike koju sociolozi religije onda sociološki obrađuju.

MARTA: Misliš kazati da relativiziraju zadane norme ljudskog ponašanja. A jesam li te ja možda krivo odgajala. Reci, jesam li? Čuješ li, Niki?

Ja sam dogmatik zato što poštujem Deset Božjih zapovijedi. A ona to ironizira. Je li to kršćanski?!

KLARA: U Deset Božjih zapovijedi nije predviđena ova situacije. Gdje ti vidiš u ovoj dilemi Božji pravorijek? Gdje?

MARTA: Kako gdje?

(*Stanka. Trenutak dileme*)

KLARA: Da. Reci gdje? Govorimo o fiktivnom!

MARTA: O fiktivnom! Vidi, molim te! A što je... Što je... dobro... što je za tebe Osma zapovijed? "Ne reci lažno svjedočanstvo"? Što je to?

KLARA: Pa to... to se ne odnosi na sebe nego... nego...

NIKOLA: Mama ima pravo, Klara.

MARTA: Naravno da imam. Ako je zabranjeno lažno svjedočiti o drugome, još je više zabranjeno lažno svjedočiti o sebi, da si... da si učinio neki užas koji oni žele imati protiv tebe! A Peta, Šesta, Sedma zapovijed: Ne ubij! Ne sagriješ bludno! Ne ukradi! A nešto od svega toga oni žele imati protiv tebe, Nikola!

KLARA: Ali kazao ti je. To može biti i fiktivno. Tako da ništa od toga ne učini stvarno. Ali da se samo pruže nepobitni dokazi da je to stvarno učinio.

MARTA: Ali baš je TO protivno Osmoj zapovijed Božjoj: "Ne reci lažno svjedočanstvo"! To je lažna optužba sebe! To je grijeh! Još veći grijeh nego da lažno optužiš drugoga. Smrtni grijeh!

KLARA: Mama, ali, mama, to je danas skroz naskroz relativno.

MARTA: Nije relativno, nego je re-la-ti-vi-zi-ra-no od takozvanog "novog" čovjeka!

KLARA: Da, novog čovjeka u novom vremenu. Zato te tvoje dogme treba gledati u kontekstu novog i dinamičnog vremena. Ne može se više na to gledati jednoznačno, statično, kao kad se putovalo kočijama deset kilometara na sat.

MARTA: Ma što ti to meni muljaš? Što?! To što bi otac tobože priznao da je učinio, to je laž. Zapamti, laž. Prijevara! A prijevara je prijevara u svakom tom tvom vremenskom kontekstu. To je laž bez obzira na brzinu kočije ili zrakoplova.

KLARA: Jest, to je prijevara, laž. Ali laž s pozitivnom namjerom, s učinkom koji je dobar za svih, za narod, za one bespomoćne pacijente koji dnevno umiru pred mojim očima. A tata je – evo sada ću se poslužiti tvojim rječnikom – tata je odabran, *odabran* od Boga, mama, da za njih nađe lijek. Vidiš, ja sada govorim kao vjernica, kako si me ti učila. I zato, odreći se te laži, baš to je u ovoj situaciji negativno. A negativno je, i baš suprotno Bogu, mama, i za osobu koja se odriče te pozitivne laži.

MARTA: Ali što ti to govoriš. Ako čovjek ustraje u istini o sebi, ako...

NIKOLA: Čekaj, čekaj! Stvar je znatno kompliciranija. S jedne strane, ti si, Marta, u pravu. A s druge strane, čini mi se da je u pravu i Klara. Jer...

MARTA: Klara hoće samo slavu. Kako može biti u pravu?

NIKOLA (*Klari koja zausti*): Čekaj, Klara, pusti mene. Na kraju kraje-

va, o meni se radi i zato o tome moramo bez svađe. Razumno. Moramo razmotriti sva gledišta. Zato polako, polako...

KLARA: Tata...

NIKOLA: Čekaj! Ne brzaj! I ja imam glavu, i u njoj se mota i ovo i ono. Pomognite mi da to izvedem na čistac.

KLARA: Tata...

MARTA: Nikola...!

NIKOLA: Umuknite! U-muk-ni-te!

(*Pauza. Nikola se vrti. Obje s nestrpljenjem čekaju da progovori.*)

NIKOLA: To je prije svega pitanje identiteta. Dakle, Božja stvar, Marta. A to je, vidim i Božja stvar za Klaru. Vidite, jedna i druga govore u ime Boga, ali posve suprotno. Kao da svaka od vas ima svoga Boga. I što sada? Ti, Marta, imaš pravo. Ali imaš pravo i ti, Klara.

MARTA: Ali kako možemo jedna i druga imati...

NIKOLA: Umukni, Marta! (*Opet stanka, sabiranje problema*). Stvar nije jednoznačna, dobro kaže Klara. S jedne strane, ja bih trebao izgubiti *Sebe*, kako ti misliš, Marta, ako bih lažno svjedočim o sebi, a to je smrtni grijeh. E, vidiš, Klara, mama tu ima pravo. Ja bih morao ostati ono što *jesam*. Jer ako nisam ono što jesam, onda... onda...

MARTA: Onda si nitko i ništa.

NIKOLA: Da, upravo tako. Nitko i ništa! I ako ja sada jesam ono što *jesam*... (*Oprezno, mučeći se s izvodima*) Onda... onda... Kako bih to, kako... Onda je zločin prema samom sebi posvjedočiti da ja nisam ono što jesam. To zaista znači anticipirati gubitak sebe. A ako izgubim *sebe*, onda sam *ne biti*, tako je svojevremeno naš župnik grmio s oltara, a to kažu i filozofi, etičari sociolozi... Oni tako kažu za ljude koji sebe poništavaju za račun *imati*. Eto vidite, to ja znam, to mi je jasno. A jasno je i Marti. Jasno je i tebi, Klara. (*U velikoj muči*): A ja... ja... ja hoću *biti*. Ne želim *ne biti*!

KLARA: Ali kako ćeš... Kako ćeš, tata *biti* ako...

NIKOLA: Umukni, Klara, umukni. Pusti me, pusti... Slušaj tatinu muku. Rekla si da sve moramo promatrati u kontekstu, je li, jesi li tako rekla?

KLARA: Tako sam mislila.

NIKOLA: Da, treba gledati u kontekstu stvari, vremena, ljudskih konvencija. U situaciji. I da budem sada osoban, u toj mojoj, našoj situaciji, je li...?

MARTA: Nikola, grijeh je grijeh bez obzira...

NIKOLA (*povrh nje tonom*): Ne govorim sada o grijehu, Marta, nego o sebi... o tome tko sam ja, što sam ja? Što? Govorim o mojoj *biti*. A što je to moja *bit*? Što? (*Poslije promišljanja*): Jesam li ja samo medicinski rutiner koji u ladicama svoje struke ima konvencionalno rješenje za svaki medicinski slučaj, već prema dosegu znanosti? Ali s tim, s tim da za neke slučajeve uopće nema ladice, ili mu je ona posve prazna jer je struka nije napunila znanjem – ili sam ja istraživač, mislim na svoju *bit*,

mislim na ono tko sam ja, što sam ja, mislim sada na sebe kao istraživača koji je na putu da koju od tih praznih ladica napuni?! I ako to učinim, jesam li ja tek onda ono što jesam? Ili sam prestao *biti* ono što jesam čim sam posvjedočio laž o sebi? Eto, eto, to je pitanje. To je moj problem u toj našoj situaciji.

(*Stanka. Svi su pred problemom što odgovoriti*)

KLARA: Tata, ti si istraživač. Tvoja *bit*... tvoje *biće*...

MARTA: Tvoja *bit* je da budeš ono što jesi. Pošten čovjek...

NIKOLA: Da, da, Marta. Ali što znači to "pošten čovjek". S koje je to strane našeg, mog, problema? Ako ostanem u ovoj situaciji neporočan, onaj koji sada *jesam*, oduzimam sebi mogućnost da postanem Ja... mislim da postanem onaj koji je *odabran* da bude, kako kaže Klara. Pazi ovo, da *bude*, da *bude* onaj koji će popuniti praznu ladicu struke?

MARTA: Molim te, Nikola, ostavi se tih spekulacija, vidiš kuda to vodi. Ja želim da budeš čist.

KLARA: Ti, mama, ne razumiješ, tata postavlja, tako je i počeo, pitanje o svom identitetu. Ako sam dobro razumjela, tata, pitanje je kad si ti – ti.

NIKOLA: Da, kad ja jesam Ja, a kad ja nisam Ja?!

MARTA: Sada si ti ti. A ti nisi ti ako...

KLARA: Tata, nisi ti ako...

MARTA: Ti nisi ti ako načiniš grijeh, sam si to kazao, zbog onog *imati*. Imati slavu, imati... Ako izdaš sebe, svoju čistoću, onda si izdao Boga koji te stvorio onakvog kakvog te ja, ja, tvoja zakonita žena, u Njegovo ime svjedočim.

KLARA: A kakvog ga je On stvorio? Kakvog? Tata, imaš li pravo oduprijeti se Božjem *odabiru*?! Pusti mamu. Ona misli statično. Ona ne shvaća da si *odabran* da budeš, *budeš*! onaj preko kojega se od Njega, od Boga, mama, ljudima prenosi Njegova Milost da ljudi ne stradavaju, da žive u zdravlju. Tada ćeš ti biti ti, tata!

MARTA: Tada će biti ništa. Lopov, razvratnik, ubojica... Nisam se udala za takvog čovjeka. Nisam!

NIKOLA (*na rubu snage privuče k sebi Martu i Klaru, susprežući suze, u velikom neznanju*): Bože, kakvu li si mi zamku postavio? Želiš da budem ja – tako da *ne budem* ja! I želiš da *ne budem* ja – tako da budem ja!

(*Ostaju tako zagrljeni, susprežući jecanje... Oglasi se telefon reskom zvonjavom. Zatečeni, upitno se gledaju. Klara oprezno prilazi telefoni, Nikola i Marta napeto iščekuju?*)

KLARA: Stan profesora Dujmića. (*Sluša i dobacuje značajno*) Predsjednica.

MARTA: Stavi na razglas, brzo.

KLARA (*stavljajući na razglas*): Tebe traži. (*U slušalicu*): Evo, evo vam tata. (*Nikola uzima slušalicu. Svi su zbijeni oko telefona. Sada ih svjetlo okružuje, a na dijelu ostalog prostora se zamrača, ali nasuprot njima krug svjetla otkrije predsjednicu koja govori iz svog ureda dok joj se glas prenosi preko razglasta*)

PREDSJEDNICA: Dakle, Nikola, Bog želi da ti *budeš* ti – tako da *ne budeš* ti. I želi da *ne budeš* ti – tako *da budeš* ti! Je li, Nikola?

(*Svi su konsternirani*)

NIKOLA: Ali kako, kako...

PREDSJEDNICA: Jednostavno, Niki, moji čuvari su ti jučer pod stol podmetnuli prislusni uređaj... Zato sam ih i poslala k tebi. (*Nikola ih pogleda, oni traže pod stolom*) Tako sam slušala tvoju muku. (*Pronađu uređaj i pokazuju ga.*)

NIKOLA: Ali to je privatni prostor. To je nezakonito.

PREDSJEDNICA: Ti si za nas mnogo više od puke privatnosti. I od mene bi bilo neodgovorno da te pustim da bez naše pomoći rješavaš ovu svoju jednadžbu.

NIKOLA: Ingrid, nije pristojno, to nije...

PREDSJEDNICA: Nije pristojno ni staviti na razglas naš razgovor. Niki, shvati: ti si se dovinuo do toga da te se prisluškuje. Zato budi ponosan jer rijetki imaju tu čast. I ja sam, Niki, ponosna što i mene... i mene, makar je moj značaj u odnosu na mogućeg tebe beznačajan.

NIKOLA: Dobro, dobro, nemoj mi sada... Kojeg vraga me sada zoveš?

PREDSJEDNICA: Kažem ti, da ti olakšam muke. Ali to nećemo preko telefona. Zašto da nas dvostruko prisluškuju. Slušaj dobro: Pred kućom te čeka automobil s mojom čuvaricom. Pokupi svoje dame i nacrtajte se kod mene. Da te riješim tih tvojih dilema. I da malko Marti prosvijetlim njezine kršćanske dogme.

MARTA: Baš mi ti nešto znaš o kršćanskim dogmama!

PREDSJEDNICA: Znam, Marta. Znam. Vidjet ćeš da tvoj mužić nije do kraja prodro u ono najvažnije. Ono što će ga osloboditi muke. I tebi podariti miran san. Hajde, odmah, Niki. Za deset minuta se vidimo.

(*Spusti slušalicu. Svjetlo se na njoj ugasi. Opet je prostor osvijetljen kao i ranije.*)

NIKOLA: Onda...? (*Ne znaju što bi kazali. Glazba*)

Zamračenje

DRUGI ČIN

(*Ured predsjednice. Ona sjedi za pisaćim stolom i preslušava snimku, Glavni tajnik nagnut na stol pomno sluša*)

GLASOVI IZ SNIMKE – MARTIN GLAS: ... ako načiniš grijeh, sam si to kazao, zbog onog *imati*. Imati slavu, imati... Ako izdaš sebe, svoju čistoću, onda si izdao Boga koji te stvorio onakvog kakvog te ja, ja, tvoja zakonita žena, u Njegovo ime svjedočim.

KLARIN GLAS: A kakvog ga je On stvorio? Kakvog? Tata, imaš li pravo oduprijeti se Božjem *odabiru*?! Pusti mamu. Ona misli statično. Ona ne shvaća da si *odabran* da budeš, *budeš*! onaj preko kojega se od Njega,

od Boga, mama, ljudima prenosi Njegova Milost da ljudi ne stradavaju, da žive u zdravlju. Tada ćeš ti biti ti, tata!

MARTIN GLAS: Tada će biti ništa. Lopov, razvratnik, ubojica... Nisam se udala za takvog čovjeka. Nisam!

PREDSJEDNICA (*Zaustavi i vrat, ponovo sluša*): Slušaj! Slušaj!...:

A kakvog ga je On stvorio? Kakvog? Tata, imaš li pravo oduprijeti se Božjem *odabiru*?! Pusti mamu. Ona misli statično. Ona ne shvaća da si *odabran* da budeš, *budeš!* onaj preko...

PREDSJEDNICA (*ponovo zaustavlja*): To, to, Ljudevite. Pazi ovo *odabran*. Mala pametnica!

SNIMKA – MARTIN GLAS (*slušaju*): Tada će biti ništa. Lopov...

PREDSJEDNICA (*zaustavi i dok preskače Martinu repliku*): Glupasta Marta. Slušaj ovo.

SNIMKA – NIKOLIN GLAS: Bože, kakvu li si mi zamku postavio? Želiš da *budem* ja – tako da *ne budem* ja! Želiš da *ne budem* ja – tako da *budem* ja!

PREDSJEDNICA (*dok vraća i ponovno uključuje snimljeni Nikolin vapaj*): E moj poštenu Niki...! Vidiš, već je u totalnoj dilemi. Slušaj:

SNIMKA: ... Želiš da *budem* ja – tako da *ne budem* ja! Želiš da *ne budem* ja – tako da *budem* ja! (*sa snimke zvuci suzdržanih jecaja... Onda resko zvono telefona.*)

PREDSJEDNICA (*zaustavi snimku, zamišljeno*): Hm...hm... Da... da... (*pogleda nestrpljivo na sat*) Što kažeš, a?

GLAVNI TAJNIK: Žena je veliki problem.

PREDSJEDNICA: Da. Ona je skroz nabrijana, ali dalo bi se, dalo bi se... ČUVARICA (*ulazi*): Tu su.

PREDSJEDNICA: Konačno. Dobro, uvedi ih odmah... Ne, ne još. Neka malo čekaju. Pozvonit ću. (*Čuvarica odlazi, Ružiću*): Shvatio si. On se već lomi.

GLAVNI TAJNIK: Da, mislim da ga već imamo.

PREDSJEDNICA: I Klara je naša. Bez nje bismo teško na kraj s tom učenicom časnih sestara... Jasno ti je kako trebamo?

GLAVNI TAJNIK: Mislim da trebamo nekako po Klarinu tragu.

PREDSJEDNICA: Da, to, to! Dinamička teologija, pazi ovo *dinamička*. Najvažnije je da mu smuljamo ženu. Mala ima pravo, Marta sve poima statično, nedijalektički, kao srednjovjekovna dogmatičarka. Ali pazi, ne upotrebljavaj taj pridjev "dijalektički", nikako, na njega će poiziti, mislit će da joj prodajemo marksizam.

GLAVNI TAJNIK: Da, da. Trebamo je zbuniti relativnošću dobra i zla. PREDSJEDNICA: Imaš pravo, relativnošću, tako, samo tako. I pazi na terminologiju, teološki, samo teološki. To je za nju alfa i omega svega. Objasni joj da tako hoće Bog, i onda je imamo. Dobro, a sada na posao. Evo, zovem ih.

(*Pritisne zvonce. Čekaju. Čuvarica uvodi Nikolu, Martu i Klaru. Pred-*

sjednica daje znak Čuvarici da iziđe.)

PREDSJEDNICA (*šarmantno*): Oprostite, moji dragi prijatelji, ali morala sam vas uznemiriti. Sjednite, sjednite... Ti ovdje, King... (*sjedaju*) Tako. Dobro. Još jednom oprostite na mom insistiranju, ali... znate kako je već to... I mene pritišću. I ja vam se zbog onog prisluškivanja zbilja ispričavam, ali kad su u pitanju važni državni interesi, to je sasvim legitimno. Pa nisam vas mogla ostaviti bez ikakve pomoći s naše strane, je li... A, opet, kako da vam pomognem ako ne znam gdje je problem, što to moramo nadići da bismo došli do rezultata, je li...? Pa, eto, sada znam i sada to možemo raspraviti. Je li tako, King?

NIKOLA: Ne znam kako bismo to uopće mogli raspraviti. Sve je to nespojivo sa zdravim razumom. To je jednostavno apsurdno.

PREDSJEDNICA: Daj, daj, to što govoriš posve je nelogično. Pa i sam vidiš da je meni, ma ne samo meni osobno kao tvojoj staroj prijateljici, nego, ako baš hoćeš, i meni u ime Organizacije i Države, isto toliko stalo koliko i tebi da se tvoja istraživanja privedu sretnom kraju. Zaboga, Niki, draga Marta i vi, naša doktorantice Klara!

MARTA: Zbog čega je onda uopće potrebno da Nikola...?

PREDSJEDNICA: Zbog toga, Marta draga, zbog toga jer mi vrlo dobro znamo, a to i vi vrlo dobro znate, da je čovjek, svaki čovjek, eto da počnem od same sebe, sve dok je živ... dok je živ... kako ono jedan pjesnik kaže, stari pjesnik, Ti bi se toga mogao sjetiti, Niki, čitali smo to još u klasičnoj na grčkom originalu... Čekajte, da, da, on kaže nekako ovako: da se ni za koga ne može kazati da je sretan... sve... sve dok je živ, dok ne umre... Dobro, on to kaže mnogo ljepše, u stihovima, je li.

NIKOLA: To kaže Zbor za Edipa u Sofoklovu...

PREDSJEDNICA: U Sofoklovu *Kralju Edipu*, je li!

NIKOLA: Da, samo ne znam otkada je to Sofoklo postao zastupnik tvog Pokreta?

PREDSJEDNICA: Ironiziraš. A ja se mučim da te kao klasičara podsjetim na ono što nam je još stari Grizogono govorio, na božansku zamku postavljenu ljudskoj sudbini. A to, prevedeno danas na povijesno vrijeme, znači da se čovjek mora čuvati samog sebe. On, jednostavno, nije siguran sve dok je živ.

MARTA: A što ako čovjek u našem povijesnom vremenu upadne u tu zamku. Tko će sankcionirati posljedice. Zeus na Olimpu ili taj tvoj Pokret?

PREDSJEDNICA: Pokret, naravno.

GLAVNI TAJNIK: Sasvim logično, gospođo. Jer olimpijski bogovi više ne drže velike pojedince na uzici da bi bili zastupnici njihovih prohtjeva. Oni su propali. Nema ih.

PREDSJEDNICA: A naš kršćanski Bog je ljudima dao slobodu da sami formiraju svoj zemaljski poredak. Da formiraju povijest.

GLAVNI TAJNIK: I to upravo i radi naš Pokret. Eto, Pokret će pružiti

svaku potporu profesorovu otkriću. Stoga je od velike važnosti da gospodin profesor ostane korektan prema tom povijesnom ulogu Pokreta.

PREDSJEDNICA: Da pojednostavnimo: Problem je u tome što s genijima i herojima nijedna država nikad nije sigurna. A mi nismo toliki barbari da sami likvidiramo svoga heroja, kao što ima primjera u nekim sredinama, onda kada on izvrši velika djela... pa ga čisto preventivno maknu da ne bi zabrljao.

GLAVNI TAJNIK: S te strane je gospodin profesor posve siguran.

PREDSJEDNICA: I baš to, vidite, moji Dujmići, baš to što od njega zahtijevamo ono što zahtijevamo, je li... upravo je to vama garancija da je Nikola s naše strane posve siguran. Da može živjeti bez straha!

GLAVNI TAJNIK: To je sto posto tako. Mi smo napredna i humana zemlja. I naša prevencija je tako minimalna. To je dječji vrtić u odnosu na praksu kojoj pribjegavaju drugdje.

PREDSJEDNICA: Sitnica! Ali moramo i mi imati nešto u džepu. Za svaki slučaj. Je li tako, Nikola?

NIKOLA: Ne znam... načelno gledajući, to jest blaža varijanta. Ali time nije likvidiran atak na moj identitet. Ja ne mogu potpisati to da budem netko drugi, da poništim ono što jesam.

MARTA: O tome se i radi. Niki je pošten, neporočan!

GLAVNI TAJNIK: Ali to će on i ostati. Čestit, neporočan

MARTA: Da, ali svojim pristankom na taj vaš uvjet stavlja hipoteku na svoj... svoj identitet!

NIKOLA: Marta dobro kaže. Što sam ja onda, što?

GLAVNI TAJNIK: Vi ste onda, profesore, onaj koji će *BITI*. Jer sada ste samo potencijalno *BITI*.

PREDSJEDNICA: Ti si sada u stvari... evo, sada tebe citiram... u stanju *nebiti*. I sam to govoriš. Moraš prestati biti *nebiti* da bi mogao *BITI*. I sam to znaš. Čovjek nije završen sve dok je živ. On se ostvaruje u vremenu kao što se i planeta Zemlja ostvarivala, formirala, kroz milijarde godina. Kako ćeš *BITI* ako se odbiješ ostvariti? A mi ti pod noge stavljamo sve uvjete da se ostvariš, da *BUDEŠ*!

KLARA: Tata, to mi izgleda logično.

MARTA: Ništa tu nije logično. To je oduzimanje čovjeku njegove čistoće.

PREDSJEDNICA: Ali kako...

MARTA: Zaboga, to je potpisivanje blanko mjenice. I što se onda događa? Nedužna čovjeka naprave dužnikom. Onda mu oduzmu kuću, sve što ima. Daj, molim te, pa nismo mi pali s kruške. Nikola nije budala!

KLARA: Pa baš zato! Baš zato jer je tata pametan, on nikad neće davati nekakve političke ili... I zašto bi onda morali strepiti zato što je nešto samo preventivno potpisao. Zašto?

MARTA: Umukni! U pitanju je čast tvoga oca, a ne tvoja znanstvena karijera kao očeve suradnice. Misliš samo na sebe. Stidi se! Stidi se!

PREDSJEDNICA: Čekaj, čekaj... Polako, polako. Nismo se ovdje

sastali da se svadamo, nego da razmotrimo sve aspekte. Evo, neka nam to objasni dr. Ružić. Gospodin je dvostruki doktor, prava i filozofije. Doktorirao je na pravnoj etici. To je znanost. A mi smo znanstvenici. Moramo znanosti vjerovati. Hajde, Ljudevite.

GLAVNI TAJNIK: Hhh... Dakle, počnimo od osnovnog pitanja koje vas muči. Kakva je to muka? Dajte, riješimo to sada za svagda? Sto vas to muči?

MARTA: Kako što?! Pa vi tražite da se čovjek odrekne sebe. Da sam posvjedoči da on nije on nego da je netko drugi, netko koga se može strpati na robiju. Reci im ti, Niki.

NIKOLA: Ja samo slušam. I sabirem. Povuci ću crtu kad svi vi kažete svoje.

MARTA: Moje već znaš.

GLAVNI TAJNIK: Onda mi dopustite da i ja kažem svoje. Ljudima je potreban lijek. I Bog ga milostivo želi dati svojoj djeci, je li... I kako On to čini? Tako da *odabire* najbolje među mnoštvom da otkriju utvrđene odnose u sustavu prirode i njezinim sastojcima, a time i one njihove sinteze koje mogu rezultirati odstranjenjem poremećaja u organizmu, bolesti. Na toj razini *odabrani* čovjek postaje usavršitelj prirode. On danas gradi zrakoplove, leti zrakom usprkos sili teži.

PREDSJEDNICA: Vidiš, Marta, Niki je *odabran*. A zašto je odabran? Pa zato da *zamijeni* Boga, da se Bog svaki čas ne mora, kao u djetinjstvu čovječanstva, pojavljivati na Sinaju da bi tamo nekom novom Mojsiju donio isklesane formule na kamenim pločama za novi lijek.

GLAVNI TAJNIK: Priznajte, gospođo, da bi danas to bilo neprilično. Ali to je u ono davno vrijeme Bog morao činiti da bi se neuki narod odrekao izmišljenih bogova i spoznao jedinog Boga koji je *bitak* i *počelo* svega. Jer sve je u Njemu. Jednom Jedinom i Svemogućem, Tvorcu Neba i Zemlje. Je li tako, gospođo Dujmić? Je li tako?

MARTA (*malko zbunjena*): Da... da, to je tako... ali to ne znači da Nikola mora pristati na Vaš uvjet.

GLAVNI TAJNIK: Naprotiv, gospođo Dujmić. To upravo znači to. Jer profesor mora ostvariti sebe. Ne može okrenuti leđa Božjoj volji za napretkom života ljudi. A što to znači? Što?

KLARA: Sve je u razvoju. Ništa nije stalo!

GLAVNI TAJNIK: A tko taj razvoj potiče? Tko? Odgovor je jednostavan i jedino točan. Onaj koji je u Zemlju i oko Zemlje tijekom njezina formiranja ugradio sve mogućnosti i ostavio razumnom čovjeku da ih otkriva za nova postignuća. I sada vi meni recite: tko je zakopao to blago? Tko je u konkretnom slučaju profesoru Dujmiću gurnu u ruke oruđe da iskapa to blago? Tko?!

PREDSJEDNICA: Bog!

GLAVNI TAJNIK: Bog! Je li tako, gospođo Dujmić?

MARTA: Da, to je tako. I ja znam bolje od bilo koga drugoga da je Nikola *odbran*, kako vi kažete... da, da... to je tako... Molim malo vode... (*Donose joj, pije. Iščekivanje*) Da, da, moj muž je *odabran*...

PREDSJEDNICA: Eto vidiš...

MARTA: Čekaj, nisam još... još nisam... Ali... ali po čemu ste vi, ti, Ingrid, i vi, gospodine doktore, po čemu ste vi *odabrani* da jednom Nikoli Dujmiću postavljate uvjet za nastavak onog istog rada za koji ga je Bog predodredio. Po čemu?

(*Predsjednica i glavni tajnik se zbunjeno pogledaju. Svi čekaju odgovor*)

PREDSJEDNICA: Pa mi smo... Mi ipak, je li... Pa to je jasno, pod našim nadzorom su sredstva, novac koji kanimo uložiti u Nikolina istraživanja.

MARTA: Ali kako to da je taj novac upravo pod vašim nadzorom, a ne, recimo, pod mojim ili Nikolininim ili nekog tko je kao i Nikola posve čist? Kako to?

GLAVNI TAJNIK: Oprostite, gospođo, ali ja ne razumijem to vaše pitanje?

MARTA: Ali ja razumijem vašu zbunjenost sada. I zato ću vam je objasniti. Vi niste čisti. Vi ste na tom položaju jer niste čisti. Imate putra na glavi, eto.

PREDSJEDNICA: Kakvog putra? Što... što ti to govoriš? I kako se usuđuješ u mom vlastitom uredu...

MARTA (*snažno*): To je naš vlastiti ured, gospođo! Ured ovog naroda. A zaposjeli ste ga vi s putrom na glavi. I sada hoćete da svakom tko bi se mogao uzdići namažete glavu da vas ne bi nikad, "dok je živ"... evo, evo, ja ti, Ingrid, sada vraćam tvoje citiranje onog starog Sofokla... da vas ne bi nikad mogao upitati kojom ste to Pokretu pripadali prije negoli su mladići poput Nikole stali rušiti onaj ZID kojeg ste vi tada čuvali.

(*Neugoda.*)

PREDSJEDNICA: Ovako ne možemo...

NIKOLA (*odlučno*): Možemo, Ingrid, možemo! Jer ti želiš i moju glavu namazati u strahu da ne bih slučajno primijetio što je na tvojoj. Dobro kaže Marta, svi mi koji nešto vrijedimo moramo vama otvoriti mogućnost da nas izložite pogrdama samo zato da bi vi vječno opstali.

MARTA: Vidiš li sada, Klara u čemu je stvar?! I onda se oni još usuđuju pozivati na Boga. Usuđuju se tumačiti sam *Božji naum* kao da svaki dan s Njime piju kavu, a vrlo dobro znamo kako su gledali na nas vjernike prije negoli smo srušili taj njihov ZID kojim su nas dijelili od slobode i istine. Idemo, idemo iz ovih stopa odavde, Niki, Klara.

PREDSJEDNICA: To su uvrede. Najobičnije uvrede. Gledaš jednoznačno na disanje povijesti. Što ti kažeš, Ljudevite.

GLAVNI TAJNIK: Ja sam jednostavno preneražen. Pa jeste li vi uopće intelektualci, gdje vam je smisao za dijalektičko...

PREDSJEDNICA: Kkm... Ljudevite!

GLAVNI TAJNIK: Mislim kazati za ... Za promišljanje povijesti u skladu s... s tim *Božjim naumom*. Je li!

PREDSJEDNICA: Eto to... To! Objasni im, Ljudevite.

(*Glavni tajnik se sabire.*)

MARTA (*pobjednički*): Baš me zanima kako će to objasniti. Izvolite samo, gospodine dvostruki doktore znanosti, mi vas pomno slušamo.

GLAVNI TAJNIK: Sjednite, molim sjednite. I vi, gospodine profesore... Molim vas, molim vas... Tako. Dakle... dakle... Bez obzira na taj putar o kojem pejorativno govorite, i bez obzira na to da ste me, kao i gospođu predsjednicu, označili kao nevjernika prije pada ZIDA, ja ću sada – jer sada smo *sada*, a ne *onda*, jer vrijeme se promijenilo i više nismo *onda* – ja ću se sada ponovo referirati na, kako ste vi kazali, *Božji naum*. I to je moje pravo. Jer kad je Bog promijenio vrijeme, inicirao je samim time i ljudsku promjenu. Uostalom, vrijeme je mijenjao radi ljudi, je li... I zato ću vam u skladu s tom Božjom izmjenom vremena objasniti taj putar na našim glavama... Objasnit ću...naravno...

NIKOLA: Dobro, samo vi objasnite. Evo, ja umirem od znatiželje.

PREDSJEDNICA: Hajde, učini to, Ljudevite, Smireno, onako kako to ti umiješ.

GLAVNI TAJNIK: Govorimo o putru na... na našim glavama, je li. E, pa dobro, dobro. Shvatite, taj putar je bio u funkciji *Božjeg nauka*.

MARTA: E, pa ovo je...

GLAVNI TAJNIK (*iznad nje tonom*): Bog je želio dobro. Jer po samoj definiciji Boga, Bog je DOBROTA. Ali *dobro* kojem je On težio, moralo se u svijesti ljudi koji pomiču povijest naprijed, onih koji su rušili ZID, to *dobro* moralo se odupirati o *zlo* da bi se to *dobro* snažilo za rušenje ZIDA. A što to znači? Što?! To samo znači da je naše *zlo*, u konkretnom slučaju naša *zabluda*, bila u funkciji dobra, u funkciji novog. I evo nas tu gdje jesmo. *Concordia oppositorum!*

PREDSJEDNICA (*upozoravajući ga, promrsi*): Ljuudevite!

GLAVNI TAJNIK (*brzo*): Eto, eto, samo se pozivam na ono što su govorili naši stari latinci još u srednjem vijeku...

PREDSJEDNICA: Da, naravno, to je već bilo jasno i srednjovjekovnom čovjeku.

GLAVNI TAJNIK: Bez nas *zabludjelih*, dobro, ako baš hoćete, bez nas *zlih*, *dobro* se ne bi imalo o što odupirati. Ne bi se, dakle, moglo ostvariti. To je Božja dija...

PREDSJEDNICA: *Božji naum!*

GLAVNI TAJNIK: Da, da, to je *Božji naum*. I da je to tako pokazuje vam svakog dana sve oko vas. Sve! Evo, tek za primjer, temporalne razlike na našem planetu. Kad imamo lijepi danu u kojem uživamo, iste večeri vidite na televiziji da na drugoj strani planete netko ima ružan dan. Sad se pitate zašto mi imamo lijep dan, je li? Pa zato jer je naš lijep dan u kojem uživamo rezultat sukoba u atmosferi. I lijepi dan se ostvaruje kao protuslovlje onom ružnom. Ružno, dakle, reflektira lijepo.

PREDSJEDNICA: A to *ružno* smo bili mi, kaži im to slobodno, Ljudevite.

GLAVNI TAJNIK: Da, *ružno* smo bili mi. To znači da smo mi u stvari

bili u funkciji izazivanja vašeg lijepog.

PREDSJEDNICA: To znači da smo mi ružni stvarali vas lijepe, kako je to doktor lijepo objasnio. Marta moja, shvati to! Niki?

GLAVNI TAJNIK: To je ta božanska... božanska...

PREDSJEDNICA: Metoda.

GLAVNI TAJNIK: ... božanska metoda međusobne ovisnosti dobra i zla. Njihov sraz rezultira sintezom koja...

PREDSJEDNICA: Dobro je, dobro. Ne moraš dalje.

GLAVNI TAJNIK: Ali...

PREDSJEDNICA (*naredi Ljudevitu*): Dosta. (*Dujmićima*): Ne možete nas sada osuđivati zato što smo bili u *Božjoj funkciji*, a bili smo zato jer bez nas ne bi bilo vas.

GLAVNI TAJNIK: To je proces suprotnosti...

PREDSJEDNICA (*oštro, prigušeno*) Ljudevite!

GLAVNI TAJNIK: Oprostite, molim.

PREDSJEDNICA. To je model stvaranja povijest! I tko onda stvara povijest? *Dobro* ili *Zlo*? Čija je zasluga povijesni pomak? Pa to je jasno. Bez jednog ne bi bilo drugog! (*Osjećajući da Dujmići zbunjeno preispituju njegove izvode, nastoji izazvati Klarinu pomoć*) Što kažete vi, mlada magistrica? Vi imate napredna shvaćanja, učili ste suvremenu filozofiju u srednjoj. Kažite, slobodno kažite je li sve ovo što govorimo u skladu s modernim znanstvenim promišljanjima.

KLARA: Pa ja... meni se čini da bi moglo biti... Ali ja nisam kompetentna da tumačim filozofiju povijesti. Ja nastojim doktorirati medicinu, a ne povijest i filozofiju... A vi ste mi izbrisali iz kompjutera moju disertaciju zajedno s tatinim studijama...

PREDSJEDNICA: Zaboga, sve je tu kod mene. Ništa nije propalo. I ja ne mogu dočekati da vam sve to vratim. Samo čekam da se složite s nama i da pomognete tati da... Klara, draga, vaš tata mora dovršiti započeto istraživanje.

KLARA: Da... morao bi... morao bi... ali...

NIKOLA (*odluči prekinuti Klarinu neodlučnost i doći do jasnoće*): Ako je to tako, zašto se onda unaprijed osiguravaš od mojih eventualnih nepriličnih izjava o vama. Zar ne vidiš da time unaprijed radiš protiv sljedećeg povijesnog pomaka. Zašto to činiš, zašto?

MARTA: Da, zašto, zašto?

PREDSJEDNICA: Zašto...zašto... zašto! Pa to je jasno. Zato jer je novi svjetski poredak još u procesu. Još nije dostatno učvršćen. I kritika svjetski uvaženih osoba mu može podapeti nogu, vratiti ga natrag. A to je upravo ono što ti, ti, Nikola, najmanje želiš. A to znači da smo sada mi ti koji zastupamo tvoje želje, da smo mi oni koji više od tebe samog čuvamo taj poredak za koji si još kao dječak pisao parole po školskim zidovima i...

NIKOLA (*iznenađujuće uznemiren*): Što? (*teško dišući*): Što ti sada?! Izvlačiš nešto od... od... prije... A bio sam... bio sam krivo... krivo.

(*Trese se*) Ja sam samo... samo sam na latinskom... na latinskom... Kako, kako možeš... (*Drhti, očigledno će mu pozliti.*) Kako...

MARTA: Niki, Niki!

PREDSJEDNICA (*jako uznemireno, prekoravajući sebe*): Oprosti, oprosti. Kako...pa zar još uvijek... Niki, nisam tako mislila. (*Dodiruje ga smirujućim pokretima*) Nisam tako mislila. Oprosti. Sve je uredu, Niki, Marta. Jednostavno sam... Htjela sam samo kazati da sada upravo u tvoje ime zastupamo taj svjetski poredak. Je li tako, Ljudevite.

GLAVNI TAJNIK: Da, da. Naravno, predsjednice.

MARTA: Niki?

NIKOLA (*dolazi k sebi*): Uredu je, Marta, uredu.

PREDSJEDNICA: Naravno da je u redu, naravno... Ljudevite, malo vode!

PREDSJEDNICA (*uzevši od Ružića vodu*): Evo, Niki, popij, popij. Tako, tako. Dobro si, zar ne?

MARTA: Niki, jesi li dobro? (*Nikola potvrđi glavom.*)

PREDSJEDNICA (*dajući Ružiću znak da nastavi*): Ljudevite.

GLAVNI TAJNIK: Gospođa predsjednica točno govori. Evo, vi ste, profesore, vrhunski intelektualac, i vi, gospođo i gospođice, ste intelektualke, pa ipak nikako da vam to sjedne u glavu. A zamislite tek primitivnom puku koji stvari gleda samo crno – bijelo. Oni bi jedva dočekali da im neki ugledni nobelovac prospe bilo što protiv bilo koga. I eto ti nereda, osvetničkih nasilnosti, rušenja države.

PREDSJEDNICA: A država je ipak nešto najsvetije. A to je tvoja, tvoja država, Niki! A mi, mi smo samo u funkciji njezina opstanka i napretka. I radi toga ti pod noge stavljamo sve što ti je nužno da bi sretno završio svoje istraživanje.

GLAVNI TAJNIK: Pa ne možemo riskirati s državom. To je jasno.

PREDSJEDNICA: Sto posto jasno!

(*Dujmići su zbunjeni. Stanka, Nikola uznemireno hoda. Pogledava Martu. Klara sjedi ukočena, predsjednica i glavni tajnik uzajamnim pogledima iskazuju mogućnost dobra ishoda.*)

NIKOLA (*gleda u prazninu. Onda progovori istražujući svoje misli*):

Da... možda imate pravo... Mislim na ono *biti*... (*Marti*): Umiri se, draga, umiri se... Mogu shvatiti i vaš strah za državu... kad je... kad je već tako ispalo da ste vi zaslužni za njezino stvaranju tako da ste se toj državi protivili... Kakav paradoks. Bože, sve sami paradoksi... Da, sve ste mi to objasnili... I ja bih sada treba postupiti po *Božjem naumu*. Da, trebao bih... da... Ali...ali...

KLARA (*očajna*): Tata! I danas sam imala mrtvog pacijenta. Onaj dječak, 17 godina. Tata, mrtav. Mrtav bez tvog lijeka!

PREDSJEDNICA: Nikola, tragedije više nema prema klasičnom modelu. Povijesni čovjek je prigrlio slobodu svog izbora po *institutu svoje savjesti* koji mu je usadio naš kršćanski Boga.

KLARA: Što bi ti na tvoju dilemu kazala dječakova majka?!

GLAVNI TAJNIK: Čovjek se odlučuje prema kriteriju vrijednosti dobra za druge, a ne prema privrženosti inatu nekog olimpijskog boga prema drugom bogu.

KLARA: Tako je, tata!

PREDSJEDNICA: Slušaj svoju kćer, Nikola!

KLARA; Tata, molim te tata, kad bi barem zavirio na moj odjel u bolnici, mislio bi kao i ja.

(Svi u isto vrijeme):

GLAVNI TAJNIK: Profesore!

KLARA: Tata...!

MARTA: Nikola, ne smiješ svjedočiti krivo!

PREDSJEDNICA *(snažno, tako da izazove tišinu)*: Smiješ, sve smiješ što je na korist ljudima!

(Stanka. Nikola je u nedoumici. Glavni tajnik i predsjednica mu prilaze i govore mu sugestivno, oči u oči)

PREDSJEDNICA: Pruža ti se veličanstvena prigoda, Niki, da u skladu s Božjim naukom učiniš žrtvu za Drugog, za djecu koja umiru. Jedino takvu tragediju...

GLAVNI TAJNIK: Tragediju osobnog odricanja!

GLAVNI TAJNIK: Jedino nju danas mogu ljudi razumjeti. Sve ostalo je čisti literarni anakronizam!

(Stanka. Nikola je u nedoumici)

MARTA: Niki, nemoj sada...

NIKOLA: Šuti, Marta. Sada sam na raskršću. Jedan putokaz me upućuje na jednu stranu, a drugi na drugu. Ako poslušam prvi, "ne kaži lažno svjedočanstvo", zanemarujem drugi, a on...

KLARA: A na njemu ti, tata, piše, "čini dobro drugima. Žrtvuj se za druge!" To je svetački čin!

NIKOLA: Marta moja, što ti kažeš na ovo?

MARTA: Ne znam, ne znam. Skroz ste mi izludjeli.

PREDSJEDNICA: To je tvoj izbor, Niki. Samo tvoj.

(Stanka. Iščekivanje.)

NIKOLA: Hoću cigaretu.

(Predsjednica daje znak odobrenja doktoru Ružiću.)

GLAVNI TAJNIK: Izvolite, profesore... Tako... Trenutak, evo i vatre.

NIKOLA *(iznenada, gnječeći cigaretu)*: Ne, ne treba mi cigareta. Ja ne pušim. *(Rastvara šaku i gleda kako razdrobljena cigareta pada. Poslije dugo stanke za vrijeme koje ga svi napeto promatraju)*: Potpisat ću blanko. Odmah, sada.

(Glavni tajnik mu donosi papir i naliupero. Nikola stavi pero na papir i zastane. Stane se kočiti, tresti)

PREDSJEDNICA: Niki, što ti je?

MARTA: Niki, mili... Ne, nemoj... Gospode Bože, evo opet. Opet ga je..

NIKOLA *(mrmrlja)*: Pu-pu-pustinja. Pu-sti-nja. Marta, Marta, neću u

Pustinju, neću... (Grčenje.)

MARTA (*shvativši*): Klara, brzo, onu injekciju. (*Zavrće mu rukav*) Došlo mu je, opet mu je došlo. I jučer ga je... Zašto, zašto se boji pustinje? (*Trese ga*): Niki, Niki! I još ga je jedanput, kad je bio zatočen u liftu.

NIKOLA (*introvertirano*): Ne-ću, ne-ću... u Pustinju, zvijeri, zmije, pauci ...ne-ću, ne-ću...

(*Svi su šokirani.*)

KLARA (*brzo vadi iz torbe spremnu injekciju*): Evo Valium.

PREDSJEDNICA: Daj. To ću mu ja. (*Uzme od Klare špricu i daje mu injekciju*) Miran... Budi miran, (*On počinje normalnije disati.*) Tako, zatvori oči. Opusti se. Tako, tako, Niki! (*Niki zatvori oči, smiruje se*). Odspravaj minutu. Tiho, tiho sada. Pst! Zatvori oči. Mirno... Tako...tako...

MARTA (*šapući*): Pustinja? Što je to Pustinja? Zašto se boji...

PREDSJEDNICA: Pss! Tiho, tiho. (*Intimno i zabrinuto*): Ja ću ti kazati. Pustinja je u ono vrijeme bila logor za neprijatelje države. U srednjoj je Niki na školskom zidu na latinskom ispisao, ma zamisli, molim te, početak Ciceronova govora protiv Catiline u Rimskom senatu... Znaš ono: "Dokle ćeš još, o, Catilina, zloupotrebljavati strpljivost našu..." Bila je to, naravno, njegova alegorija. I Sigurnost je to ocijenila kao protudržavni čin pa je odveden u Pustinju. A ondje je jadni Niki dobio napad straha i završio je u bolnici. Onda sam ja nagovorila profesora latinskog da se izloži. I profesor ih je uvjerio da je dečko samo vježbao lekciju iz latinskog koju na prošlom satu nije znao. Odonda smo prijatelji. Eto, to je to. Pustinja mu je trauma iz gimnazije.

MARTA: Moj dragi Niki.

KLARA: Profesorice, dolazi k sebi.

MARTA: Niki, jesi li dobro sada?

NIKOLA (*prenuvši se*): Aaa... Što?... Gdje, gdje...

PREDSJEDNICA: Sve je uredu, Nikola. To smo mi. Diši, diši duboko... Hajde, tako... tako... Dajte vode, brzo... Hajde, još. Jako udahni... Eto vidiš, dobro je. Hodaj, hodaj. Hajde, jedan, dva, jedan, dva... Dobro je, sjedni, sjedni. Popij. Jedan gutljaj (*Daje mu vodu, Nikola popije gutljaj.*)

KLARA: Tata, jesi li dobro? Tata. Sve je prošlo, tata.

MARTA: Niki, mili moj, reci jesi li dobro. Dobro si, je li?

NIKOLA: Dobro je, dobro.

KLARA: Dobro si, tata. Sve je prošlo. Dobro si, dobro.

MARTA: Niki, mili...

PREDSJEDNICA: Odvedi ga kući, Marta. (*Nikoli nježno, popravljajući mu odjeću, iskreno, zabrinuta za Nikolu*): Dobro je, Niki. Oprosti, nisam znala da je ta trauma još aktualna. Ti to ne možeš. Vidim da ne možeš. Plašio bi se da bi netko mogao aktivirati ono što bi nam tobože priznao da si učinio. I sada ja moram ispravljati ono što su ti učinili one budale.

NIKOLA (*mehanički*): Ali... ali djeca umiru, umiru, kaže Klara. Je li,

Klara?

KLARA: Idemo kući, tata.

PREDSJEDNICA: Naći ću, Niki, neko rješenje. Ti ne brini. Idi kući, Budi miran.

NIKOLA: A djeca? Leukemija mahnita. Što ćemo s djecom?

PREDSJEDNICA: To više nije tvoja briga. Odvedi ga, Marta.

(Marta i Klara odvođe Nikolu. Predsjednica hitrim i čvrstim stiskom ruke zaustavi Klaru i daje znak Marti da sama odvede Nikolu. Ona ga odvođi osvrćući se u strahu na Klaru. Izlaze.)

GLAVNI TAJNIK *(dovikne čuvarici)*: Odvezite gospodina.

PREDSJEDNICA *(čvrsto držeći Klaru za ruku i fiksirajući je prodorno)*: Konjak.

GLAVNI TAJNIK *(brzo natoči i donosi)*: Izvolite, predsjednice.

PREDSJEDNICA *(naglo ispije i fiksirajući i dalje Klaru preko ramena vraća čašu Ljudevitu. Klara uplašeno gleda u njezin pogled. Onda predsjednica, pošto nježno spusti Klaru u sjedište, progovori novim tonom)*: Eto, draga moja, zbog onih budala još prije više od četrdeset godina vaš veliki otac je izgubio mogućnost da sada ostvari svoje djelo... A djeca umiru, zar ne Klara?

KLARA: Svaki dan. Svaki dan u čitavom svijetu.

PREDSJEDNICA: Strašno. Strašno. Srećom, Klara, vi imate njegov gen, i znate kamo je smjeralo njegovo istraživanje. Znam to, proučavala sam vašu disertacija još dok ste mi slali materijale. Ali kad više to niste mogli jer ste se u sintezi referirali na tatin članak koji nisam objavljivala, moji su se hakeri pobrinuli da do mene dođe svaki vaš novi redak. Naslutila sam da ispod vašeg teksta žubori *tajna* onog puta kojim treba ići do konačnog rezultata, tajna koju vaš otac, oprezni znanstvenik, nije otkrio u svojim studijama. A ni vi je niste otkrili. Lukavo, lukavo. Ali vi je znate, Klara. Znaite, je li?

KLARA: To je tatina tajna.

PREDSJEDNICA: A vi ste njegova pametna kći. Jeste li, Klara?

(Klara ustrašena od onoga što naslućuje ostaje bez riječi.)

I zato vam predlažemo isto ono što sam predlagala vašem ocu. Preuzmite daljnje istraživanje. Okupite najtalentiranije stručnjake da vam pomognu. Pružit ćemo vam sve.

GLAVNI TAJNIK: Sve! Hrpu novaca!

PREDSJEDNICA: Adaptirat ćemo dvorac za vaš institut. Što kažete? Hajde, kažite. Djeca umiru, Klara. Jedino im vi možete pomoći. *(Stanka.)*

KLARA: A grijeh? Imate li koji moj grijeh s kojim bi mi namazali glavu?

GLAVNI TAJNIK: Sitnica, čista sitnica... Samo neki beznačajni ulog, za svaku sigurnost...

KLARA: Što, na primjer?

PREDSJEDNICA: Pa ne znamo sada... ovako na brzini... Ali što god

manje značajno.

KLARA (*upitno pogleda u glavnog tajnika.*)

GLAVNI TAJNIK: Da, nešto manje značajno, svakako.

KLARA: A što je to manje značajno?

PREDSJEDNICA: To ćemo zajedno. Nešto ćemo smisliti.

GLAVNI TAJNIK: Recite vi sami, magistrice. Bože, kakve mogućnosti stoje pred vama tako mladom. Recite vi, mi smo otvoreni za vaš prijedlog.

PREDSJEDNICA: Jesmo, Klara. Sasvim otvoreni.

KLARA: Ne znam...

PREDSJEDNICA: Samo recite.

KLARA: Ne... ne...

PREDSJEDNICA: To je samo među nama... Recite, Klara.

KLARA: Možda... možda to da sam... da sam... O, majko moja! (*Pri-
gušeno zajeca.*)

PREDSJEDNICA: Samo nam pružite dokaze, Klara.

KLARA: Da vam pružim dokaze da sam... da sam...

PREDSJEDNICA: Samo kažite, Klara. Ovdje smo svi svoji. Mi smo vaši suradnici... Vama na usluzi... Onda...?

KLARA: Možda... možda da sam... da sam ukrala sva postignuća... svoga oca... (*Stanka. Glavni tajnik i predsjednica se pogledaju s nadom.*)
Bi li to bilo...

PREDSJEDNICA: Dovoljno? Da... da, Klara, to bi bilo sasvim dovoljno... Evo, ovako ćemo: Onu prvu studiju vašeg oca odmah ću tiskati pod njegovim imenom. A za koji mjesec ću na vaš zahtjev tiskati i drugu studiju u kojoj se razrađuju pretpostavke prve studije. Ali nju ću tiskati pod vašim imenom, tek malko friziranu da nam netko ne ukrade ideju.

GLAVNI TAJNIK: A usporedbom prve i druge studije, govorim, daka-

ko, tek u slučaju potrebe, bit će lako dokazati da ste očevu studiju pri-

svojili. Osim toga, imali bi i vaše vlastoručno pismo kojim se obraćate

časopisu da tiska tu tobožnju vašu studiju.

PREDSJEDNICA: Ne idi sada u detalja. Tada ćete već moći prijaviti i disertaciju koja se referira na prvu očevu studiju. Ja ću je kao vaša mentorica naravno odobriti. I vi ćete kao doktorica znanosti nastaviti rad na lijeku. Vidite, Klara, sitnica. Sitnica! Eto vidite ...

KLARA: Da, sitnica... Da, da, za mene bi to stvarno trebala biti sitnica jer mene ne opterećuju klasični modeli časnosti kao mog oca. Formirana sam u novom vremenu u kojem je krađa postala uobičajena... kad je stvarno sitnica pokrasti očev znanstveni rad

GLAVNI TAJNIK: Ha! Takvo je vrijeme.

KLARA: Bože, kako ću to objasniti mami?

PREDSJEDNICA: Brigom za spas djece koja umiru. Reći ćete joj da je to Božji zahtjev. Pomoći drugima. Žrtvovati sebe za spas drugih.

GLAVNI TAJNIK: Pa zar nije isto učinio i naš Gospodin...

PREDSJEDNICA: Šuti, (*promrsi*) idiote.

GLAVNI TAJNIK: Molim?

PREDSJEDNICA: Šuti. Donesi papir da magistrica napiše zahtjev mom časopisu.

KLARA: Jedna Božja zapovijed protiv druge. Kako to? Kako? Zašto?

PREDSJEDNICA: Da bi vaša žrtva bila veća. I zato Bogu milija jer ste se odlučili prema osobnoj *savjesti*, a to je veliko kršćansko načelo. Klara, mislite na djecu. Samo mislite na djecu koja umiru... Preko vas im pruža lijek sam Gospodin Bog...

(Glavni tajnik gurne Klari u ruku papir i nalivpero.)

GLAVNI TAJNIK *(diktira)*: Časopisu "Farmakologija". Na ruke prof. dr. Ingrid Kolarić – Sada slijedi vaše pismo... Pišite: Poštovana gospodo urednice... *(Klara zastane, ne piše)* – Pa vi, gospođice... Pišite, gospođice.

KLARA *(pred sebe, čvrstim metalnim tonom)*: Profesorice Kolarić, i vi gospodine, prije nego napišem ono čime ću anticipirati optužbu protiv sebe, kazat ću vam svoj uvjet:

PREDSJEDNICA: Uvjet? O...! Samo recite, draga, samo recite.

KLARA *(ne želeći ih pogledati, u grču, metalno)*: Ubuduće preda mnom ne spominjite Boga. Jer čak i kad ubodete Njegovu istinu, ta istina gubi svoju vrijednost, postaje vaša laž. *(Stanka. Ingrid i Ljudevit se trgnu od neugode, Klara počinje pisati.)*:

Po-što-vana go-spo-đo-u-red-nice....

(Ljudevit potom nastavi diktirati, Klara piše):

GLAVNI TAJNIK Molim Vas, da moj priloženi članak, pod naslovom "Novi sustav selektivne dostave lijeka u liječenju leukemije", otisnete u vašem cijenjenom časopisu. S poštovanjem, Mr. sc. dr. med. Klara Dujmić

(Glazba ovladava prostorom. Ingrid neugodno i zatečeno gleda u prazninu dok Klara mehanički piše)

Mrak. Kraj

Maciej Czerwiński

Umjetnik naroda svoga. Hrvatska Ivana Meštrovića

Ivan Meštrović i njegova umjetnost izazivaju u Hrvatskoj polemike, kritike, osporavanja. Neki su mu zamjerali jugoslavenstvo, neki isticanje nacionalnog stila, neki drugi nedostatak tog nacionalnog stila, neki slavenstvo, neki pak germanstvo. Neki su ga kritizirali za neosjećajnost za borbu proletarijata i za klerikalizam, neki za barbarstvo, neki za tradicionalizam, neki za antimodernizam. Neki su tvrdili da je njegova karijera posljedica spleta političkih okolnosti – ili antiaustrijskih trendova u zapadnoj Europi ili kiparovih simpatija prema srpskoj dinastiji Karadorđevića. Neki su isticali da je ratni agitator, neki da je pacifist.

Svaku se od tih teza može argumentirao dokazati. No, nijedna od njih ne može pobiti činjenicu da kiparstvo Ivana Meštrovića, uzevši u cjelosti, predstavlja najveće dosege europske umjetnosti XX. stoljeća, možda i uopće. I nema tu nikave apologetike niti pretjerivanja. On je jedan od najoriginalnijih kipara svoga doba, umjetnik kozmičkih razmjera. Njegov artistski izraz snažan je glas od izrazite estetske vrijednosti u kojem se propituju najvažniji problemi ljudske egzistencije: entuzijazam i radost, ponos i ljubav, bol i patnja, grč i žudnja. Stajati pred kipovima Ivana Meštrovića znači ulaziti u najintimniji odnos s absolutom. No, to nije sve. Meštrović je duboko ukorijenjen u svoju rodnu grudu čije je vrijednosti podigao na razinu univerzalnih kulturnih tekovina.

U svakom narodu ima ljudi, napose umjetnika, koji bolje od drugih izražavaju njegov duh i tradicije, ali također i njegove kontradiktornosti i ambivalencije. Štoviše oni i sami nerijetko utječu na modifikacije tih tradicija i na izoštravanje tih ambivalencija. Upravo je takav za Hrvatsku bio Ivan Meštrović – njezin najgenialniji, ali i najgoropadniji i najprkosniji sin. Iako je bio prvenstveno kipar, druga je njegova pasija bila politika. U vrijeme Velikoga rata bio je zagovornik ujedinjenja Južnih Slavena u

jednoj državi. Zamišljena ideja zajednice nije isključivala ljubav prema svojoj domovini – Hrvatskoj, i svom zavičaju – Dalmaciji. Objedvije je volio radikalno, ali ne egoistički. Njegov umjetnički izraz bio je posljedica opsesivnog traženja harmonije, potrebe totalnog objedinjenja svijeta, nadvladanja u njemu kontradiktornosti te stvaranja prostora da se na jednome mjestu susretnu sa sobom sve stvari, čak i one oprečne. Ta totalna, romantična i ujedno utopjska težnja naznačila je čitavu njegovu umjetnost. Ona je duboka i ganutljiva, a ujedno monumentalna, patetična i mesijanistička. Meštrovićev kip *Umjetnik naroda moga* – koji je nemilosrdno ismijavao Antun Gustav Matoš – najbolje izražava Meštrovićev odnos prema svom stvaralaštvu i prema svijetu. Središnji lik, starac, oslonjen je na dvama uporištima – na guslama i na dječaku. Starost guslara simbolizira mudrost, gusle – narodnu tradiciju, dječak – trajanje međugeneracijske poruke, put pak – prolaznost ovozemaljskog svijeta. Narodna tradicija je jača nego upliv vremena, jamči stabilnost svijeta i njegovih vrijednosti.

Višeglasje hrvatske kulture

Dinamično prevladavanje napetosti i pobijanje ambivalencija, što je u svojoj umjetnosti pokušavao ostvariti Meštrović, posljedica je njegova stava, ali i zasebnoga civilizacijskog modela zavičajne Dalmacije i cijele hrvatske kulture. Ona je višedimenzijonalna u svim svojim slojevima. Regionalizam nije samo stvar zemljopisnog položaja, već se oblikovao zbog propasti srednjovjekovne države i turskih najezda koje su osujetile mogućnost njezine kasnije rekonstrukcije. Hrvatska država, čiji je centar u IX. stoljeću bio kopnena Dalmacija – Meštrovićev zavičaj, a granice su se neprestano mijenjale, nestala je iz zemljovida 1102. godine kada su hrvatski staleži stvorili uniju s Ugarskom kraljevinom. Bez obzira na činjenicu da su staleži zadržali dio suvereniteta, koji će se kasnije nazvati hrvatskim državnim pravom, dijelovi teritorija suvremene Republike Hrvatske dugoročno su pripadali različitim političkim organizacijama – Veneciji, Habsburškoj monarhiji (neposredno Beču ili Pešti), Osmanlijama ili su bile nezavisne kao Dubrovačka republika. Zbog toga svaka od regija ima drukčije povijesno naslijeđe i drukčije tradicije, prema kojem će uvijek težiti i s kojim će se istodobno konfrontirati.

Na hrvatsku kulturu utjecala su tri velika civilizacijska idioma: mediteranski, srednjoeuropski i balkanski. Oni su obogatili nacionalnu kulturu različitim modelima tradicije, književnim jezicima, stilizacijama i žanrovima, društveno-političkim organizacijama, potpuno različitim ritmovima civilizacijskih promjena, običajima, načinom prehrane, odnosom prema krajoliku. Ispričati povijest Hrvatske znači ispričati nekoliko različitih povijesti koje su se doduše u nekim trenucima zbližavale, no konačno su se ujedinile u XIX. stoljeću. Ujednačavanje toliko raznolike kulture

ostvarivalo se mukotrpno u vrijeme narodnog preporoda. Tipičnu crtu hrvatskom preporodu dao je ilirski pokret – nejednoznačan projekt koji je naglašavao ne samo hrvatstvo, već i širu zajednicu Južnih Slavena. Duhovni nastavljači iliraca bili su u drugoj polovici zagovornici jugoslavenske ideje koju je predvodio biskup Josip Juraj Strossmayer, a u prvoj polovici XX. stoljeća podupirao ju je također Meštrović.

Potruga za harmonijom

Meštrović bio je svijestan polifonosti različitih idioma koji su oblikovali kulturni pejzaž njegove domovine: Dalmacije – kopnene (seljačke) i morske (urbane), Hrvatske – sjeverne i južne, tog dijela južnoslavenskog područja – hrvatskog (katoličkog) i srpskog (pravoslavnog). Rodne Otavice nalaze se točno u mjestu u kojem se susreću sve te tradicije. Meštrovićeva umjetnost je pokušaj nadvladavanja toga višeglasja ili, kako tvrdi Milan Ćurčin, ona je „potraga sveobuhvatne harmonije”¹. Mnogobrojni njegovi kipovi prikazuju žene s lutnjama i lirama. Skladati znači ujedinjavati raznovrsne zvukove, koji su kaotično rascjepkane, u jednu cjelinu – u skladbu. Jednom prilikom Meštrović je rekao: „Ono treba da bude ta harmonija raznih zvukova sviju naših žica”. To pak znači: „da se čuje zvuk sviju žica na našoj liri, jer sama jedna žica ne daje i ne može dati pune harmonije”². Lira je jedan od ključnih simbola hrvatskih iliraca.

Meštrović je apsorbirao sve umjetničke idiome iz prošlosti koji su nastali u njegovom užem i širem zavičaju: antiku, srednjovjekovne stilove (napose gotiku), renesansu, bizantsku umjetnost; povezivao ih je s folklorom i modernitetom, sežući za secesijom kao i različitim trendovima modernizma, a sve je pretvarao na originalan način. Stoga njegova umjetnost, kako tvrdi Vojeslav Molè, „sadrži formalne reminiscencije umjetnosti svih vremena i svih prostora”³. Umjetnik je pretvorio prijašnje epohe, nerijetko gotovo sve, i stvarao njihovu sintezu, a njihova se punoća ostvaruje tek u pojedinim kipovima, nerijetko u individualnim gestama. Meštrović zatvara prethodne epohe, no on se njih ne odriče. Stoga je njegova umjetnost „moćan i nervozan pogled unatrag”⁴. Ono što se može reći o stilskoj sintezi, ostvaruje se također i u tematskom i svjetonazorskom smislu.

Meštrović nije posvetio svim hrvatskim regijama iste pozornosti. Stoga, njegova vizija domaće kulture crpi iz gotovo svih regionalnih tradicija, no čini to na zaseban način. Naglašava pojave koje danas nisu više aktualne, kao jugoslavenska ideja, a manju ulogu pridodaje nekim drugim tradicijama. Do kraja 20. godina XX. stoljeća on se smatrao jugoslavenskim nacionalistom, a u Kraljevini je Srbiji vidio maticu svih Južnih Slavena ili,

¹ Milan Ćurčin, *Meštrović*, Zagreb 1933, str. 5.

² Ibid., str. 15.

³ Vojeslav Molè, *Ivan Meštrović*, Kraków 1936, str. 2.

⁴ Željko Grum, *Meštrović*, Zagreb 1961, str. XXXVI.

da upotrebimo ondašnji vokabular, njihov Pijemont. Ta se ideja nadovezivala na srpski nacionalni program, oblikovan u XIX. stoljeću, pod izravnim utjecajem poljske emigracije predvođene knezom Jerzyjem Adamom Czartoryskim, a koji je kasnije doživio ozbiljne prerade u Garašaninovom *Načertaniju* i poslužio kao ekspanzionistički projekt. Meštrović je isprva podržao ideju ujedinjenja, što će do današnjega dana izazivati mnoge kontradiktornosti vezane za interpretaciju njegova lika. Na izložbi u Rimu, godine 1911. svoje je radove postavio u srpski pavilijon, a ne austrougarski, iako je formalno bio državljanin habsburške države. Tada je nastao koncept Kosovskog hrama – monumentalnog projekta koji je slavio srpske junake iz Kosovske bitke 1389. godine. Srbi su se onda, prema narodnoj predaji, žrtvovali u ime nebeskog kraljevstva, a ne zemaljskog, a njihov je vladar, knez Lazar, tu prisegu položio pred samim Bogom. „Kosovo je trnova kruna u stradanju jugoslavenskoga naroda”⁵ – rekao je kipar prigodom otvaranja svoje retorspektivne izložbe u Victoria and Albert Museum u Londonu.

Kipar je vjerovao u srpsku mitologiju jer je poticao iz kulturne sredine u kojoj je najosnovniji kulturni sloj bio Hrvatima i Srbima sličan, ako ne i zajednički, o čemu piše i sâm u svojim *Uspomenama na političke ljude i događaje*. Bez obzira na konfesionalnu razliku, stanovništvo te regije povezivala je gotovo ista folklorna matrica. Meštrović je u više navrata naglašavao da se kod njega u kući pjevalo pjesme o Kosovu. Čak je kiparov žestok kritičar, Antun Gustav Matoš, priznavao da je riječ zajedničkom kulturnom sloju: „Uostalom narodna pjesma, koja ga je [Meštrovića – M. Cz.] povukla na Kosovo, svojina je hrvatska kao i srpska, pa dok je historijski Miloš Srbin, legendarni Miloš narodnog zajedničkog pjevanja je Hrvat pod guslama hrvatskog pjevača i pod dljetom hrvatskog kipara baš kao i Marko Kraljević”⁶.

Meštrović, za razliku od Matoša, dugo je vjerovao u politički program ujedinjenja, kao mnogi intelektualci iz njegova naraštaja. O toj vjeri, koja se kasnije pokazala iluzijom, uvjerljivo je pisao Bogdan Radica, Splićanin, Meštrovićev prijatelj iz egzila. Radica je bio rodom iz obitelji dalmatinskih rodoljuba koji su ne samo polagali nade u ujedinjenje i u hrvatsko-srpsku slogu te bili zagovornici politike Ante Trumbića i Frana Supila (koji su s Meštrovićem stvarali Jugoslavenski odbor), već s divljenjem gledali na kulturu višekonfesionalne dalmatinske Zagore. Jednom prilikom Meštrović je rekao da ne osjeća nikakvu razliku između katolicizma i pravoslavlja te da je „teško razlikovati izvorno hrvatskog od izvorno srpskog”⁷. Svoju pak domovinu, i širu i užu, smatrao je dijelom univerzalne kulture. U uvodu za jedan katalog posvećen svojoj umjetnosti napisao je sljedeće: „Šaljući ovaj mali prilog našoj umjetničkoj knjizi u svijet, neka mi oprostite: moja voljena mati, moja besmrtna mati Hrvatska sa svojom blizankinjom sestrom

⁵ Milan Ćurčin, op. cit, str. 13.

⁶ Antun Gustav Matoš, *Kritika i ostracizam*, „Hrvatska sloboda”, III, br. 160, Zagreb, 18. srpnja 1910, str. 1-2.

⁷ Milan Ćurčin, op. cit, str. 9.

Srbijom, moja otačbina Jugoslavija, i moja rodbina Slavenstvo, što ovaj skromni snop svoje pjesme i molitve, i svoga protesta, – koji su ujedno i njihovi – ne posvećujem njima, već braći ljudima”⁸.

Kosovski hram, eklektički projekt koji nikad nije realiziran, ostavio je iza sebe impozantne skulpture junačkih likova, na primjer Miloša Obilića ili njezin središnji lik – Kraljevića Marka. Taj potonji prikazan je kao totalni heroj, bez tragova kompromisa koje je sklapao s Osmanlijama. Najpoptresnije su mlade žene. Nemaju ruku jer nemaju više koga zagrliti – svi su stradali. Iako je ta vizija izazivala kritike, i među Hrvatima i među Srbima, ona je Meštroviću otvorila vrata svjetske karijere.

Koncept jugoslavenskog naroda, koji je, uzgred budi rečeno, imao više oblika, bio je rasprostranjen među Hrvatima, i izrastao ne samo iz nedostatka stabilnog političkog centra i višestoljetne turske okupacije, već i iz regionalizma. Hrvatska inteligencija XIX. stoljeća polagala je nade u oslobođenje, plašeci se teritorijalnih pretenzija susjednih zemalja. Dalmatinci – talijanskog iridentizma, zagrepčani – mađarskog nacionalizma, kršćanski pučani iz Bosne i Zagore – povratka Osmanlija. Talijani, Mađari i Turci će biti sve do stavravanja Jugoslavije najizražaniji „drugi” u hrvatskoj kulturi. Nakon razočaranja Jugoslavijom hrvatska će kultura stvoriti novog „drugog” – Srbe. No ipak, dobar dio inteligencije s početka XX. stoljeća smatrao ih je braćom. Meštrović će dugo vjerovati u jugoslavensku ideju, mnogo duže nego Radica. Obojica su završili u egzilu, u istoj sredini, među američkim Hrvatima. Obojica su bili čiste savijesti. Ni jedan niti drugi nisu poduprli ustaše, niti prihvatili komunizam, iako je Radica za vrijeme rata otvoreno branio Titove partizane, a 1945. godine priključio im se nakratko.

Dalmacija – između Mediterana i Balkana

Meštrović je potekao iz Dalmatinske zagore, iz Otavica kod Knina, iako je rođen u Slavoniji gdje je njegov otac bio sezonski radnik. Ta njegova Dalmacija nije onaj pravi Mediteran sa spomenicima antičke i renesansne kulture kakve je sačuuvao primjerice pobliznji Split. Iako iz Otavica do Splita ima četrdesetak kilometara, od mediteranske kulture dijelila je Meštrovića civilizacijska granica. Kao dijete nije se svakodveno susretao s morem – izvorom mediteranskog pogleda na svijet. Nije plivao s vršnjacima ispod antičkih zidina, u sjeni renesansnih crkava, nije šetao po gradskoj rivi. Općenito nije živio urbani život svojstven dalmatinskim komunama. Slike iz Meštrovićeva djetinstva su stijene i krš, gore i planine. Krajolik Zagore je kapriciozan i nepredvidljiv, kao priroda samog kipara te fizionomija likova koje je isklesao.

Iako je u antičko doba čitava Dalmacija bila jedna rimska provincija, njezin morski i kopneni dio razvijao se od srednjega vijeka u okviru dva-

⁸Ibid., str. 9.

ju posve drukčijih kulturnih modela. Prvi je urbana kultura Mediterana, sa cijelim svojim materijalnim i duhovnim bogatstvom, dok je drugi bio uronjen u okamenjen foklor svojstven drugim dinarskim regijama – dijelovima Bosne, Hercegovine, Crne Gore, Srbije. U toj prvoj regiji Hrvati su se susretali s romanskim stanovništvom, koje se s vremenom potpuno ili djelomice, slaveniziralo odnosno kroatiziralo. U potonjoj pak – sa srpskim, turskim te s nomadskim Vlasima (što katolicima, što pravoslavicima). Iako se čitav današnji prostor Hrvatske nalazio nekoć u okviru antičke civilizacije, ipak samo u primorskom dijelu stilovi nadolazećih epoha nadograđivali su se na postojeću baštinu. Kasniji kulturni modeli – srednjovjekovni ili renesansni – razvijali su se u njemu kao prirodna posljedica antike. Stoga, tu je regiju karakterizirao kontinuitet kulturotvornih elita, bogatog i izvanredno naobraženog patricijata koji je sustvarao (u doslovnom smislu te riječi) kulturu kasnog srednjeg vijeka, renesanse i baroka. U dalmatinskom zaleđu život je bio organiziran u seoskim općinama u kojima se arhaičnost sačuvala u svim slojevima kulture. Taj je model, koji je težio prema balkanskim idiomima, oblikovao svjetonazor i umjetničku viziju Ivana Meštrovića. Morfologija njegovih likova korespondira sa specifičnom vizijom *dinarske rase* u postojanje koje je Meštrović svojeremeno vjerovao. Njezin nukleus predstavljalo je stanovništvo na prostorima dalmatinskog zaleđa i cijeloga hrvatskog Primorja, Like, Bosne i Srbije. To je rasa moćnih ljudi, narod divova (Molè), heroja, s visokim čelom, orlim noson, dubokim očima – koje su zatvorene ili ljutito gledaju u daljinu; likova sa snažnim dinamikom, uvjerenih u sebe, možda čak opasnih. No, ima u tim vizijama nešto što nadilazi običnu predodžbu gorštaka. Imaju nekakvu elegantnost i graciju, kao da su sačuvali elemente antičke ljepote. Takvi likovi mogli su se roditi samo na dalmatinskom graničnom prostoru gdje su sirove crte potjecale iz zaleđa, a suptilnost iz primorskih gradova.

Doduše narodni idiom dalmatinskog zaleđa bio je uključen u optičaj visoke kulture u više navrata, na primjer u djelima Petra Zoranića ili Ivana Gundulića, no ipak kod tih pisaca imago je ulogu egzotizirane pozadine za glavnu radnju. Tako je primjerice u Zoranićevim *Planinama*. Autor, oplakujući nesretnu ljubav i *rasutu baštinu*, putuje u Dinarske planine – na dalmatinsko zaleđe. Iako je junak Zoran sâm pastir, ipak njegov susret s vilama u planinama je susret patricija Zoranića s egzotičnim folklorom, s pastirima, s takvima s kojima je Meštrović proživio svoje djetinjstvo. Predstavnicima te regije, idealizirani u pastoralnoj atmosferi *Planina*, bili su često pogrdno nazivani Vljajima ili Morlacima. Kultura i jezik toga življa bit će stereotipno sinonim primitivizma, iako se njim, zahvaljujući knjizi Alberto Fortisa *Viaggio in Dalmazia* (1774.) oduševu europske elite (Goethe, Mickiewicz, Puškin). Štoviše, Zagora nasljeđuje izuzetno bogatsvo drevnih baština, što je prikazala izvanredna izložba u Klovićevim dvorima u Zagrebu 2008. godine⁹.

⁹Vidi katalog: *Dalmatinska zagora. Nepoznata zemlja*, Zagreb 2008.

Motiv susreta ili čak konflikta tih dviju Dalmacijā, kontinentalne i morske, postat će važan topos hrvatske književnosti u XX. stoljeću – primjerice kod Vladana Desnice, Bogdana Radice ili Nedjeljka Fabrija. U kratkom romanu *Zimsko ljetovanje* (1950.) Vladan je Desnica prikazao susret kolonije izbjeglica, građana iz Zadra, koji su pobjegli iz rodnog grada zbog savezničkih bombardiranja i sklonili su se u jednom selu u dalmatinskom zaleđu. Žitelji te dvije sredine, u skladu s Desničinom vizijom, podijeljeni su „kineskim zidom”. „Ovo je za njih, kao i za većinu zadarskih izbjeglica, bio prvi susret sa selom. Proživjeli su čitav vijek u njegovoj neposrednoj blizini, kupujući svakodnevno njegove proizvode i prodavajući mu svoje usuge i odbačebe starudije – a opet kao da su od njega odijeljeni kineskim zidom ili pojasom pustoši i udaljenim hiljadama kilometara!”¹⁰. Stoga, susret te dvije kulture na jednom mjestu u kojem je jedna kultura domaćin a druga gost, stvara neobičan prizor koji se može interpretirati na dva načina: ili kao nepomirljiv konflikt ili kao čin uzajamnog prepoznavanja, projiciranja vlastitih vrijednosti na „drugog”.

Suživot građana i seljaka, ne samo Hrvata, već i Talijana, postat će glavna preokupacija književnog opusa Nedjeljka Fabrija. U *Jadranskoj trilogiji* pisac se opsesivno vraća procesu miješanja predstavnika različitih kulturnih grupacija. Članovi zasebnih kolektiva, nerijetko podijeljeni „kineskim zidom”, prevladavaju ograničenja nastale u okvirima vlastitih socialnih grupacija. Ključna figura Fabrijeva pisma je ljubav koja vodi mezalijansi. Nakon jednog ili drugog naraštaja o mezalijansi se više ne misli, no ona ionako definira život potomaka.

Fikcijom se nerijetko lakše dolazi do istine, ali činjenica je da je premošćivanje sukobljenih tih dvaju svjetova težak poduhvat. U svojim uspomenama *Živjeti – nedoživjeti* Bogdan Radica piše o zgražanju koje su neki Splitsani gajili prema ljudima iz Zagore. Iako je Radica, a napose Meštrović, vjerovao u moć Mediterana u stapanju različitosti i prevladavanju razlika, kipar je osobno doživio prijezir Splitsana. Kada je 20. godina XX. stoljeća počeo graditi svoju rezidenciju u Splitu, a napose kada je postavio Grgura Ninskog na Peristilu, mnogi su ga otvoreno nazivali *vlaajem*. Slično je bilo u Dubrovniku.

Srednja Europa

Isticanje pograničnog prostora Dalmacije i dinarskog heroja paralelno je izostavljanju drugog važnog idioma hrvatske kulture – Srednje Europe. Nema u Meštrovićevom panteonu Nikole Zrinskog, koji je Europu spašavao od turske najeзде, nema bana Josipa Jelačića koji je izražavao hrvatske nacionalne težnje nasuprot Mađarima, ali u savezu s Habsburgovcima. Nema plebejskih protagonista, toliko bliskih Meštroviću, kao na primjer

¹⁰Vladan Desnica, *Zimsko ljetovanje*, Matica Hrvatska, Zora, 1968, str. 41.

Matija Gubec, vođa seljačke bune iz 1573. godine, čijem se kipu u jednom eseju nadao Matoš. Nema ih, iako su oni središnje ličnosti hrvatske kulture – ne samo njezine srednjoeuropske grane, već glavnog panja nacionalnog kanona.

Kipar nije Srednju Europu osjaćao toliko moćno, stoga nije čudo što nije imala velike važnosti za njegovu imaginaciju. Moguće da je presudno bilo njegovo neprijateljstvo prema Habsburzima. Smatrao ih je nastavljačima turske politike na čitavom Balkanu. Ovakvo objašnjenje lako je, međutim, pobiti jer je njegov suvremenik, Miroslav Krleža, također mrzio habsburšku državu, no upravo je Srednjoj Europi pripisao najvažnije mjesto u identitetu hrvatske kulture. Čini se da oprečna vizija Krleže i Meštrovića proizlazi iz toga da je Meštrović snažno izrastao iz dalmatinskog krša, dok je Krleža preduboko uronjen u zagorskim brežuljcima i u panonskom blatu. Napetost između hrvatskog Sjevera i Juga – koja je bila književno tkivo za mnoge pisce i koju toliko ekspresivno izražavaju slikari: s jedne strane Ljubo Babić i naivci poput Krste Hegedušića ili Croate, a s druge Ignjat Job i Emanuel Vidović – bila je i ostala važan kulturotvorni faktor nacionalnog kanona.

Jedini srednjoeuropski idiom koji je Meštrović prisvojio koncepcija je secesije, no ona nije bila domaća, već je nastala u Beču, što je skrupulozno zamjetio Krleža, nemilosrdan kritičar bečkog Jugendstila. Pisac je kritizirao kiparov „nacionalni stil”, tvrdeći da stilistika likova iz Kosovskog hrama nije ni južnoslavenska niti plebejska, već u biti – germanska. „Meštrović je potekao iz Beča, iz onog istog Beča, protiv koga se Meštrovićeva skulptura u političkoj borbi iznosi kao simbol nacionalnog oslobođenja”¹¹. Krležina kritika je u suštini marksistička, ali sa slavenskim nabojem. Moša Pijade, koji se također nadovezivao na kiparovo stvaralaštvo, i zapravo nadahnua Krležu, osuđivao je Meštrovića za inspiracije gotskom duhovnošću.

Matoš je, pak, kritički isticao jugoslenstvo i „zatajivanje hrvatstva”, s pravaških pozicija, a s estetske perspektive – udaljenost od stvarnog života. „Već sam često pisao o toj umjetnosti. Ona je velika. Ali ma koliko štujem Meštrovića kao umjetnika, koliko ga volim kao prijatelja i čovjeka, toliko me boli, duboko boli, njegovo zatajivanje hrvatstva, njegovo trgovanje sa hrvatstvom. Kada se naši najdarovitiji ljudi stide svoga mlijeka majčinoga, kako da se digne hrvatski ponos u ovom neukom i bijednom narodu”¹². I drugom prilikom: „Naši naprednjaci navaljivahu na naš *historizam*, tradicionalizam, ali hvale one hrvatske umjetnike koje uzdižu kao Vojnović i Meštrović srpsku historijsku tradiciju pod izgovorom narodne pjesme, kao da zajednička pjesma narodna ne slavi i katoličkih, pa muslimanskih hrvatskih junaka. Tradicije su dakle dopuštene samo Srbima, a Hrvatima nijesu”¹³. I prigovorio je da je „*Zrinski veći od atentatora Obilića*” te da „za

¹¹ Miroslav Krleža, *Ivan Meštrović vjeruje u Boga*, Zagreb 1937, u: *Deset krvavih godina i drugi politički eseji*, Zagreb: Zora 1957, str. 310. Usp. Tonko Maroević, *Ivan Meštrović*, u: *Krležijana*, 2, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1999, str. 35-36.

¹² Antun Gustav Matoš, *Hrvatski odjeci*, „Hrvatska sloboda”, IV. br. 123, Zagreb, 2. lipnja 1911., str. 3.

¹³ Antun Gustav Matoš, *Mi i oni*, „Hrvatska sloboda”, III, br. 117, Zagreb, 27. svibnja 2010., str. 1.

*junaštvo nebrojenih hrvatskih delija ne svjedoče lažljivi slijepci već dokumentarna gospođa Historija*¹⁴. Isticanje povijesti kroz veliko „p” nije slučajno: *nadovezuje se na piščev koncept teritorijalne odnosno političke nacije, a ne mita o zajedničkom podrijetlu, tipičnog za Meštrovićevo jugoslavenstvo.*

Priče iz hrvatske prošlosti

Negativan odnos prema Osmanlijama, ali ne prema muslimanima, nasljedio je Meštrović u svojoj rodnoj kući gdje je sjećanje na okupaciju bilo živo. Osim motiva vezanih za Kosovsku bitku, u njegovom se stvaralaštvu pojavljuju junaci koji pripadaju hrvatskoj tradiciji, na primjer Andrija Kačić-Miošić, dalmatinski franjevac, autor popularne knjige *Razgovor ugodni naroda slovinskoga* (1759.). Ona je „sinteza franjevačkog mentaliteta, njegova pobožnog i didaktičkog duha s mentalitetom borbene Krajine”¹⁵. Međutim, pučka komponenta knjige ne znači da je ona izravno epska pjesma. Kako kaže Zoran Kravar: „Kačić, u ime dosljedna oslona na kronike, žrtvuje baš onaj sadržaj narodne epike kojim se ona najviše odvaja od urbanih svjetonazora i kojim najviše privlači današnjeg čitatelja: njezin iracionalizam”¹⁶. Možda je to jedan od razloga da je ta knjiga kao prva u hrvatskoj književnosti čitana skoro u svim regijama, čime je otvorila mogućnost povezivanja različitih književnih centara, i dala snažan podstrek za narodni preporod.

Na Meštrovićevom kipu Kačić-Miošić je u sjedećoj poziciji, s guslama u ruci, kada pjeva povijest slavenskog roda, rodoljubnu viziju prošlosti namijenjenu običnom puku. Doduše u toj se knjizi pojavljuju likovi iz Kosovske bitke, dakle srpski, no ravnopravno mjesto zauzimaju čisto hrvatski junaci, banovi i knezovi iz najzaslužnijih rodova, Frankopana i Šubića-Zrinskih – vitezovi *antimurale christianitatis*. Imaginarna domovina koju je Kačić-Miošić zamišljao povezivala je teritorije čitavog Slavenskog juga, ali imala je još jednu dimenziju. Poistovjećivala je Slavene i Ilire te ujednačavala visoki i niski sloj u jednoj cjelini. Vitezovi staju, rame uz rame, sa seljacima, hajducima i harambašama (nedaleki predak Meštrovića, Ilija, bio je harambaša). Svi oni izražavaju istu želju za slobodom – želju toliko blisku Meštroviću. Kačić-Miošić nedvojbeno je utjecao na viziju Meštrovića, iako kipar nije mogao prihvatiti njegov provenecijanski politički stav (U Kačićevim riječima iz predgovora prvom izdanju: „krilo našega Privredoga Principa, za koga imamo u potrebi našu krv proliti”).

Meštrovićeva vizija poprimila je jednako i crte stvorene kasnije, u ilizirumu, koji je, kao egalitaristički pokret, težio stapanju svih slojeva u jed-

¹⁴ Antun Gustav Matoš, *Meštrović*, „Hrvatska sloboda”, III, 101, 102, 103, 1910., U: AGM, *Sabrana djela*, sv. XI, Zagreb 1973, s. 83.

¹⁵ Joanna Rapacka, *Leksikon hrvatskih tradicija*, pred. D. Blažina, Uagreb: Matica Hrvatska 2002, str. 150.

¹⁶ Zoran Kravar, *Sinfonia domestica*, Zadar: Thema i.d., str. 84.

nu naciju. Najbolje tu težnju izražavaju neki romani Augusta Šenoe i historicističko slikarstvo s kraja XIX. stoljeća. U kratkom romanu *Branka* (1881.) glavna se junakinja, predstavnica siromašnog zagrebačkoga pučanstva, udaje za hrvatskoga grofa, no da bi se to moglo ostvariti odnarođen i mađariziran grof mora se nužno prikloniti hrvatstvu (slično je u *Diogenesu*, 1878.). U umjetnosti najizrazitiji primjer takve orijentacije izražava slika Vlaho Bukovca *Narodni preporod* (1896.). Na najvišem mjestu prikaza nalazi se kralj hrvatskoga baroka – Ivan Gundulić, a klanjaju mu se pisci koji dolaze iz svih slojeva – plemići (Janko Drašković, Sidonija Rubido-Erdödy, Ivan Kukuljević Sakcinski), građani (Dimitrije Demetr, Ljudevit Gaj, Pavao Štoos) i pučani (Ivan Mažuranić). Sve njih ujedinjuje služba na oltaru domovine koju simbolizira Gundulić na prijestolju. U pozadini ima i običnih seljaka koji entuzijastički pozdravljaju taj teatralni misterij u kojem se ostvaruje ujedinjenje: Dubrovnik se povezuje sa Zagrebom, plemstvo sa seljaštvom, a svemu predvodi treći sloj – građanstvo. Svemu, pak, svjedoče i zemaljski i nebeski svijet. Atmosfera je uzvišena, kao u Meštrovićevim ostvarenjima.

Junaci Kačić-Miošićeve priče su također srednjovjekovni hrvatski vladari – Branimir, Trpimir, Domagoj ili Tomislav. No Meštrović, začudo, nije im posvetio mnogo pozornosti. Samo jedan reljef prikazuje strijelce kneza Domagoja. Umjetnik, međutim, nije isklesao ni Trpimira niti Tomislava, iako su oni središnji likovi hrvatske kulture, i njihov je položaj u nacionalnoj kulturi bio visok u vrijeme njegova života. To mu je zamjerio Matoš: „Samo se po sebi razumije da mene kao Hrvata silno boli što Meštrović, rodom Hrvat, nije našao u povijesti hrvatskog heroizma ni jedne jedine epizode dostojne njegovog slavonskoga dlijeta”¹⁷. U drugoj polovici XIX. stoljeća i na početku XX. nastaje mnogo vizualnih prikaza stare hrvatske države – na slikama Ferda Quiquereza ili Otona Ivekovića, a 1904. godine, kada je Meštroviću 17 godina, Vladimir Nazor objavljuje svoje poetske legende o „kraljevima hrvatskijem”. Odsutnost referenci na srednjovjekovnu državu je tim više začuđujuća da se njezino središte nalazilo točno u kraju u kojem se rodio Meštrović. Klis, Nin i Knin – glavna sjedišta hrvatskih vladara – nadomak su Otavica.

Zvonimiru je kipar posvetio Crkvu sv. Marije u Biskupiji kod Knina, pored mjesta gdje se nekoć nalazila predromanička crkva. Arheološki nalazi dokazuju da se tamo bilo jedno od sjedišta hrvatske države, a od XI. stoljeća i Kninska biskupija koja je obuhvaćala veći hrvatski teritorij. Meštrović je za crkvu isklesao lik *Gospe s Djetetom*. Dijete na nogama majke piše knjigu života. Kip su oštetili srpski odredi dva puta – za vrijeme Drugoga svjetskog rata i u Domovinskom ratu. Freske za glavni oltar, koje prikazuju kralja Zvonimira, napravio je Meštrovićev prijatelj, Jozo Kljaković, s kojim je kipar proveo neko vrijeme u ustaškoj tamnici u Zagrebu.

Od radova povećanih hrvatskim protagonistima treba još spomenuti

¹⁷ Antun Gustav Matoš, *Meštrović*, op.cit, str. 83.

reljef Petra Berislavića, hrvatskog biskupa i bana. Taj se skroman, ali izvanredan prikaz nalazi u Trogiru, pored romaničke katedre sv. Lovre. Neki izvori govore o Meštrovićevoj ideji da se u Splitu napravi ogroman *Kraljev kamen* koji je trebao prikazivati kralja Tomislava, a s druge – Petra Karađorđevića. Do toga, međutim, nikada nije došlo.

Ako se usporedi tu nekolicinu prikaza iz hrvatske povijesti s drugim motivima, vidi se jasno da kipar nije toj temi posvećivao previše pozornosti. A znamo iz drugih izvora da je i sâm kao dječak, pod utjecajem kačić-miošićevske vizije, pisao deseteračke pjesme o hrvatskim vladarima i velmožama.

Meštrovića i Nazora ipak povezuje nešto drugo. Naime, obojica su pojecali iz teritorija koje su stoljećima bili pod izravnim ili neizravnim utjecajima romanske kulture – dalmatske, mletačke i talijanske. Meštrović je obožavao Italiju, Dantea i renesansne kipare (napravio je savršen kip Michelangela, o njemu je pisao rasprave), no nikad nije razumio iridentizam niti pogrdan odnos prema slavenskim žiteljima Dalmacije, isto kao i Nazor. Nije, stoga, slučajno da je napravio kipove Marka Marulića iz Splita i Marina Držića iz Dubrovnika. Obojica predstavljaju najveću renesansnu baštinu u „versih hrvatskih složenu”, kako stoji u Marulovoj *Juditi*. Tko je bolje mogao svjedočiti o starosti hrvatske kulture u Dalmaciji? Marulićevo lice podsjeća na umjetnikovo (je li to opet pokušaj pomirenja aristokratskog Splita i plebejske Zagore?), a Držić, koji je kod Medicijevaca tražio saveznike da se svrgne s vlasti dubrovački patricijat, prikazan je na začuđujući način: kao skroman i miran svećenik, s ironičnim osmijehom. Višestruko kodiranje Držićeva lika – primjerice u različitom prikazu lijevog i desnog obraza – simblizira njegovu predodžbu u hrvatskoj sredini, u mnogočemu kontradiktornu.

Slavenstvo

Držić i Marulić nedvojbeno simboliziraju ne samo velike ostvaraje hrvatske književne kulture, već također i starost njezinih književnih idioma, ispisanih na čakavskom i na štokavskom narječju (kajkavski stavartelji nisu imali svog predstavnika u Meštrovićevom opusu). Međutim, jezičnu posebnost Hrvata dokazuje također glagoljica i slavenska baština glagoljaša. Katolička crkva nije prihvaćala staroslavenski u liturgiji, smatrajući ga barbarskim jezikom. No, ipak, na hrvatskim su teritorijama već o IX. stoljeća glagoljaši, prvenstveno benediktinci, a poslije pavlini i franjevci, kultivirali su svoju ‘herezu’. Štoviše, ona je prekoračila prostor liturgije i postala pismo svjetovnih spomenika – statuta urbanih sredina i raznoraznih pravnih dokumenata. Prve hrvatske inkunabule su glagoljičke, a koristili su ih također protestanti u Istri u XVI. stoljeću. Pismo je s vremenom potisnula latinica, pogotovo zbog prestiža za vrijeme humanizma,

no ipak, u liturgiji korištena je sve do početka XX. stoljeća. Bogoslužije se u slavenskom jeziku, unatoč tome što je hrvatski teritorij bio pod vrhovnom kontrolom Rima, razvijao u okviru bizantske tradicije. Imao je sličan repertoar tekstova i duhovnih inspiracija. Od XIV. stoljeća mijenjao se pod utjecajem latinskog idioma, no ipak, uvijek je zadržao neke slavenske crte.

Motiv glagoljice iskoristio je Meštrović u poznatom kipu *Povijest Hrvata* (1932.) koji se u plastičnom smislu nadovezuje na spominjanu već *Gospu s Djetetom* iz Biskupije. To dirljivo djelo prikazuje lik sjedeće žene koja na koljenima drži kamenu ploču na kojoj se nalazi inskripcija s naslovom kipa, pisana na glagoljici u prijelaznoj fazi – od oble prema uglatoj. To je tipično hrvatska glagoljica, slična onoj koja se nalazi na Bašćanskoj ploči – prvom kompletnom tekstu hrvatske srednjovjekovane pismenosti na vernakularnom jeziku. Plastika žene, napravljena po uzoru na umjetnikovu majku, simbolizira čuvaricu ognjišta i domovine. Originalni kip, napravljen od bijelog mramora, nalazi se u Beogradu. Kasnije su nastali odlijevi od bronce, no nemaju tu ekspresiju kao original.

Glagoljaši su sezali za raznovrsnim fortelima da bi uvjerali Rimsku kuru da legalizira njihovu liturgijsku posebnost i da prihvati slavensko bogoslužije. Iskorištena je legenda o Jeronimovom autorstvu glagoljice (i inače slavenskom podrijetlu svetca), što je potvrđivao i nestor humanizma, Erazmo Roterdamski, a zabilježio je to u svom djelu đak krakovskog sveučilišta, Hvaranin, Vinko Pribojević. Godine 1515. u svom govoru, kasnije objavljenom kao *De origine successibusque Slavorum*, potvrdio je, u skladu s ondašnjim vjerovanjem, da su Slaveni starosjedioci na Iliriku, a ne da su došljaci s europskoga sjevera. Hrvatski su ilirci također prihvatili tu etnogenezu. Službeni grb Iliraca bio leljiva, polumjesec i zvijezda Danica, koji se prikazivalo zajedno sa šahovnicom, kao primjerice na ilirskim torbama. Ljudevit Gaj, uvjeren da je pradomovina Slavena bila ne samo na „ilirskom poluotoku”, već u njegovom rodnom gradiću Krapini, tvrdio je da o autohtonosti Slavena na Balkanu svjedoči činjenica da neke poljske, češke i ruske plemenitaške obitelji također imaju u svojim grbovima tu istu leljivu.

Sama legenda o autohtonosti Slavena i Hrvata na „ilirskom poluotoku” nije za razumijevanje Meštrovićevih ideja toliko bitna koliko je važno jedno drugo pitanje, naime ujednačavanje slavenske ideje (leljiva) s hrvatskim pravnim konceptom (šahovnica). To se dogodilo u razdoblju baroka pod utjecajem protureformacijskog zanosa, kada je u Rimu osnovan Zavod sv. Jeronima s ciljem da se katoličanstvo širi ne samo na korist protestanata, već i pravoslavaca (Bartol Kašić). Zahvaljujući redovima ne samo isusovaca, već i franjevac, uspjelo je, po Joanni Rapackoj, oslabiti podjeljenost hrvatskih zemalja na Sjever (Srednja Europa) i Jug (Mediteran). No, to je imalo svoju cijenu. Naime, otvorilo je vrata „trećoj regiji i svojstvenoj njoj duhovnosti – Balkanu”¹⁸. Na takav način franjevačko djelovanje utjecat

¹⁸ Joanna Rapacka, Śródziemnomorze, Europa, Balkany. Studia z literatur *poludniowosłowiańskich*, Kraków 2002, str. 218.

će na uvođenje u repertoar hrvatskih ideologema južnoslavenski element, toliko važan kod Kačić-Miošića, koji će konkurirati s dosadašnjim ideologemom Hrvatskog kraljevstva. Dok se potonji zasnova na političkoj koncepciji hrvatskog plemstva, taj prvi bio je imaginarni i nadovezivao se na legendu o nepostojećem ali zamišljenom Kraljevstvu Slavena. Po Rapackoj, franjevačke polu pučke knjige širile su se po čitavom hrvatskom prostoru, iznad svih narječja, i s vremenom postale su „važan dio hrvatske tradicije koja će na sličan način kao elitna kultura utjecati na hrvatsku nacionalnu kulturu”¹⁹. Slično apsorpiranje Slavenstva i slavenskog folkloru iskristalizirao se i među elitama, prvenstveno kod Pavla Rittera Vitezovića koji je baštinito ideologeme Pribojevića i Orbinija. U *Stemmatographiji* (1703.) nalaze se i leljiva i šahovnica. Najizrazitiji posrednik ilirske koncepcije – od protureformacije do ilirizma – bio je upravo Andrija Kačić-Miošić, fratar iz dalmatinskog zaleđa.

Ivan Meštrović bio je dijete Dalmatinske zagore i baštinik čitave te tradicije. Na takav način lakše je razumjeti ne samo njegovu jugoslavensku orijentaciju, već i vrednovanje hrvatske posebnosti u isticanju glagoljice i svetoga Jeronima. Meštrović je isklesao Jeronimov kip u Rimu 1942. godine, prilikom iseljavanja iz domovine. Doduše ne vidi se na njemu prevodi li svatac Bibliju na latinski ili pak izmišlja glagoljicu, no Meštrovićeva je vizija – patetična a ujedno intimna – učvrstila tu legendu, toliko bitnu za hrvatski identitet.

S glagoljicom povezana je još jedna legenda. Donedavno je historiografija tvrdila da je za vrijeme jednog Splitskog sabora, onog iz 928. godine, na kojem se između ostalog raspravljalo o zabrani ‘Metodijeve hereze’, ninski biskup, Grgur, nastupio u njezinoj obrani. Ogroman Meštrovićev kip uhvatio je katoličkog dostojanstvenika u dinamičnom pokretu, u trenutku kada je izgovarao svoje teze. 1000 godina nakon sabora kip je postavljen na Peristilu u Splitu, gdje su se odvijali sporovi o zabrani (što je izvalo bijes stanovnika grada i konzervatora). Danas znamo da Grgur Ninski nije bio zagovornik slavenske liturgije, već naprotiv, međutim legenda biva snažnija nego stručno znanje.

No glagoljica, bez obzira na takvu ili onakvu povijesnu činjenicu, simbol je hrvatskog upora u borbi za svoju zasebnost, rezerve prema Rimu, prema romanskoj i talijanskoj kulturi, a također i metafora pograničnog položaja: između Istoka i Zapada. Uvjerenje o sintezi tih dviju tradicija determinirat će hrvatsku kulturu u više navrata. Meštrović je, uz Strossmayera, najizrazitiji zagovornik te ideje. Na vratnicama grobne kapele Gospe od Anđela obitelji Račić Cavtatu isklesani su reljefi sv. Ćirila i Metoda. Solunska braća, svetcu istočne ali i zapadne Crkve, simboliziraju slavensko bogoslužje u Hrvatskoj te most između Istoka i Zapada. Strossmayer je utjecao da se Ćiril i Metod priznaju kao svece Katoličke crkve (enciklika *Grande munus*,

---

¹⁹ Ibid.

1880.²⁰). Meštrović, stoga, nije mogao da ne iskleše biskupov lik. Prikazao ga je drukčije nego većina slikara na čijim portretima ima obično blag izraz lica. U Meštrovićevoj viziji on je ozbiljan, čak jeziv i opasan. A fizionomija, nije čudo, slična je Meštrovićevoj. Ta monumentalna skulptura stoji ispred glavne zgrade Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu – najvažnijeg biskupova dara domovini.

I Strossmayer i Meštrović, a na neki način i Krleža, priklanjali su važnost slavenskom idiomu u hrvatskoj kulturi. Glagoljica nedvojbeno ga simbolizira. No, ujedno izražava i duh negacije i osjećaj snažnog subjektiviteta. Meštrović je imao duboko uvjerenje o posebnosti svijeta iz kojeg je potekao. Godine 1914. rekao je: „I ja, baš kao moj narod – koji smo dosad smatrani barbarima i nižom rasom -, osećamo izvesno nepoverenje prema evropskoj kulturi, pa se zato i izražavamo na način koji nije u skladu s načinom mišljenja i iskazivanja misli uobičajenim u Evropi (...) Osećam kao nepravdu što nas smatraju nižim od drugih zato što idemo svojim putem, pa hoću, i mislim da mogu, i svojim delima da iskažem nešto što neće biti bez koristi za ostali svet. Zato nastojim govoriti svojim jezikom, na svoj poseban način, hoću da dišem na svoje vlastita pluća, a pri tom ipak želim da taj moj rad budem doprinosom na oltaru prosvetćenosti svih naroda”²¹.

Nije slučajno da su ove riječi izgovorene prigodom izložbe u Veneciji. Upravo je Mletačka Republika kroz stoljeća okupirala hrvatske zemlje, a talijanska kultura opovrgavala je vrijednost slavenskih kultura. Nakon međunarodne izložbe u Rimu, 1911. godine, kada je Meštrović dobio prvu nagradu za skulpturu (a njegov bečki prijatelj, Gustav Klimt, za slikarstvo), počela je njegova prava karijera. No, ipak, njegova djela, prihvaćena s entuzijazmom, susrela su se i oštrom kritikom. I Emilio Cecchi i Benedetto Croce vidjeli su u njima izraz barbarstva.

Bog i čovjek

Naglašavanje glagoljičke tradicije u kanonu hrvatske kulture ima svoje korijene u osjećaju ugorženosti od italijanizacije. No, s druge strane, Rim i latinsko kršćanstvo bile su stup za opstanak nacionalnog identiteta. Zapadnoeuropski korijen, moćan i trajan, onemogućit će utapanje u slavenskom moru i nestanak u srpskim nacionalintegracijskim ideologijama. Hrvatska kultura, iako okrenuta prema Zapadu, bit će uvijek razapeta između slavenskog i latinskog idioma. Simboliziraju to i Meštrovićevi kipovi nastali ujedno pod utjecajem bizantske i gotičke umjetnosti, *Gospa s Djetetom* ili reljefi od drva iz Kašteleta.

Meštrović je, uz to, imao svoj poseban jezik komunikacije s Bogom. Jednom prilikom je istaknuo da nikada nije vjerovao „da je Bog prestao

²⁰ Vidi *Josip Juraj Strossmayer. Hrvatska, ekumenizam, Europa*, red. Maria Dąbrowska-Partyka, Maciej Czerwiński, Kraków: Scriptorum, 2007.

²¹ Milan Čurčin, op. cit., str. 12.

stvarati poslije sedam dana”²². Interes za religijsku tematiku porastao je nakon zvjerstava Prvoga svjetskog rata. To je, pak, modificirao kiparovu preokupaciju – od nacionalnog partikularizma prema općim pitanjima ljudske sudbine. Artikulacija pojedinačne patnje, a ne naroda, dala je razvojni impuls da se preispita zlo kao takvo. Za vrijeme posjeta SAD-u, godine 1924., rekao je sljedeće: „meni se je učinilo, da je premalen ideal jednoga naroda (...) osećaj opšte patnje čoveka zauzeo je otada jače mesto od patnje samo jednog naroda”²³.

Meštrović je uvijek ostao dijete Dalmatinske zagore, stoga je njegova vjera morala biti pučka. Takav duh najbolje izražava kip blaženog Alojzija Stepinca koja se nalazi u zagrebačkoj katedrali. No, ipak, takav devocionalni katolicizam sučeljavao je s intelektualnim promišljanjem vjere, čak s misticizmom koji se ponekad pretvarao u skepticizam. Obadva trenda – horizontalni (kolektivistički) i vertikalni (individualistički) – pokušavao je sa sobom, kao sve ostalo, harmonizirati i ujediniti. Takvu viziju najbolje izražava *Job* – simbol očaja i patnje ljudskoga roda ili kipovi Krista koji su kod Meštrovića uvijek dirljivi. Kiparova religioznost bila je predmetom Krležine kritike – iz marksističkih pozicija. U članku s ironično intoniranim naslovom *Ivan Meštrović vjeruje u Boga* (1937.) nazvao ga je „pseudo-religioznim tumačem svojih vlastitih nereligioznih umjetnina”²⁴.

No, ipak, upravo religiozne vizije hrvatskog majstora komuniciraju najmoćnije, kao primjerice *Pietà* iz Bazilike sv. Križa (1942.-1946.) na Sveučilištu Notre Dame u SAD-u ili *Zadnja večera* (1957.) na istom mjestu, *Gospa s Djetetom* (1917.), *Sv. Jan Evandelist* (1929) ili *Majka uči moliti dijete* (1925.). Iznimno dirljive su arhitektonske realizacije, kao što je Mauzolej obitelji Račić u Cavtatu ili kompleks Crikvine u Splitu. Na obadvama se mjestima nalaze izvanredni religiozni reljefi – u kamenu i u drvu. To su hramovi kontemplacije, tišine i mira. Mauzolej u Cavtatu smješten je na brežuljku s kojeg se vide planine Dalmacije, a dalje silueta Dubrovnika. A sve to povezuje plava jadranska pučina.

Sâm sam stajao na onom mjestu više puta. Pored mauzoleja nalazi se grob jedne obitelji na kojem je isklesana inskripcija: „Čitav život tražih mir i evo nađoh ga ovdje”.

Meštrović je umro u SAD-u 1962. godine, u egzilu, daleko od svoje voljene domovine. Zadnje riječi koje je rekao bile su: „Gospode, moj Gospode”. Pokopan je u Mauzoleju u rodbinskim Otavicama koje je sâm projektirao. Tri godine prije smrti posjetio je domovinu. Tada je došao u kućni pritvor nadbiskupu Stepincu u Krasić, a poslije je proveo nekoli-

²² Ibid., str. 5.

²³ Ibid., str. 13.

²⁴ Miroslav Krleža, *Ivan Meštrović vjeruje u Boga*, u: *Deset krvavih godina i drugi politički eseji*, Zagreb: Zora, 1957, str. 308. Dominik Mandić, fratar i Meštrovićev prijatelj iz egzila smatrao je, pak, da je Meštrović u jednom trenutku odsupio kršćanske vjere, v: Ivo Banac, *Meštrović i Mandić: prispodoba o odumiranju jugoslavenstva*, u: *Dr. fra Dominik Mandić (1889.-1973.): zbornik radova*, Mostar/Zagreb: Hercegovačka franjevačka provincija Uznesenja BDV i Hrvatski institute za povijest, 2014, str. 477-501.

ko dana na Brijunima na razgovorima s Josipom Brozom Titom. Na tu temu nastale se različite legende. Navodno je Tito, koji ga je pozivao da se vrati u Jugoslaviju, ostavio na njemu dobar dojam. No, kao kršćanin nije mogao poduprijeti komunizam, kao što prije nije podupro fašizam. Njegovo doživljavanje svijeta bilo je totalno, ali nije moglo biti totalitarno.

***

Ovaj tekst je prerađena i proširena inačica članka koji sam objavio u katalogu koji je pratio izložbu Ivana Meštrovića u Krakovu 2017. godine. Višegodišnji rad na kroatističkim temama i na poljsko-hrvatskim odnosima dovoljno je jasno pokazivao da Hrvatska nema drugog umjetnika koji bi bio u stanju bolje i ljepše predstaviti hrvatsku kulturu u Poljskoj. Ideja o izložbi u Krakovu pratila je moja razmišljanja od 2011. godine kada smo u Krakovu prikazivali reprint albuma *Krakov – Zagrebu* (Srednja Europa). Nakon nekoliko godina posjetio sam u Varšavi veleposlanicu RH, Andreu Bekić, i zamolio sam ju da se u taj projekt uključi. G. Bekić me je uputila na Atelier Meštrović u Zagrebu, gdje sam se prvi put susreo s kustosicom Barbarom Vujanović. U međuvremenu ponudio sam tu ideju Međunarodnom kulturnom centru (MCK) u Krakovu – instituciji koja ima velika dostignuća u prikazivanju srednjoeuropske umjetnosti. Stvari su krenule svojim putem. Izložba pod naslovom *Ivan Meštrović. Jadranska epopeja* otvorena je 24. srpnja 2017. godine u Krakovu (autori su Barbara Vujanović, Łukasz Galusek i Maciej Czerwiński). Izložbeni prostor MCK podijeljen je na dva sastavna dijela. U jednom se propitivale kulturne preokupacije Meštrovićeve stvaralaštva i njegove domovine, u drugom pak – univerzalne teme.

U prvom dijelu priča je krenula od rodne Dalmacije, gdje se pokušavalo pokazati dva sastavna idioma koji pripadaju toj staroj rimskoj provinciji – jedan iz urbanih sredina u kojima se na antičko naslijeđe nadogradili novi idiomi novovjekovne kulture, prvenstveno renesanse, a drugi iz ruralnih regija Zagore gdje je nakon turskih najezda, a prije i zbog propadanja hrvatske države, nastala originalna seljačka kultura. Meštrović je dijete Zagore, njezinog habitusa i folklor, ali ujedno on baštini i naslijeđe dalmatinskih gradova. Te dvije komponente, u kojima se susreću mediteranska i dinarska kultura, bit će u njegovom stvaralaštvu glavni izvor inspiracije. Ovdje je postavljen mramorni kip *Studij kontemplacije* (1923.), brončana *Gospa s djetetom* (1917.), mramorni *Mojšije* (1918.) i *Plesačica* (1912.) te nekolicina slika i skica.

Slijedeća je sala, ona srednjoeuropska, u kojoj se ističu Beč gdje je počeo svoju karijeru u jeku secesije i Zagreb gdje je smjestio svoj atelier. Ovdje je prikazana secesijska *Djevojčica pjeva* (1906.), *Strast* (1904.), *Vaza* (1905.) te *Umjetnik naroda svoga* (1906.).

Treća dvorana, naslovljena *Najveći nakon Fidije*, prikazuje Meštroviće-

va monumentalna međunarodna ostvarenja – od zanesenjačkih kipova iz Kosovskog hrama (*Srđa Zlopogleda*, 1908., *Kraljević Marko*, 1910. *Udovica*, 1908.), sve do minijatura Indijanaca iz Chicaga te nekolicine crteža i skica, npr. *Domagojeve strijelce*. U dvorani nalaze se također crteži za izradu projekta avenije poljskog maršala Józefa Piłsudskog koji, zbog rata, nije ostvaren.

Tri zadnje dvorane zamišljene su kao kontemplacijsko-duhovne i uključuju: vjeru, senzualnost i patnju. U njima se nalaze između ostalog: *Krist i Marija Magdalena* (1916.), *Majka uči moliti dijete* (1925.), *Pieta* (1914.), *Djevojka s violinom* (1918.), *Djevojka s lutnjom* (1918.), *Žena u grču* (oko 1928.). Izložbu zatvara *Job* (1923.) – simbol patnje čovječanstva. Na ulazu u galeriju nalazi se spomenik *Povijest Hrvata*.

Prigodom izložbe objavljen je i raskošni katalog od 300 stranica, na poljskom i na engleskom, u kojem se, uz reprodukcije, nalaze popratni stručni članci (autori redoslijedom: Maciej Czerwiński, Barbara Vujanović, Dalibor Prančević, Łukasz Galusek) te tekstovi i slike poljskih umjetnika i stručnjaka koji svjedoče o recepciji Meštrovića u Poljskoj, već od 30. godina XX. stoljeća. U katalogu nalazi pretisak čitave knjige Vojeslava Molèa pod naslovom *Ivan Meštrović* (Krakov, 1936.). Molè (1886-1973) bio je slovenski povjesničar umjetnosti koji je živio u Krakovu i predavao na Jagielonskom sveučilištu stariju umjetnost i bizantologiju u razdoblju od 1925. do 1960. godine (izuzev vremena Drugoga svjetskog rata). U katalog su također uključeni fragmenti eseja i putopisa istaknutih poljskih pisaca Józefa Wittlina i Jerzyja Stempowskog te crteže slikara Andrzeja Wróblewskog. Wittlinov putopis nasto je za vrijeme iz putovanja po Hrvatskoj i Jugoslaviji 1932. godine (knjiga putopisa pod naslovom *Italija – Francuska – Jugoslavija* izašla je u Varšavi 1933. godine). Józef Wittlin (1896-1976) oduševljen je hrvatskim krajolikom i umjetnošću, a napose Meštrovićevim kipovima o kojima piše na poetski način. Jerzy Stempowski (1893-1969) pisao je o Meštroviću da je najveći od antike umjetnik monumentalne skulpture i namjeravao je napisati o hrvatskom kiparu cijelu knjigu, koja međutim nikada nije nastala. Andrzej Wróblewski nacrtao je nekoliko Meštrovićevih kipova za vrijeme putovanja u Jugoslaviju 1956. godine.

U katalogu našle su se također i fotografije koje prikazuju Meštrovića sa ženom Olgom za vrijeme njihova dolaska u Varšavu i Krakov 1939. kada se kipar natjecao za projekt Aleje Maršala Piłsudskog u Varšavi.

NOVI PRIJEVODI

Tomo Podstenšek*

Kamen, škare i papir

(ulomci iz romana, Založba Litera, Maribor, 2016.)

I.

„Tko stane na crtu, oženit će se s Andrejom Bitenc!“ povikao je netko na kraju kolone i svi dečki smo počeli skraćivati i produživati korake, da bi izbjegli tu sramotu.

Crte su bile pukotine na asfaltu.

Andreja Bitenc bila je cura iz naše škole. Bila je godinu dana starija od nas, što znači, da je išla već u treći razred. Imala je nešto suvišnih kilograma, tamnu kovrčavu kosu, a svijet je gledala kroz naočale s debelim staklima.

Kad smo hodali kroz drvored, zbog korijenja, koje je dizalo tanki sloj asfalta, raspukline su postajale sve gušće. Ponegdje su bile prepredene tako blizu, da sam morao poskakivati na prstima, da bi ih izbjegao. Učiteljica se zbog toga izderala na mene i usput me povukla za kosu kod ušiju. Danas bi zbog nečeg takvog vjerojatno u školu isti dan dojurili roditelji, inspekcija, novinari i policija, a sirota gospođa Vipavec bi vjerojatno izgubila posao. Tada je takva odgojna mjera bila uobičajena i istinu govoreći ne mogu reći da sam zbog toga osjećao kakve dugoročno štetne posljedice, iako me to u tom trenutku stvarno zapeklo. Kratkoročna posljedica je bila, da sam počeo hodati normalnije, držeći jednakomjernu udaljenost od dvojice, koji su u koloni hodali ispred mene. A na crtu unatoč tome nisam stao, sve dok se nismo vratili iz šetnje. Ni s Andrejom Bitenc se nikad nisam oženio. Jesam joj, sedam ili osam godina kasnije, na nekoj srednjoškolskoj zabavi, stisnuo sise i pogurnuo joj jezik u usta. Ali tad je već bila velika cura

---

*Tomo Podstenšek (Maribor, 1981.) piše kratku prozu, romane, dječju literaturu i dramske tekstove, a autor je pet romana i zbirke kratkih priča. Više je njegovih tekstova bilo nagrađivano ili otkupljivo na različitim natjecanjima. Godine 2013. bio je među 10 finalista nagrade Kresnik za najbolji slovenski roman, a među deset finalista iste nagrade ove je godine uvršten i roman *Papir, kamen, škarje*.

normalnog stasa, a umjesto onih smiješnih naočala nosila je leće. Samo joj je kosa još bila tamna i kovrčava, što mi nije pretjerano smetalo; koliko se sjećam, prilično mi se sviđalo.

Nekoliko tjedana nakon te zabave s roditeljima se je preselila u Austriju... Ili u Njemačku? Zaboravio sam već, nekamo na sjever, ukratko, i nikad je više nisam vidio. Onda mi je bilo malo žao. Nedugo me dodala kao prijatelja na facebooku i na forografijama sam primijetio, da se je s godinama opet udebljala i počela nositi naočale. Ima dva prezimena, troje djece, dugodlaku sijamsku mačku i muža po imenu Klaus. Prezimena piše bez slova *j* i čini se relativno sretna. Ili barem ne izgleda previše nesretna – svakako manje od većine ljudi naših godina, koje poznajem. Ponekad se igram mislju da joj napišem kakvu poruku, pitam je kako je i sjeća li se možda one zabave. Ali se uvijek predomislim. Dva ili tri puta sam lajkao neku grupnu fotografiju, koju je objavila. To je bilo sve.

II.

Andreja je samo jedna od osoba, koje su bile dio moje prošlosti – ne posebno važan dio, dakako – a koje su se s godinama rasule. Vjerojatno ti nije ništa neuobičajenog, tako jednostavno jest u životu.

Moj problem je, što nisam uspio zadržati vezu ni s tim osobama, koje su mi bile važne.

Nikad nisam uspio zadržati nijednog prijatelja: niti s fakulteta, ni iz srednje ili osnovne škole, kamoli iz vrtića. Prije ili kasnije svi su nekamo nestali. Kad više nije bilo vanjskog razloga za održavanje kontakata oni su gotovo uvijek odmah zamrli. Čak i s Borisom bi se vjerojatno razišao u svakom slučaju – ti su događaji samo sve skupa malo ubrzali.

S članovima obitelji nije bitno drugačije: tu i tamo telefonski poziv, čestitka za Novu godinu i zajednički ručak za nečiji rođendan, vjenčanje ili pogreb. Zapravo ih još volim, ali osim gena i sjećanja iz djetinjstva nemamo gotovo ništa zajedničkog. Kad ih vidim, većini se iskreno razveselim, a ako bih rekao, da mi u razdobljima između susreta nedostaju, lagao bih. Pretpostavljam da su njihovi osjećaji slični.

Suradnici su opet posebna kategorija. Nešto poput susjeda. Kad odem u mirovinu i završim u domu za starije, s blagim ćemo olakšanjem zaboraviti, da smo se nekada poznavali. To je normalno. Očekivanje tog trenutka pomaže nam izdržati, da si ne skočimo za vrat i pokoljemo se.

Na putu na posao kod poštanskih me sandučića zaustavi gospodin Mrkobrada.

To mu nije nadimak, nego prezime koje mu u potpunosti pristaje. Većinu vremena je sloše volje, uvijek se tuži iskuplja potpise za ne znam što sve ne. I ovaj me put odmah napadne s debelom mapom.

„Susjed, budete potpisali peticiju protiv golubova?“

„Sad mi se žuri, kasnim...“, pokušam ga se otresti, ali se stane pred ulazna vrata, da ne mogu proći.

„Ako slučajno niste primijetili, golubinji izmet značajno narušavaju estetski izgled vanjskog stubišta...“

Od njega se širi jedva prepoznatljiv miris po neopranom ljudskom tijelu i znojnoj odjeći.

Vjerojatno se čitav tjedan nije presvukao.

„Oprostite, stvarno me ne zanima“, pokušam ga prekinuti.

„To je najveći problem! Da nikoga ne zanima!“ podigne glas i još se bolje namršti.

„Osim toga sumnjam, da će se golubovi obazirati na vašu peticiju. Vjerojatno će se na nju... No, znate što.“

„Svima je svejedno, nikog nije briga, zato sve i ide k vragu!“ nastavlja Mrkobrada i njegova mrkost počne dobivati nijansu koja mi se ne sviđa. „Znam – vama je stvarno svejedno! Imate državnu službu, soma i pol na mjesec, a za drugo vam se slatko jebe, ne? Jeste možda slučajno nekad čuli za društvenu odgovornost, solidarnost i takve riječi? No, jeste li?“ ispituje me i više nema dvojbe, da mi se podsmjehuje. Ne sviđa mi se to. Stisnem čeljust, a najradije bi stisnuo i šaku i razbio mu gubicu.

U osnovnoj je školi u mojem razredu bila neka djevojka, Tanja.

Kasnije Tanja više nije bila moja razredna kolegica jer je ponavljala razred – tada se je još događalo da učenike nisu pustili napredovati, ako nisu ispunjavali zahtijevane minimalne standarde.

Još kasnije, Tanja je postala manekenka ili fotomodel ili nešto takvoga i neko sam je vrijeme viđao na televiziji u reklamama za sladoled.

S osam je bila mala mršava šmrkljavka s predugim jezikom. Jednog dana u garderobi se je namjerila na mene – izmislila si je nekakvu pjesmicu; zapravo ne. Više dosjetka za skandiranje, koje je ponavljala kao opsjednuta: „*Na gubici mu brnjica, a na nosu dvokolica, na gubici mu brnjica, a na nosu dvokolica, na gubici mu brnjica, a na nosu dvokolica...*“

Zbog svoje kratkovidnosti već sam tad nosio naočale, a dan ranije dobio sam i aparatić za zube – mojoj mami se je činilo, da imam prednje sjekutiće previše razmaknute i ortodont se s njome slagao. Aparatići za zube u to vrijeme nisu bili vrlo česti, zato sam neko vrijeme u školi bio prava atrakcija. I neke nastavnice su mi rekle da otvorim usta, kako bi mogle vidjeti to čudo.

Kad je Tanja počela lajati na mene u garderobi, oko nas se je ubrzo skupilo još djece. Neki su joj se s vremenom pridružili u klicanju i ništa nije ukazivalo na to, da će uskoro prestati. Sjedio sam na klupi, oko mene mnoštvo podsmješljivih lica. Najprije sam bio zbunjen, uskoro mi je postalo potresno, bilo me je sram, u glavi sam osjećao čudnu vrućine i bio sam trenutak udaljen od plača. Suzdržavao sam se zbog toga, jer sam znao da bi tad bilo još gore.

Kao da je osjećala da sam pred slomom, Tanja mi je prišla korak bliže i vikala ravno meni: „*Na gubici mu brnjica, a na nosu dvokolica...*“

Iz usta joj je prskala slina i sitne su kapljice padale na stakla mojih naočala. Tad se je dogodilo nešto lijepo. Umjesto da zaplačem, kroz mene je šiknuo još snažniji val vrućine, koji je preplavio sve drugo. Zgrabio sam prvu stvar koju sam našao i divlje zamahnuo. Ne sjećam se, je li to bila moja cipela ili tuđa. Sjećam se, da je skandiranje prestalo i da nisam zaplakao ja, nego Tanja. Iz nosa joj je tekla krv.

Tako zbog aparatića danas imam ravne zube, koje po potrebi znam pokazati.

Pogledam gospodina Mrkobradu i široko mu se osmjehnem.

„Potpuno ste u pravu“, kažem. „Premalo brinemo za stvari. Nema vremena, razumijete. Sreća je, da postoje ljudi poput vas. Pokažite, gdje da potpišem...“

Uzmem mu penkalo uz ruke i naškrabam nešto na mjesto, koje mi pokaže s palcem. Vidim da su mu nokti žuti od duhana. Vidim, da sam treći potpisnik. Druga dvojica su Mrkobrada i gluha starica s prvog kata. Od te gluposti naravno neće biti nikakve koristi, ali ni štete.

Kad hodam prema autu, razmišljam, da Tanja možda nije bila tako zla, kako sam svih tih godina mislio. Možda joj se je samo činilo zabavno. Nedužna šala. Samo s jednom greškom – nije bila smiješna, barem ne meni. Zatim se upitam što sam to potpisao prije nekoliko minuta i što će se dogoditi s golubima. Nadam se da Mrkobrada neće skupiti dovoljno potpisa da ih otruju, ili tako nešto.

III.

S disciplinom u razredu nemam većih problema. Naravno da je sve teže i usudim se reći, da to nije samo zato, jer sam stariji. Sistem se promijenio. Djeca su se promijenila. Roditelji su drugačiji. Ravnateljica i suradnici također. Sve se je promijenilo, ali ne na bolje.

Kako god, to nije moj problem, ja ću se prilagoditi, već se jesam. U deset godina radan u osnovnoj školi imao sam samo jedan sukob, i to prve godine. Nezadovoljni starci nekog učenika su dohujali u školu, jer da sam ga nepravedno ocijenio. Obratio sam se tadašnjem ravnatelju i pitao ga što da učinim.

„Opet ga pitaj i daj mu višu ocjenu“, začuđeno me pogledao. Potom me je potapšao po ramenu i pokroviteljski se nasmiješio. „Kolega, naviknut ćete se. Niste više u gimnaziji, ovo je osnovna škola, ne uzimajte stvari tako ozbiljno.“

Poslušao sam ga, bio je pametan čovjek i dobro je znao, u kojem smjeru idemo. Od tada skoro isključio dijelim petice i četvorke, ostale tri ocjene ostavim na miru, kao da ne postoje. Isprva se je nešto u meni opiralo, da to nije normalno. U mojim školskim godinama bili smo u razredu trojica ili četvorica odlikaša, danas ih je više od polovice. Sami super talentirani mali

geniji, na koje njihovi ambiciozni roditelji mogu biti ponosni... Ali dobro; ako svi drugi učitelji pristaju na takvu igru, mogu i ja. Davno sam se odrekao svih donkihotovskih podražaja. Ponekad se gotovo divim ljudima, kao što je Mrkobrada. Naravno da je bedak, ali barem se bori za ono u što vjeruje.

Arhitektura školske zgrade je dosadno funkcionalna. Na svakom katu je šest jednako velikih učionica s istim ili gotovo istim tlocrtom. Po dvije su učionice međusobno povezane uskim kabinetom, koji posljednje dvije godine dijelim sa Sarom, povjesničarkom. Tiha mišica, s kojom se nikad prije nisam razgovarao. I sad smo jedno drugo dugo izbjegavali – ako bih vidio da u kabinetu gori svjetlo, otišao bih za vrije slobodnog sata u zbornicu ili u šetnju do obližnje kavane. Mislim da je ona činila isto.

Ljetos je ravnateljica zabranila korištenje automata za kavu u zbornica. Navodno da su je neki baš zbog ispijanja kave previše klepetali (što je bilo istina) i kasnili na sat (i to je stajalo). Naravno da je nastao čitav kraval, umiješao se sindikat, slijedila je prijava inspekciji rada i pučkom pravobranitelju i malo je nedostajalo pa da sud odlučuje je li ispijanje kave na radnom mjestu ustavom zajamčeno pravo ili neobvezujući privilegij... Ne znam, kako joj je uspjelo, ali na kraju je ravnateljica pobijedila i kavu sad možemo piti samo za vrijeme velikog odmora, a donose je iz školske kuhinje.

Zato što trebam dozu kofeina najmanje pet puta dnevno, to pravilo dakako glatko zanemarujem. Nabavio sam si malu električnu ploču za kuhanje i sad si kavu kuham u kabinetu. Pravu, tursku. Sara se šokirala kad me je prvi put vidjela kako si je kuham. Na licu je imala izraz, kao da me je zatekla kako se samozadovoljavam ili tako nešto.

„I ja malo varam“, priznala mi je u povjerenju i iz torbice izvadila termosicu. U tome, da se je zbog toga osjećala kao prijestupnica, bilo je nečeg naivno toplog.

„Da, razmišljao sam i o tom rješenju, ali više volim svježije kuhanu, inače to nije to“, pojasnio sam joj.

Složila se i od tog dana kuham kavu za oboje.

Kad uđem u kabinet, već sjedi za svojim stolom i preslaguje veliku hrpu bilježnica.

„Danas si zgodan“, veli mi.

Možda je samo takav dan, zbog tih golubova ujutro i svega, ali njen kompliment me raznježi. Ugodno je, kad te netko čeka, pa makar kolegica, s kojom dijeliš osam kvadratnih metara i izgribanu džezvu. Na trenutak zastanem na vratima i gledam je, kako je s crvenom kemijskom nagnuta nad otvorenu bilježnicu. Gledam njena uska, koščata ramena. Kroz prozor pada jutarnja svjetlost i zakrivljeni luk golog vrata svijetli u zlatnim nijansama, tako da se vide stine svijetle dlačice. Pokušavam se sjetiti kako se stručno zove taj svjetlosni efekt, ali mi ne uspije. Možda izraz niti ne postoji. Potom Sara osjeti moj pogled i okrene glavu. Pita hoću li skuhati kavu.

IV.

Kad se popodne vratim kući, na rubu stepenica stvarno ugledam bijele mrlje ptičjeg izmeta. Nije lijepo, ali ni previše ružno. Svakako ništa takvo-ga, s čime bi se isplatilo gubiti vrijeme. Osim ako ga nemaš značajno previše, a moj susjed ga očito ima. Siroti zlobnik! Kad nije blizu i ne moram gledati njegov masni obraz, mirisati znojnu odjeću i slušati glupe prijedloge, skoro mi ga je malo i žao. Što ima od života? Umjetni kuk, malu mirovinu, pljesniv stan u zgradi koja se raspada i golublji drek na stepeništu.

Ispečem si jaja na oko, popijem čašu vina i odležim obavezni popodnevni drijemež. Kad na silu dođem k sebi, upali računalo, da se što prije riješim pisanja pripreme za sljedeći dan. Funkcija *kopiraj-zalijepi* je moj saveznik. Kratak zvučni signal i oblačić u kutu ekrana me upozorava da je u moj sandučić došla nova poruka. Dovoljno dobar razlog za predah, iako je vjerojatno tek nekakva reklama za kredit, produživanje penisa ili liječenje kurjih očiju. Prije nego pogledam, natočim si još jednu čašu; dvije na dan, to još ide.

Nije reklama, nego poruka bivše školske kolegice, koju nisam vidio još od završetka osnovne škole i s kojom nikad nisam imao ništa. Ne tako, a ni drugačije. Misterij se brzo riješi, riječ je o pozivu na obilježavanje 30 obljetnice mature. Trenutak oklijevam da li da poruku odmah izbrišem ili da odgovorim i izmislim kakav izgovor. Tada odluku o tome odgođim.

Jedno je sigurno: na obljetnici me neće biti, kao što me ni na jednoj do sad nije bilo.

Unatoč tome poziv prouzroči neugodan osjećaj u trbuhu.

Nemir se uskoro raširi po čitavom tijelu, ne mogu više sjediti na mjestu i bez većeg promišljanja počnem prekopavati ormare kako bih pronašao kutiju sa slikama i drugim stvarima iz osnovne škole. Prekopam skoro sve ladice, a onda se sjetim, da sam je ostavio kod roditelja. Kad se mama selila, vjerojatno ju je bacila. Ili je završila u podrumu. Svejedno je, na tim malim razrednim fotografijama se i tako gotovo ne da prepoznati lica. Na tren sam u iskušenju da pokušam svoje bivše kolege potražiti na webu, ali se oduprem. Šteta vremena. Vjerojatno bi tako i tako našao prije svega muške, ženske naše generacije su se pouđavale i uzele prezimena od muževa. Ali mene niti malo ne zanima, kakve tužne kreature su nastale iz tinejdžera naše generacije – sasvim mi je dovoljno da jednu od njih svakog jutra pozdravim u ogledalu.

Uvijek smo se fotografirali na otvorenom, na travnjaku od škole. Nikad u razredu ili u dvorani. Ako je kišilo fotografiranje je bilo odgođeno. Pozadina je obavezno morala biti priroda, barem komadić trave, grmlje ili kakvo drvo. Takva su bila estetska pravila tog vremena. Ili osobna mušica fotografa, koji je surađivao s našom školom. Ne sjećam se, kako je izgledao, niti sam posve siguran, da je svih godina bio isti. Jedna ili dvije fotografije iz prvih razreda su još bile crno-bijele, barem mi se tako čini. Moguće da sam u krivu.

Znam da su nas uvijek postavili u tri reda i da sam s Petrom i Borisom

uvijek bio u zadnjem, jedan uz drugog, kako priliči najboljim kolegama. U petom ili šestom razredu nismo se mogli dogovoriti tko će biti u sredini. Ne znam više, zašto je to bilo toliko važno. Spor smo kao obično riješili igrom *kamen, škare, papir*.

„Ka-men, ška-re i pa-pir“ usklađeno smo zamahivali rukama i na zadnjem slogu pokazali svaki svoj znak. Ne sjećam se, za što sam se odlučio, ali znam da je sreća taj put bila na mojoj strani.

Svi drugi učenici već su bili na svojem mjestu, učiteljica nas je nestrpljivo dozivala, fotograf nestrpljivo gurkao. Brzo smo potrčali, ugurali se u zadnji red i zagrlili se oko ramena.

„Ej, vas trojica tamo iza, ruke uz tijelo, niste u cirkusu!“

Poslušali smo ga i zauzeli vojnički stav, a fotograf još nije bio zadovoljan. Nestrpljivo se odmaknuo od stalka i približavao nam se brzim koracima.

„Ti“, potegnuo me za ruku, „ne možeš biti tu, premalen si, sasvim mi razbiješ liniju. Na, pođi dolje u drugi red!“

Prije nego sam bilo što shvatio ili se stigao suprotstaviti, postavio me je među cure. Neki učenici i učenice su se prigušeno nasmijali. Osjećao sam, kako su mi obrazi zakuhali i u ljutnji sam stisnuo šake u dva koščata kamena, koje bi najradije bacio u fotografa, koji nam je teatralno mahao i vikao.

„Tišina! Ne mičite se! Još malo... Ptičica!“

Da, *ptičica*, tako su nekad govorili. Čak i kad sam bio stariji i slikao se za dokumente, neki bi mi fotograf nabacio tu riječ. Kad bi to danas rekao, smijali bi mu se. Možda mu je to u stvari i bila namjera? Ako jest, nije je dosegao...

„Zašto tako ružno gledaš? Izgledaš kao mali pognuti kriminalac!“ povikala je mama, kad sam kakvih mjesec dana kasnije doma donio fotografiju.

„Sunce mi je tuklo u oči“, izgovarao sam se.

„Drugima također, ali nitko ne gleda tako ružno. Ti si poput kakvog ubojice!“

„Puti dečka na miru, samo nije fotogeničan, to je riječ“, frknuo je otac.

„Nasmijati bi se ipak mogao, zar ne? Ako smo već platili za fotografiju, bar bi se mogao barem malo potruditi i nasmijati se.“

„Budem iduće godine“, obećao sam i pobjegao iz kuhinje.

V.

Na poslu se uglavnom držim sa strane. Što je vjerojatno razumljivo, u čitavoj smo školi samo trojica muških, a ova dvojica nisu baš društvo kakvo bi si poželio. Nije da s njima nešto ne valja. Vinko je nastavnik tjelesnog, nogometaš u duši i tijelu. Malen i sad već malo debeljuškast, ali plećat. Još mu koja godina fali do mirovine i čini se da je odbrojavanje dana do tog datuma jedno čime se još u životu bavi. Već sad objašnjava da neće ostati do kraja školske godine, što je nepisano pravilo, nego da odlazi odmah, čim se stvore uvjeti.

„Dvadesetog siječnja iduće godine“, ima precizno izračunato.

„No, tad ćeš platiti rundu“, potapšam ga po ramenu i na tren me iznenađeno pogleda. Potom se nesigurno osmjehne.

„Naravno, naravno da ću platiti...“

Obojica znamo da neće. Vinko još nikad nije častio pićem. Najvjerojatnije je jedini nastavnik tjelesnog na svijetu koji je škrt; kako čujem iz drugih škola, većina su pravi veseljaci.

Miloš je domar, nekoliko godina mlađi od mene. Uvijek nosi tamnoplavu radnu kutu – to je njegova službena uniforma. O njemu zapravo ne znam puno, i on se drži više za sebe. Dok hoda je lagano pogrbljen i stalno si s prstom kopa po nosu, što izgleda odvratno. Inače pouzdan čovjek, uvijek uslužno riješi sve tehničke probleme, od pipe koja curi do potrgane kvake na vratima.

Zatim je tu još i Zlatko, koji se računa polovično, jer je kod nas samo privremeno. Zaposlen je preko javnih radova, na jednu godinu. Radi poslove vratara, ali službeno je informatičar. Nitko se previše ne obazire na njega, jer smo svjesni, da će uskoro otići.

S muškima u školi si ne mogu nešto zapomoći, sa ženama još manje. Na temelju svog iskustva nažalost mogu potvrditi da su sve predrasude o ženskim kolektivima više nego točne. Toliko bljutavosti, kleveta i glupih tračeva ne sljeduješ ni na komercijalnoj televiziji. Vjerojatno nisu same krive, vjerojatno je to posljedica obrazovanja, društvenih očekivanja i ukorijenjenih obrazaca ponašanja.

Bez obzira na uzroke, konačni je rezultat prilično žalostan i prije svega naporan za uši.

Ponekad mi se zbog svojeg prokletstva smile. Tada bi ih zagrlio, milovao im kosu i pritisnuo im dug poljubac na usta, da konačno zašute. Uglavnom mi idu na živce. Tad bi zgrabio najbližu stolicu i bacio im je u glavu.

Srijeda je inače jedan od napornijih dana, ali taj dan sati prolaze iznenađujuće glatko. Primjećujem da mi nastavnici imamo različite strategije za ovladavanje djecom. Neki im se žele prišmajhlati, bilo zbog obične računice, bilo iz stvarne želje, da ih zavole. Takvi najviše pate. Šmrkavci njihovu dobrotu iskoriste prije ili kasnije.

Drugi si autoritet pokušavaju stvoriti zastrašivanjem. Ti imaju problema, jer u sadašnjem sustavu nemaju širok raspon sankcija, koje mogu upotrijebiti. Rizik je sličan onom kad s plastičnim pištoljem ideš opljačkati banku – ponekad prođe, ponekad ne.

Tu su još i takvi, i ti su uvijek najbolji, koji pokušavaju kombinirati prvu i drugu metodu. Mrkva i batina, batina i mrkva, animacija, prijatnje, potkupljivanja, sve po malo i svaki dan iznova. To vječno hvatanje krhke ravnoteže je naravno krajnje naporno i jednako tako ne bez neuspjeha.

Ja se oslanjam na svoju metodu. Moj recept je dosada. Pomirio sam se s time da ne mogu biti zanimljiviji od računalnih igrice, videosnimki, popularne glazbe i socijalnih mreža. Ta bi bitka bila unaprijed izgubljena,

zato je niti ne počinjem i uopće ne pokušavam privući pozornost učenika.

Umjesto toga ponudim im prešutni sporazum, kojeg brzo prepoznaju i uglavnom prihvate: u zamjenu za relativni mir i tišinu, pustim ih na miru. Na mojim se satovima mogu igrati sa svojim pametnim telefonima, crtaju, pišu, kartaju, čak se potišo i razgovaraju... Zbog mene, također mogu nasloniti glavu na stol i zaspati, ako žele. Uvijek me iznova začudi koliki ih broj to i učini.

Gradivo uvijek objašnjavam pomoću projekcije. Trudim se, da mi glas bude što monotoniji i nenametljiv. Rijetko kad se ustanem. Najmanje tjedan dana prije ispita unaprijed im razdijelim kratak popis pitanja s odgovorima. Ako se unatoč tome ne nauče, nemam ništa protiv, ako pod testom prepisuju. Samo da nema nikakvih problema.

Neću reći da moj sistem djeluje bolje od drugih, ali meni zasigurno osobno puno bolje odgovara. Ne znam što bi mi bilo više odvratno i nelagodno: glumiti ljubaznost ili ganjati strogost. Čeka me još jedan sat u s devetoškolicima, s *mojim* razredom, kako ga zovu drugi. Ja prema njima ne osjećam nikakvu posebnu povezanost; to što moram biti njihov razrednik, samo je neizbježna dodatna obaveza, koju su mi nametnuli protiv moje volje.

Sve do nekog vremena ide normalno, a onda se zaglavi. Kad hoću započeti novu projekciju, projektor se ugasi i ne želi se više upaliti. Nemam pojma što nije u redu. Naprava je priključena pod sam strop, tako da ju je bez ljestava teško dosegnuti. Možda su otišle samo baterije na daljinskom. Otvorim nekoliko ladica, ali nigdje ne nađem rezervne. Trenutno ne mogu učiniti ništa, trebat će se drugačije snaći, da bi samo sjedio i čitao dalje s računala čak se i meni čini previše apsurdnim.

Stanem se pred bijelu ploču, koju inače nikad ne koristim, uzmem crveni flomaster i počnem pisati naslov: **PODNEBLJE PRIMORSKIH POKRAJINA** – lijepa tema, ugodna i sunčana. Flomaster u dodiru s površinom malo škripi, ali još uvijek manje neugodno nego kako su po starim zelenim pločama znale zacviljeti klasične krede. Na sjećanje na prašnjavi osjećaj, koji su ostavljale na prstima, i na odvratnu prljavštinu, koja se je cijedila iz pljesnivih spužvi za brisanje, osvijestim se, da su se neke stvari s godinama svejedno promijenile na bolje. Usred druge riječi kraj glave mi proleti zgnječena kuglica papira. Okrzne me po uhu, odbije se od table i otkotrlja po podu.

Mirovni sporazum je prekršen.

Polako se okrenem. Smijeh i šuškanje utihnu.

„Tko je bio?“ napravim prvu grešku.

„Pitao sam, tko baca papiriće?“ ponovim, iako mi je potpuno jasno, da neću dobiti odgovor. Kružim pogledom po njihovim licima; bezbrižnim, podsmješljivim i drskim.

Tad na jednoj od klupa čisto slučajno ugledam otvorenu bilježnicu s poderanim listovima. Napravim drugu grešku i pridem korak bliže.

„Jesi ti bacio papirić?“ tiho pitam.

„Kakav papirić?“ s glumljenom nevinošću začudi se Marko. Znam, da izaziva. Znam, da zna lagati puno bolje, ako se potruđi.

Marko Pirtovšek je malo problematičan. Ništa posebnoga, predug jezik i manje nepodopštine, kao što je potpaljivanje koša za smeće, podmetanje žvakaćih guma na stolove kolega i pušenje na zahodu. Za svoje je godine prilično velik i dobro razvijen; do prošle je godine trenirao atletiku, onda se očito pokacio s trenerom i prestao. U ušima čitavo vrijeme ima slušalice i inače izgleda kao prosječan tinejdžer iz prosječne obitelji. Njegov je otac vozač autobusa, mama prodavačica u trgovini odjećom. Nema braće ni sestara.

Njegov podsmješljivi osmijeh me natjera u treću grešku; uzmem bilježnicu, kupim s poda kuglicu, sjednem za katedru i razvijem ju. Učenici se nagnu naprijed i radoznalo me promatraju, od mene nisu navikli vidjeti takvu angažiranost. Pažljivo poravnam gužvani komad papira i usporedim s poderanim listom u bilježnici.

„Kao rubovi kontinentata koji si međusobno pristaju i tako dokazuju, da su nekad bili udruženi u Pangeu, tako i rubovi toga komada papira, o kojem tvrdiš, da ništa ne znaš, bez dvojbe dokazuju, da je bio istrgnut iz tvoje bilježnice!“ ponosno pokažem rezultate svoje detektivske djelatnosti. „Marko, što kažeš na to?“

„Ništa“, odgovori, još uvijek sa slabim, jedva vidljivim smiješkom.

„Ništa?“

„Ništa.“

Gledamo se u oči, sve njegove kolege napeto čekaju što će se dogoditi. Onda zazvoni ta kraj sata i napetost se i trenutku oslobodi, svi hrle pospremati i govoriti uglas, čuje se buka stolica i treskanje vrata, kad jure iz razreda. I njima je to bio zadnji sat.

„Do drugog tjedna za domaću zadaću u udžbeniku pročitajte značajke primorskog podneblja“, povičem za njima. Marko me još uvijek nepomično gleda i podsmjehuje se. Dignem prst i namignem mu, da je imao sreće, što ga je spasilo zvono.

Zatim se okrenem i pobjegnem u kabinet. U stvari je zvono spasilo mene. Nisam imao pojma, što da učinim. Bilo je sasvim jasno, da je šmrkavac svjestan, da ne mogu apsolutno ništa napraviti.

Barem ništa takvog, za što bi ga bilo briga. Ne mogu vjerovati, da sam bio tako blesav i dao se namamiti u takvu situaciju. Trebao sam samo pregledati bilježnicu na stolu, održati kratku prodiku o ponašanju u razredu, namignuti, da će za sve biti bolje, ako se malo obuzdaju, prije svega nisam smio tražiti pojedinačnog krivca i povrh svega se igrati nekakvoga Sherlocka Holmesa...

„Gotovo za danas?“ pita me Sara, kad nekoliko trenutaka nakon mene dođe u kabinet.

„Da, ti također?“ bez potrebe uzvratim pristojnim pitanjem. Školska se godina približava kraju i do sad već oboje dobro poznajemo satnicu onog drugog. Danas je srijeda: srijedom završavamo u isto vrijeme, u trinaest sati i deset minuta.

„Umorili su te?“ stane pred mene.

„Tako je očito? Da, taj šmrkavac... Pirtovšek, iz devetog razreda, znaš ga? Znaš da ne volim komplicirati i da im popuštam, ako je moguće. Ali on... Ne znam. Ponekad mi se čini, kao da baš traži probleme.“

„Vjerojatno samo iskušava granice.“

„Hmm, ne bih rekao. Ima i takvih, naravno, ali imam osjećaj, da se kod njega radi o nečem drugom. Ne znam, stvarno ne znam... Znam samo, da nešto nije u redu. Nisam jebeni psiholog, madona, moj zadatak je na silu ih naučiti gdje je sjever, gdje jug, a ne gdje imaju guzicu, a gdje glavu!“

„Mislila sam, da ti je za njih više ili manje svejedno.“

Glasno se nasmijem, nisam naviknut takvim gotovo osobnim primjedbama s njene strane.

„Joj, to je zvučalo sasvim pogrešno...“, odmah se pokuša izvući.

„Ne, ne, po jednoj strani imaš pravo. Stvarno ih radije držim malo na distanci. Manje problema. Osim toga si ne umišljam, da bih mogao u tih nekoliko sati tjedno značajno utjecati na njihove živote, razumiješ? Još im najbolje pomažem ako im ne uzrokuje dodatne probleme i ne gnjavim previše sa stvarima koje ih ne zanimaju i koje im u životu vjerojatno tako i tako neće trebati. Ne znam, vjerojatno sam loš nastavnik. Ali prilično neškodljiv, usudio bih se reći. Ako ne uzrokuješ štetu, u današnje je vrijeme već puno, možda čak najviše, što možemo postići u našoj struci...“

Za vrijeme mog kratkog monologa me pažljivo sluša i kad shvatim, da blebećem gluposti, postane mi neugodno.

„Oprosti, loš dan“, pokušam slijeganjem ramenima izbrisati značenje svojih riječi.

„Ne moraš reći, znam kako je“, osmjehne se. „Osim toga, imaš nažalost pravo što se tiče mnogo toga. Ponekad se i meni sve skupa čini besmisleno.“ Priđe svojem stolu i s nekoliko pedantnih pokreta spremi stvari u kožnu, velikoj aktovci sličnu torbu. Kad stane na prste, da bi s vješalice skinula svoj kaput, listovi joj se lijepo napnu.

„Jesi za kavu?“ izleti mi.

Začudo se okrene i pogleda me.

„Mislim, da odemo nekamo na kavu...“

„Znam što misliš. Da, može.“

Sa slovenskoga preveo Marko GREGUR

NASLOV

Andrijana Kos-Lajtman, *Poetika oblika*; Zagreb, Naklada Ljevak, 2016.

Kritika – pojmljena kao aktivnost koja prati proizvodnju, budući da ovisi o njoj, vezana je uz potrebe aktualnoga konteksta, s tim da ponekad intenzivira svoj potencijal ostvarujući mogućnost “kvantnog skoka” na neku drugačiju razinu i nadilaženje deskriptivnosti, nesamostalnosti. U drugim pak se uvjetima profilira kao kreativno područje: znanstveno se istraživanje približava umjetničkom doživljaju i ekspresiji budući da se njime nerijetko bave umjetnici. Takav je slučaj i s tematiziranom autoricom.

Andrijana Kos-Lajtman *Poetikom oblika* (Ljevak, Zagreb 2016.), temeljenom na višegodišnjem istraživanju fenomena disperzije romanesknh formi, bavi se temama koje kritički još nisu prorađene i usustavljene te si je već time priskrbila mjesto relevantne i teško zaobilazive knjige na području znanosti o književnosti.

Već u prvom svom uknjiženom ostvaraju (*Poetika oblika* njena je prva znanstvena knjiga) ponudila je izbrušeno i precizno operacionalizirano novo nazivlje za nove pojave: budući da je termin instrument znanstvene spoznaje, nova spoznaja svakako zahtijeva nov termin i dostojna ga je.

I prvi, teorijsko-rekapitularni (*Lematizirane i hipertekstualne strukture*), i drugi, analitički dio (*Romaneske konceptualizacije: specifične prakse*), započinju raspravama općeg teorijskoga tipa. *Fenomenologi-*

ja književnog postmodernizma, Suodnos književnosti i znanosti u prvom dijelu te *Oulipovska poetika* u drugom svojevrsna su rekapitulacija teza o postmodernom momentu u književnosti i otvaranje referentnog znanstvenog područja na temeljima kojih autorica gradi svoj istraživački instrumentarij, procedu i ishod, tj njima se legitimira vjerodostojnost autoričnih kompetencija i načela.

Činjenica našega vremena jest da sustavima nedostaje vrijeme za potpuni razvoj i stabilizaciju, a za njihovu objektivn(ij)u proradbu vremenski odmak. U aktualnim okolnostima, u kojima brzina i neprestana mijena postaju *sine qua non*, više uglavnom nema vremena za objektivizirajuće odmake te stoga Andrijana Kos-Lajtman prati baš meandre aktualne proizvodnje nastojeći je relevantno kategorizirati. Svoja saznanja temelji na nekolicini odabranih autora, što može rezultirati pitanjem – koji je domet i opseg relevancije njenog kategoriziranja? U našem se vremenu može govoriti samo o ograničenoj relevantnosti, budući da su sustavi mobilniji nego ikad, ne uspiju se stabilizirati i razviti razvojnu amplitudu, na kakvu nas je navikla tradicija. Reklo bi se da autorica, svjesna neuhvatljivosti trenutka, domete i legitimitet svojih sumiranja, njihovu vjerodostojnost i uvjerljivost, pojačava odabirom autora i djela (Jasna Horvat – *Az, Vilikon, Vilijun, Bestijarij, Alikvot*; Milan Pavić – *Hazarski rečnik*; Venko Andonovski – *Pupak svijeta*, Đevad Karahasan – *Istočni divan*) koja su i po procjeni institucija (nagrade, prosudba kvalificirane kritike) relevantna.

Andrijana Kos-Lajtman predlaže, obrazlaže, kreira, probire nazivlje za nove pojave u književnoj produkciji našega vre-

mena rješavajući problem vjerodostojnog govorenja o novoj stvarnosti koja je vrijeme kao vrijednosti za sebe. Činjenica da na taj način ulazimo u prostor količina, koji nerijetko zastrašuje, vrijedi generalno u gotovo svakom segmentu suvremenosti.

Dakle, autorica nas suočava s nizom novih i vrlo novih pojmova u teoriji i praksi književnومjetničkoga tvorenja: lemataska organizacija, virtualni realizam, kibertekst, hipertekst, intarzijski diskurs, leksija... *Kazalo pojmova* obaseže impresivnih 290-ak pojmova, od kojih su jedan dio autoričina sugestija i ovjeravanje još nestabilnih, praksom nedovoljno ovjerenih pojmova, a jedan dio su već stabilni termini, dobrodošli i neophodni u nastojanju/potrebi da si objasnimo sebe i shvatimo ono što si govorimo umjetničkom produkcijom.

Samim naslovom knjige naznačen je primarni problem – oblik, forma, postupak. Andrijana Kos-Lajtman, motreći prvenstveno – recimo strukturalističkim pojmom – formu, ne govori o formi kao mehaničkom/materijalnom prenosniku sadržaja nego kao o dijelu strukture koji generira sadržaj, tj. govori o *semantici* forme (znanost o književnosti nije znanost o sadržajima nego o *uvjetima sadržaja*; prema Barthesu; 43), no odabir djela na kojima se eksplicira razmatranje ipak čini očiglednim kako se radi o uradcima kojima su formalni principi tvorbe strukturno prioritetni element, određeni kao bitan sastavni dio literarnosti, tj. kao indeks za detektiranje djela kao umjetničkog. Zanos formom kontekstualno je iniciran: najintrigantnije NOVO našega vremena otvorila je tehnologija kao način pohranjivanja građe i izvor materijala, čime je uvjetovala transformacije u generalnom poimanju informacije i njene vrijednosti. Fascinantna memorija računala, zavodljiva lakoća dostupnosti obilja podataka i momentani užitek generiran njihovom manipulacijom, svojevrstnom informatičkom aleatorikom, koja pak može ponuditi zanimljive i neočekivane rezultate (postupak *copypastanja*), zbog svoje instantnosti, mjenljivosti, nepodnošljive lakoće razvijanja varijantnosti, doimaju se neobvezujuće: tvorenje postaje igra, stvar trenutka i stjecajem sustavnih performansi (igrom

slučaja) stvoren-rastvoren-rekonstruiran oblik. Sadržaj i forma na taj su način – nikad odvojeniji (sadržaj već ima sasvim autonomnu egzistenciju, a forma je postojeći potencijal posuđen kao algoritam, fluidan, neuhvatljiv i izvan namjere, izvan svjesnog i osobnog promišljanja). Suodnos *tijela romana* (173) i njegova sadržaja na taj način iznova postaju intrigantni dionici procesa semantizacije, koji igru umjetnosti čini beskonačnom i nepredvidljivom. Struktura je kôd koji aktivira latentnu semantiku sadržajnih elemenata.

Ono čime se *Poetika oblika* upisuje u književnoznanstveni trenutak kao zamjetljiva, vidljiva, respektabilna pojava jest ponajprije analitički dio posla – suočavanje s konkretnim tekstovima u kojima, u optici svog izbrušenog, definiranog i funkcionalnog instrumentarija, Andrijana Kos-Lajtman čita djela u kojima prepoznaje elemente *novoblikovnosti* (233) izdvajajući ih u poseban sustav/korpus te naznačujući diskriminante toga sustava koji, na podlozi argumentacije, prepoznamo kao relevantnu i samosvojnu pojavu. U još uvijek žitkom tkivu događanja Andrijana Kos-Lajtman svojim raspravama nudi pomoć u snalaženju i uživanju u tekstovima koji su, bez tako postavljenih okvira, možda previše zbunjujući, fluidni, novi, nekonvencionalni... a početak su priče o hipertekstu, koji već jest dio naše zbilje – osobito kao tehnološka činjenica, te čeka da ga shvatimo/prihvatimo i kao umjetnički relevantnu pojavu.

Niz koncepata romana novoga tipa povezuje umjetnost i edukativnost (*roman kao znanstveni projekt*, 171), slijedeći tako težnju recentne znanosti - postići teoriju svega, ostvariti neki sumacijski tip diskursa, koji nužno uklapa raznomedijalne segmente i oblikujući se kao polilog različitih diskursa. Roman kao forma postaje enciklopedičan (46. 100, 125), ali ne s obzirom na količinu podataka već na tipove diskursa (i načine čitanja koje oni podrazumijevaju). Na taj način, budući da priča za djecu uvijek na neki način jest edukativna, u razmatranje se uključuje, kao logični konstruktivni dio diskursa, priča za djecu konstruirana novim načinima.

Jedno od pitanja koje je posebno zaintrigiralo autoricu ovoga teksta jest

pitanje *svetoga grala* književne znanosti – što i kako kad čitatelj/kritičar donkihotski stoji pred vjetrenjačom vrijednoga suda: treba li uopće suditi/ocijeniti, a ako bezuvjetno treba, onda – kako? *Poetika oblika* je analitičko-sumativni pregled načina oblikovanja teksta: pitanja kako se proizvodi, prepoznaje, iščitava/učitava vrijednost – ostala su neobuhvaćene tekstom. To je mjera vremena i daljine do koje možemo trenutno dobiti snagom svog intelektualnog i duhovnog potencijala. Vjerojatno dirati u vrijednosti u trenutku opijenosti hiperprodukcijom i uvjerenjem da je anarhija sinonim za demoraciju, a sustavi u neprestanom valorizacijskom poravnanju i relativiziranju, nije uputno.

Emilija KOVAČ

NASLOV

Božica Pažur, *Kulturnoanimalistički aspekti suvremenoga kajkavskoga pjesništva*; Zagreb, Kajkavsko spravišće, 2015.

Kad sam Božicu Pažur, umjetnicu, cijenjenu i poštovnu organizatoricu, inicijatoricu svega što se događa u vezi s kajkavštinom, znajući da svoju cjeloživotnu preokupaciju kajkavštinom finalizira u obliku doktorata, pitala o temi i konkretnom području zanimanja, definirala ju je sintagmom – životinjice u kajkavskoj poeziji. Određene predrasude i konvencionalnosti u vezi s “velikim poslovima,” kakvim se oduvijek smatra doktorat, rezultirale su svojevrsnom zbnjenošću, no očigledno je da se postmoderna obrela i u ovako dobro organiziranim, ali i tradicijom petrificiranim područjima.

Dakle, Božica Pažur u svom istraživanju s naslovom *Kulturnoanimalistički aspekti suvremenoga kajkavskoga pjesništva: Semantičko-semiotičke korelacije* (Kajkavsko spravišće, Zagreb 2015.) doista se bavi životinjama, životinjstvom – uglavnom sa stilističkog aspekta iskaza prateći genuzu i

stilsko generiranje ishoda čitljivih na razini idejnosti diskursa. Početne simpatičke asocijacije na Marinkovićevog Maestra (Ranko Marinković, *Kiklop*), znalca pasa u ruskih realista, dobar su motivator čitanja i otvaranja horizonta očekivanja. Istini za volju, izlaženje životinje “iz zoologije u kulturu” (115) činjenica je poetičkog prostora od pamtvijeka, no do dostojanstva biti temom znanstvenog interesa, i to – ne samo kao činjenica jezika nego poetike načelno, životinja se dovinula tek ovim radom. Istančana jezična stilizacija izraza do razine umjetničkog, ali i minuciozno, precizno korištenje termina, smisao za logičnu i argumentiranu klasifikaciju, rad legitimiraju kao i estetski i znanstveno zanimljivu činjenicu.

U tematsko-metodički dosljednom znanstvenom procedeu, koji polazi od pretpostavki i eksplikacije stanja trenutka u vezi s postavljenim pitanjima (zoonimija kao leksička i poetska tema, pozicioniranje i definiranje konteksta – s obzirom na dominirajuću poetiku i poziciju kajkavskog područja u sustavu nacionalne književnosti te preispitivanjem instrumentarija – *Pregled nepredrasudne jezične terminologije i stavova – pretežito s obzirom na kajkavsku književnost/pjesničku postmodernu*), nastavlja se tekstualnom analizom (*Kulturnoanimalistički aspekti suvremenoga kajkavskoga pjesništva*), a zaokružuje usustavljenim kvantifikacijskim sintezama (*Zoomorfna čestotnost u suvremenom kajkavskom pjesništvu – tablični prikazi te Zaključak*), tema životinjstva elaborirana je vrlo slojevito, raznoaspekatski.

Božica Pažur ciljem si je postavila usustavljenje kulturnog aspekta životinjstva kao književne činjenice te propitkpitivanje estetske relevantnosti suvremenog (uglavnom postmodernog) kajkavskog pjesništva (5). Istraživanjem su spojene dvije nevidljivosti naše zbilje i kreativnoga prostorara – životinje kao “prešučeni dio povijesti čovječanstva” (5) i kajkavština kao marginaliziran jezik. Spektar i slojevitost semantizacije zoonima u ovom modernom pristupu diskurzivnosti zaista znače ispunjavanje praznina referentnog prostora. Najinspirativniji autori, s obzirom na interes za semiotičke i interliterarne prakse, za autoricu su

predstavnicu pojmovnog – razlogovskog/ postrazlogovskog/postmodernog pjesništva, u kojem dominira ekspresivni sloj jezika u svojoj idejno-(lingvostilističko)estetskoj funkciji i u tom smislu najbliže poetičkom svjetonazoru autorice.

Za potrebe istraživanja autorica je oblikovala specifičan korpus kao *Malu antologiju suvremene kajkavske animalistike* (80-113), na osnovi dvostrukog izbora - antologijskog i panoramsko-preglednog (6). Autorica bira korpus koji nije javnosti dovoljno poznat a vrijedan je pozornosti - uglavnom recentan, izostavljajući (najvjerovatnije) očekivano područje bogato zoonimima - dječje pjesništvo - jer bi korpus bio preopsežan i praktički neizbrojiv (6). Taj dio stvaralaštva autorica ne negira kao istraživanja vrijedan u parametrima kakve je sama postavila – tj. s akcentom na životinjstvo, nego ga nudi kao temu za novo istraživanje.

Rad postavlja uvod vrlo široko, svjestan da relevantnih sinteza o tematiziranom području ima vrlo malo te se ovom prigodom postavlja svojevrsna sumacijska platforma poetičkih polazišta za promišljanje korpusa. Naglašavanje suvremene produkcije, trenutka i pojave, tj. još fluidan i nestabilan materijal, koji mijenja svoju konfiguraciju, težišta i perspektive svakim novim izdanjem/događajem, način je da se afirmativnim akcentiranjem skrene pozornost na kajkavštinu kao prostor/estetiku sasvim u skladu s poetičkim trenutkom, čije su paradigme u svakom pogledu paralelne s matičnima, koje ipak u potpunosti zauzimaju poziciju autoriteta i prioriteta (osobito u praksi antologiziranja).

Zoonim autoricu zanima prvenstveno kad je stilski/stilistički markiran – tj. kao konotativan znak, tj. kad funkcioniše kao simbol, metafora, fraza, metafora (143/144), kao i ishodi koje generira. Zoonimske sastavnice suvremene kajkavske poezije autorica razmatra kao stilističke fenomene kojima se premošćuje odnos tradicionalno – suvremeno: vremenski i motivski raspon prisutnosti zoonima u književnopoetskoj uporabi prati od usmenoknjiževnih momenata definirajući ih imanentnim postmodernom interferentnom poetici (*Usmenoknjiževne, umjetničke referencije/implikacije životinjstva*, 128), kao

svjetonazorne/ideološke implikacije (problematiziranje statusa subjekta i jezika u osporavateljskoj funkciji, 135), kao označitelje ontološke zainteresiranosti (*Problematizacija/filozofija vrijednosti i identiteta*, 134), mističnog i metafizičnog (*Ideja onostranosti i unutaršnjeg oka*, 136). Analitičko-procjeniteljski ton teksta nadograđen je valorizacijskim – afirmaciju područja kajkavštine autorica je naznačila u polazišnim napomenama. I samo oblikovanje antologije (nadasve takva nominalizacija odabranoga/predloženoga korpusa) kao podloge analize, koliko god ona prilični i radni koncept bio, valorizacijski je čin.

Autorica dubinskom analizom otkriva i problematira zanimljive ontološke identitete u socijalnoj/idejnoj dinamici, kao što su zoocentizam (124), zoohumanizam (125), ekofeministički pristup (126), suodnos antropocentrizma i životinjstva (206), posebice njihova povezanost poimanjem životinje i žene kao ne-čovjeka (bilješka 123), čime svoj korpus uvodi u priču o idejnosti i socijalno-svjetonazornim pitanjima našega vremena. Životinja je čovjekov suputnik, suradnik, suprotnik... tako da, govoreći o njemu, čovjek govori o sebi, u skladu sa stereotipima, idejama vremena (životinjom je rečen i fatum ljudskoga zla, i egzistencijala zabrinutost, i emotivna egzaltacija, i idejni/socijalni bunt), ali i tražeći nov jezik i nove ekspresivne modele.

Posebним poglavljem izdvaja se *Dodatak* – s naznakom nove i provokativne teme: rad uglavnom preispituje jezik i njegovu funkciju komunikacije, posredovanje značenja raznorazinskim mogućnostima jezične ekspresije, a *Dodatak*, u aktualnom poravnju antropocentrizma i zoocentrizma, preispituje pojam i ekspresivnost/komunikativnost nemušlosti: životinja, u tradicionalnoj strukturi bioraznovrsnosti postavljena na podređeno mjesto, dobiva pravo na sebe kao biće, pravo na iskaz – rješava se tereta nemušlosti kao karakteristike vrste: time nemušlost postaje ne podrazumijevajuća činjenica, nulto mjesto markiranosti, nego je promovirano na razinu pitanja izbora, čime ulazi u prostor stilistike i hotimičnog djelovanja. Životinja kao (tradicionalno) sinonim za nemušto progredira do mjesta čovjekovog Drugog (zoohumanizam) te postaje subjekt, a ne objekt iskaza.

Akribično pismo, mnogostruka argumentiranost, konzultiranje referentne literature širokog spektra (jezični, kritički, folkloristički, poetički, zbornički, publicistički, enciklopedijski, semiotički... akcenti interpretacije) radu i njegovim ishodima priskrbuju pravo na pozornost, osobito što ovako postavljenim pitanjima zaista ostvaruje doprinos poznavanju područja. Govorenje iz *insiderski* pozicioniranog razmatračkog fokusa (autorica je, kao što je već naznačeno, uz to što je vrsna poznavateljica korpusa, ujedno i njegova sukreatorica – pjesnikinja, organizatorica i inicijatorica niza pjesničkih/putopisnih natječajnih recitala te urednica KAJ-a) svakako doprinosi vjerodostojnosti ishoda.

Premda rad definiramo kao pionirski na tom području, impresivna je količinu materija koju je autorica ocijenila relevantnom na neki način i na nekoj razini interesa (i uspjela ponuditi popis referenih publikacija), što je, u svakom slučaju, velika pomoć onima koji odluče ići putem naznačene teme. Tako su, kao što je u pregledu spomenuto – teme otvorene, zainteresirani pozvani, instrumentarij i podloga za start ponuđeni. Čeka se nastavak.

Emilija KOVAČ

Ispovjedni vodoscoci Maje Šiprak

Maja Šiprak, *Vatra jasnog pripadanja*;
Split, Hrvatski sabor kulture, 2016.

Pjesnikinja Maja Šiprak objelodanila je šestu zbirku poezije znakovitog naslova *Vatra jasnog pripadanja*. Autorica, Siščanka sa zagrebačkom adresom, pjesnikinja je već s pozamašnim opusom koji se smjelo razvija iz knjige u knjigu. Tomu je znak činjenica da je Majina poezija već zastupljena u nekim antologijama, zbornicima i izborima poezije u Hrvatskoj i Europi. Biti svjestan vlastita talenta, uporno raditi objelodanjujući knjige i biti u kontaktu s pravim literarnim vodičima može samo donijeti dobar i kvalitetan rad koji mami na stalno

usavršavanje. Namjerno ću biti malo osoban i reći kako sam se s Majinom poezijom prvi puta sreo na grupnoj promociji neafirmiranih autorica u Knjižnici Bogdana Ogrizovića negdje početkom prosinca 2012. godine. Ta je poezija bitno odskaivala od ostalih i povjerovao sam se kako će se dotična autorica jako razviti narednih godina. Nisam pogriješio. To mogu zahvaliti svom urođenom osjećaju za pjesničku riječ i autentičnost senzibiliteta, pa s toga mogu reći kako mi je zadovoljstvo napisati recenziju jedne sazrele poetske knjige. I to baš u ovaj jesenski dan pun jetke melankolije, kad je petak i kad se posprema tje dan, kad zamire disciplina pisanja ujutro ili u noći i tekst nastaje u neko neobično vrijeme poslije podneva. Navedenu knjigu možemo proglasiti poetskom knjigom, a ne zbirkom pjesama. Ona svjedoči jednu intimnu odiseju lirske junakinje i strukturirana je kao povijest nečijeg života ilitiga intimni krajolik duše. Ove navedene kvalifikacije zvučat će u današnje vrijeme suviše arhaično, teorijski slabo potkivano, esejistički izbljedjelo, no kako više pišem kritike, češće posežem za starijim artefaktima ne bih li možda i sam dodefinirao svoju poziciju. Slaganje pjesama u jasne cikluse te snažan osjećaj za vanjsku i unutarnju ravnotežu ono je što knjigu čini primamljivom da je čitatelj u knjižari uzme za ruku. Druga je kategorija dizajn naslovnice. U skladu s naslovom, riječ je o skladu muške i ženske ruke koje se meko izvijaju prema unutarnjem svjetlu izbjegavajući patetičnost koju riječi pripadanja i zajedništva ponekad nose. Knjiga je popraćena pogovorom ugledne književnice Božice Jelušić, čitateljskim zapisom leksikografinje Vlatke Štimac i impresijama prvih čitatelja i prijatelja. Jelušićeva piše eruditski pogovor knjizi ističući njezinu kvalitetu i iznjudruje stanovite poetičke odrednice. To su ljubavna lirika, redukcija metaforike, recepcija i pokušaj dohvaćanja dvojevanja kao simulacije početnog para za koji nalazimo reference u brojnim religijskim i kulturnim kategorijama. Vlatka Štimac piše čitateljski tekst o Majinoj poeziji kao poeziji traženja Drugoga. Temeljito razlaže nijanse ljubavnih emocija kako u knjizi, tako i u životu podsjećajući nas da su literatura i život uvijek u jednom teško razmrsvom čvoru.

Čitateljski komentari Majine poezije vrlo su zaneseni, suosjećajni, protkani toplinom i sluhom za pjesničku riječ i daruju joj suptilnost impresionističkog čitanja koja se u današnje vrijeme uveliko zanemaruje. Iz Jelušićkih i Štimčevinih redaka možemo nastaviti tkati interpretaciju ove knjige dajući joj prije svega jedan ljudski obol za njezin daljnji let i sidrište na dokovima suvremenog hrvatskog pjesništva. Poetički gledano, lirika Maje Šiprak ispovjednog je karaktera. Kritičari često neprecizno koriste pojam ispovjednog tona ne objašnjavajući ga. Kako bi se iz tog aspekta također moglo interpretirati (s nužnim paradigmatiskim zakretanjem prema autoru), preskočit ću to ne bih li zagušio tekst teorijskim referencama. Ispovjednost lirike Maje Šiprak očituje se u istaknutoj poziciji lirskog *ja*, emocionalnoj stratifikaciji i intimističkoj tematici. Poetska građa koja se koristi u ovoj poeziji počiva na jednoj neostvarenoj ljubavnoj situaciji, pa se može spekulirati o stanovitaj (kvazi)autobiografskoj samog lirskog teksta. Intimistička tematika prosljeđena je vrlo pomno; iz pjesme u pjesmu buja tkivo emocije, smjenjuju se pozicije aktera (lirskog *ja* i lirskog *ti*) i tekst nalikuje stihovanoj emotivnoj bajci s razasutim središtima čudesnosti. Ono što je najzanimljivije u kritičarskoj i čitateljskoj recepciji izvjesna je dinamička smjena aktera i retorizacija jastva i tistva. U dinamičkoj smjeni aktera postoje pjesme s približno konstativno učvršćenim jastvenim iskazima (pjesma *Gledam i ćutim*), performativnim obraćanjem lirskom *ti* upitnim i izjavnim (pjesma *Istina se nosi sama*) i apelativnim iskazima (pjesma *Ne boj se*). Time se značenska postava intimne komunikacije čini transparentnijom i usmjerava tokovima emocionalne stratifikacije subjekta. Također, jako je važno naglasiti mogućnosti kada lirsko *ti* prelazi u domenu lirskog objekta (pjesma *Prije plovidbe*) čime se iz komunikacijskog aktera potencijalni partner spušta u zone konstitutivnih aktera teksta mijenjajući konceptualizacijsku os. U ovom trenutku ne mogu izreći ikakvu aksiološku premisu o tom odnosu premda

o tome razmišljam dulje vrijeme baveći se specifičnostima ispovjedne poezije. Retorizacija jastva pojavljuje se u trenucima onemoćalosti pred vlastitom nesrećom i zaustavljanja izlazeće emocije (pjesma *Klatno*). Lirska junakinja retorizira lirsko *ti* onda kad se suočava s ostacima emocije koja nije izbljedjela vremenom i novim životnim mogućnostima (pjesma *Tebi*). Emocionalna stratifikacija satkana je od pastelnih tonova tuge, boli, uznemirenosti, melankolije, zamućenosti, usamljenosti, ushićenosti i želje. Kako su emotivni pasaži lirskog subjekta iznimno razvedeni i stavljaju se na laboratorijsku vagu subjektivih snatrenja, rekla bi teoričarska glava kako subjekt iskaza biva jednak subjektu iskazivanja, te kako se autorica i lirska junakinja znatno približuju. Poetičko-stilski gledano, ova ljubavna lirika nastaje na tradiciji romantičarsko-simbolističke lirike koristeći topičku predmetnu strukturu. Ti su se toposi vremenom pretvorili u opća mjesta i njima pribjegavaju pjesnici na početku, pa im stroga akademska kritika ili pomodno upućivački instruktori anuliraju zbirke. Bitno je uočiti kako se Majin stil gradi upravo na semantizaciji općih mjesta i presvlačenju tradicionalne topike u ruho najfinijih ženskih emocija čime se, feminističkim rječnikom iskazano, njezino pismo može obilježiti i kao feminilno. Namjerno ne kažem afektivnost jer bi i to bila početnička greška. Maji je pošlo za rukom pronaći vrlo preciznu iglu kako bi se poetski goblen sašio od vidljivih i nevidljivih niti i kako bi jedno čitanje izazvalo još jedno ili bar dva. U svrhu neoštećenja autorice u rastu i davanja smjera njezinoj poeziji. Kako sam u posljednje vrijeme dosta proučavao ispovjednu poeziju i pisao o njoj, mogu reći da me zadnji rukopisi manje afirmiranih autora sve više iznenađuju svojom svježinom i suptilnošću pristupa. Povlačim se sada kako bih knjigu još jednom pročitao i vidio jesu li ovi retci zabruli u kritičkom stroju ili se prelili kritičkom tintom po gomilama papira.

Tin LEMAC

Nostalgija – vjerovali ili ne:

Bilo nam je bolje kada je bilo gore

Zlatko Kramarić, *Nostalgija:*
kratka povijest zaborava; Zagreb,
Meandarmedia, 2016.

Ako već sam čin pisanja predstavlja čin poniženja od strane vladajućeg diskursa, onda se toplo nadam da to čin čitanja nužno ne mora biti.
Zlatko Kramarić

Pogledati film Pavela Lungina *Taxi blues* iz '90 proteklog stoljeća, udubiti se u rafinirane redove studije Mihaela Ryklina *Svastika, krst, zvijezda*, konsternirati trotomnim Složenjicinovim *Arhipelagom Gulagom* i šokirati reakcijom na skandal s provokativnim nastupom Pussy Riot u pravoslavnoj crkvi - može li biti sasvim dovoljno da bi se stekao relevantan povijesni uvid u sve traumatične i tragikomične mijene nekadašnjeg sovjetskog i postsovjetskog društva? Pitanje prevedeno, a analogija s ruskim djelomično ima pokriće, na naš ex-jugoslavenski slučaj, iz niza mogućih, ne puko retoričkih, bi glasilo: pošto se izronilo iz studenih virova Zupanova *Levitana*, potom p.e., melanholično kadrovima jedrilo kao *Sretno dijete* s Igorom Mirkovićem, ali možda je još zahvalnije uhoditi dijaloge i upijati simboliku slika filma Žike Pavlovića više no simptomatičnog naslova *Doviđenja u slijedećem ratu*, gestualno ironijski pobunilo s Pan-krtima protiv dodijeljenog azila *Državnih ljubimaca* i okončalo u bolnim slojevima i nanosima Kišove *Enciklopedije mrtvih*, ima li kakva izgleda da ovladamo minulim dobom zajedničke države, te da kao njome duboko obilježena povijesna svijest uznapređujemo do katarzično relaksirajuće svijesti o toj povijesti?

Nesumnjivo ima šanse da to provedemo. Ne samo zbog one slavne i lucidne Adornove opaske o intuitivnoj moći da se preko detalja, i ne samo zato što je đavo u njemu, spozna cjelina koja uvijek bježi, uzmiče i prikriva se. Nego pod jed-

nim neophodnim uvjetom. A taj da posjedujemo ozbiljne zalihe znanja filozofije istorije, njeđujemo polihistorijski pristup, raspoložemo dubokim uvidima postkolonijalne teorije, da nismo bahati, gluhi i slijepi spram historiografskih činjenica koje su u međuvremenu, optužujuće i po nas same, isplivale, također da pri svemu tom ne okolišimo od širih kontekstualizacija i konotiranja s drugim daljim istorijskim periodima, niti da oklijevamo da de/konstruiramo, po Derridi hrabro „stavimo u zagrade“ sve subjekte, sve autoritete, sve dogme, sve aksiome povijesti. Povijesti, viška povijesti očito s Janusovim licem. Istorije u kojoj ćemo uspjeti, ne odustati ili barem pošteno pokušati izbjeći sve zamke koje podjednako opasno i otrovno sadrži sprega onoga što prijeteće stoji iza sintagmi *historizacija intime* kao i *intimizacija historije*.

U knjizi *Nostalgija: kratka povijest zaborava* Zlatko Kramarić, analizirajući kroz jednogodišnje istraživanje i pretresanje ex-yu pop kulture kao političke strategije, *sine ira et studio*, onako u dirljivoj maniri Jean-Paulove plemenite preporuke da povjesničari, koliko god to mogu i budu „proroci okrenuti unatrag“, to nastoji, čini i uglavnom postiže. Uprkos krajnje nezavidnoj, maliciozno nataloženoj interpretativnoj kontradiktornosti materije i predmeta kojeg se poduhvatio preispitati. Unatoč resentimanski posesivnim i razmetljivo nedodirljivim monopolnim narativima na tu turbulentnu epohu sa svim njenim gordim i oholim, okrutnim i besramnim prijelomnim godinama po ljudske sudbine.

Drugim riječima, dohvatimo li tek jedan biser iz ogrlice/omče tog ne/utješnog vremena, može li istorijsko *Ne Staljinu* biti sinegdoha političko-kulturne i socijalne ex-yu idiličnosti, yustalgie ili čak ostalgije. Svakako, samo ukoliko i Goli otok ima pravo na to. Pravo da se napokon ukloni i zauvijek rasprši sva neprozirnost i gusta šutnja oko krvave cijene za to povijesno „veliko odbijanje“ koju je galantno platio čovjek – taj najveći kapital boljševizma - kako ga je rastrošno okrstio glavni protagonist tih mučnih događanja – Staljin i njegov antipod – Tito, doduše nešto štedljivije. Jedino tako nećemo bivati isključivo oslonjeni na zakašnjele

spoznajne zebnje koje sugerira umjetnost, ovdje konkretno pomenimo *Sretnu novu 1949-u* Stole Popova.

Kramarića nije zaobišao, niti mu je autor pak uzmicao, čuveni Benjaminov *de profundis clamavi*, sročeni kao anticipativni aforizam, i nažalost, barem tako izgleda, besmrtno važeći, iz „Istorijsko-filozofskih teza“, precizno – sedme kako „nema svjedočanstva kulture koje ne bi istodobno bilo i svjedočanstvo barbarizma“. Upravo tako će Kramarić dekonstruirati i demonirati, analoški kontekstualizirati i lucidno komparirati sa srodnim totalitarizmom, onim sovjetskim, tadašnje kulturne činjenice i kulturna dobra zajedničkog iskustva. Njegovim riječima, ogoljelim priznanjem, tražeći s pokrićem i naše sudioništvo, nam se obraća da i sami skupa s njim pokušamo slijediti koncept Jugoslavije u tri narativna pravca: *kao varijantu liberalnog imaginarija (vrstu hibridnog konzumerističkog komunizma), kao dogmatsko iskustvo, podvrstu „antistaljinističkog staljinizma“, neponovljivog dometnuli bismo, i Jugoslaviju kao singularno iskustvo.*

S tim u vezi je nesporno i utemeljena kritika umišljenog i iluzornog urbanog kozmopolitizma iz kojeg smo se listom strmoglavili u plemenski provincijalizam, i gdje nekadašnju, na sva usta proklamiranu radničku solidarnost kao iskupljujuću dimenziju socijalističkog, vještačkog raja, između ostalih, potpuno upila razularena nacionalna homogenizacija. Zbog toga i olovno sjetno kolorirani pasaži Dubravke Ugrešić mogu zadobiti drugačiju, rekvi-jemsku konotaciju: „U ime sadašnjosti vodio se rat za prošlost, u ime budućnosti rat protiv sadašnjosti. Rat je u ime nove budućnosti žderao budućnost. Ratnici gospodari zaborava, rušitelji stare države i graditelji novih, svim su strateškim sredstvima uspostavljali kulturu zaborava.“ Zato je održiva, ipak, i obazriva korelativnost „antipolitičkog esejiziranja, a ne zlobna i namćorasta, kako bi se lakomisljeno etiketiralo, Ugrešićkine *Kulture laži* i *Rabljenog doba* i *kraja crvenog čovjeka* bjeloruske nobelovke Svetlane Aleksievič. Referirajući se na drugu Svetlanu, rusku filozofkinju, Svetlanu Boym i njenu *Budućnost nostalgije*, gdje se razlikuju dvije vrste nostalgičnog poniranja u vrijeme

totalitarizma kao i sjene koja ga vjerno slijedi, doba tranzicije, Kramarić prvoj pripisuje restaurativnu, drugoj refleksivnu nostalgiju, jer Aleksievička svoje protagoniste/svjedoke, volens/nolens pita o intimnim detaljima tog nevakta, usput dohvatajući „ambivalenciju ljudske čežnje i osjećaja pripadnosti, bez straha od protivrječnosti kojima ta modernost obiluje“, dok Ugrešićka, po Kramariću, štiti apsolutnu istinu, uzima neke stvari i poluistine ex-države zdravo za gotovo, ne dovodeći ih uopće u sumnju, a upravo to bi bilo glavno svojstvo refleksivne nostalgije, sad optet po Boymovoj.

Nećemo nesmotreno pretjerati niti se ozbiljnije ogriješiti o pisca *Nostalgije* ako zaključimo da je itekako vodio računa o davnom, dalekosežno pronicljivo upozorenju Nietzschea iz jedne od njegovih *nesuvremenih razmatranja*, studije naslovljene „O koristi i šteti istorije za život“ kako se dobro valja čuvati sva tri detektirana monopolna i isključiva, zlosretna i pogrešna pristupa povijesti: antikvarnog, monumentalnog i kritičkog. Štaviše, Kramarić je više no svjestan kako u doziranoj kombinaciji, bilo lukavo grabežljivo bilo naivno površnoj, tog bermudskog trougla može iščeznuti svaka, ma kako pošteno zamišljena namjera serioznog preispitivanja prošlosti, pogotovo one dramatične i delikatno trubulentne poslije uspostave autoritarnih sistema, u kojoj prvo strada istina, i, najtragičnije, eliminira se pojedinac, ili Kišovim riječima, „likvidira kao suvišan etički i egzistencijalni entitet“.

Zato će, s pravom i argumentirano, do bolne gorčine, Kramarić reći kako je glavno obilježje kulture kraja stoljeća sociopatološka opsesija pamćenjem. Dodajmo slobodno i njegovim kvoplementom – zaboravom. Otud i njegova kratka povijest. Inače, pa kako bi drukčije samo to pamćenje bilo bezbrižno, ništa drugo do - kratko pamćenje. Ili, u najmanju ruku, selektivno. Ne kao da smo, nego jesmo ukrcani na karusel pamćenja i zaborava zajedničkog iskustva od čije vrtoglavice kao od morske bolesti pati svako ko se otisnuo bilo na lijenu i sjetnu, bilo na sumanutu i šizofrenu vrtanju. Zato i drži vodu aksiološka prosudba da je u bivšem sistemu ideološko prisvajanje svih otpora

društveno-političkih i kulturnih subjekata tom istom režimu luksuz koji je ovaj mirne duše mogao sebi priuštiti i da je to dušebrižničko nadziranje i bdijenje teklo pod egidom onog što Svetlana Boym naziva „obavezujuća baština“, neupitan tzv. zajednički kulturni imenitelj nikad prežaljene „simboličke geografije“, iz i zbog čega, uostalom, i dan-danas buja i raste nostalgija.

Sva razmažena nepca monokulturne probavljivosti, podjednako čitateljska, autorska kao kritičarska, koja zagrizu do kraja Kramarićev *plod jednogodišnjeg znanstvenog istraživanja pop-kulture i političke strategije*, što jeste podnaslov *Nostalgije*, lako mogu biti šokirana okusom koji neočekivano skače, katkad podivlja od kiselog preko ljutog do pelin-gorkog. Možda ne žigoše, ali niti ne prešućuje, navodi poimenice krivce mitomanijskog odnosa spram bivše države i dogme pod kojom su djelovali, kojom su obilježeni i pod kojom su formirani, režima kojeg su zagovarali i revno branili, ne izuzima niti samog sebe tog grijeha, da bi konačno rasap Jugoslavije kao „fluidnog označitelja“ opečatio lakanovskim termin *nullibiquitte* – oznaka je to za nešto što istovremeno ne postoji i ujedno je sveprisutno – a što je na stvari i bio uzrok tog krvavog raspada sa stravično tragikomičnim implikacijama usljed samo naoko paradoksalnog „viška, a nipošto manjka jugoslovenstva“.

I mada je oštri fokus na intelektualcima lijeve provenijencije, koji se kreću od onih diletantskih pa do vrituoznih samobmanjivanja nostalgijom, sjećanjem i amnezijom, niti desnica nema čemu da se nada, da likuje i da se šepuri, pogotovo ne nekoj šičar-rehabilitaciji, jer čak i njeni prononsirani kulturträgeri, uobraženi da im se pomaljaju crte ljudskosti, neće se moći pomiriti niti prihvatiti autorov nedvosmisleni ultimativni stav *apropo* ne tako davne horror-prošlosti iz drugog svjetskog rata. Pošto se pozove, citirajući Habermasov zahtjev za novim njemačkim identitetom i „konačnim rezom“ nakon počinjenih zločina a koji glasi: „...nakon Auschwitzta, mi svoju nacionalnu samosvijest možemo crpsti samo iz boljih tradicija naše istorije, i te tradicije ne treba da usvajamo nepromišljeno nego kritič-

ki. Nacionalni životni kontekst, koji je nekada omogućavao neuporedivo bogatstvo supstancije ljudskog supripadanja, možemo dalje izgrađivati jedino u svjetlu onih tradicija koje mogu da izdrže pogled pun straha, pogled onoga koji je podučen moralnim katastrofama.“, Kramarić će doslovce (str. 181, 182) reći: „Gotovo da bih ovu konstataciju Jürgena Habermasa u cijelosti mogao primijeniti i na hrvatski slučaj/identitet: „poslije Jasenovca...“ i mi bismo morali, jednom zauvijek, učiniti taj „konačni rez“ na „mekom“ tkivu našeg kolektivnog identiteta.“

Naročito je posebnom soju pseudosubverzivnih intelektualaca light-totalitarizam podmetao kukavičija jaja o socijalističkom Eldoradu, edenu, arkadiji, o tome kako je nekad negdje tekao med i mlijeko, toliko da su revno izgarali i još plamte pružajući otpor poput volframovih niti ne bi li tobož rasvijetlili arogantne i blasfemične procese nacionalističkih relativiziranja povijesti, a zapravo oni su ti koji je, najglasnije nekritički jecajući, „dobrovoljno“ relativiziraju. Tako se, manje-više podmetnutom logikom simetrije krivice i odgovornosti za rasap Jugoslavije i građanske ratove, regionalno, na nekad zajednički prostor uvlači ontologiziranje svakojakih memoarskih uobrazilja i fikcionalnosti, jer je za takve projektivne imaginarije i korektivne zahvate unazad prošlost daleko podatnija i zahvalnija od nereda sadašnjosti i naoko manje zlokobna od neizvjesne budućnosti. Ne veli nam zaludu Jose Ortega y Gasset ono čime se suptilno ravna i autor *Nostalgije*: „Poslanje onoga koga smo nakumili „intelektualac“ u izvjesnom smislu suprotstavljeno misiji političara. Djelo intelektualca teži – počesto uzalud – rasvijetliti stvari, dok djelo političara često ih zamućuje. Biti lijevo ili desno, to znači odabrati jedan od neprojenih načina koji se pružaju čovjeku da bude imbecil, odista, oba su puta oblici moralne uzetosti. Iznad toga, ustrajnost ovih odrednica doprinosi još više krivotvorenju sadašnje „zbilje“ koja je već sama po sebi izobličena, njima smo zatvorili krug političkih iskustava kojima te odrednice pripadaju.“ Aktualnije i ubitačnije decidno ne može, još od Bendine opore dijagnoze sadržane u čuvenoj sintagmi „izdaja intelektualca“. A ako

tome dodamo referentne, duboko prodorne, savremene mislioce na koje se oslanja Kramarić kao što su Dahrendorf, Derrida, Arendt, Balibar, Žižek, Habermas, postaju nam daleko razgovjetnija, a samim time bliža jer su nose neprikosnovenu plemenito humanu dimenziju, svjetonazorska uvjerenja našeg autora.

Naročito je zanimljiv ovaj prvi zbog strogo oprezno provedene probirljivosti koga će „darivati“ intelektualnom časnošću i neupitnom etičnošću dosljednog glasnog otpora u mračno doba. Krajnje rijetki odoljeće zovu zabluda. U eseju „Intelektualci u doba iskušenja“ jedni će podleći kukavičluku, drugi moćima i čarima ideoloških napasti ili se zavesti sasvim prizemnim interesima, dok će neki prosto nasjesti revolucionarnim obećanjima, a među nepokolebljive svjetionike plemenitosti mišljenja svrstaće Poppera, Arona i Berlina. Kramarić nije ništa puno „darežljiviji“ u svom izbornom obračunu s njima iz, uvjetno kazano, slobodoljubivog lijevog civilizacijsko-kulturnog tabora budući da decidirano stoji na stanovištu kako nema ideološki neutralnih interpretativnih narativa povijesti. Njegovu siratčupriju preko inferna yustalgije, čak šire ostalgije, jedva će preći njih nekoliko, neki s opasnim poskliznućima: Mirko Kovač, Vlado Gotovac, Danilo Kiš, Filip David.

I autor *Nostalgije* i neumoljivi kritičar *nostalgičarenja*, baš kao i Dahrendorf, jako dobro zna pri tom da *dossier* intelektualci mora biti otvoren ukoliko želi biti izvorom čega više od manihejske katalogizacije, ne manje nepravdne od svih onih koji jesu ili bi mogli biti, bez olakšavajućih okolnosti, strpani u taj katalog o gluhom i slijepom, bahatom ili ravnodušnom hodu kroz „povijest nečasnosti“. A najveću odioznost, poput Filipa Davida za neustrašivog boravka u „kući sjećanja i zaborava“, uprkos paralizirajućoj povijesnoj frustraciji, osjeća prema onima koji njeguju, nameću i podmeću preposredovane amnezije i prisjećanja čime guše emancipativni potencijal pretresanja prošlosti i elegantno „sumornim romansiranjem“ iste serviraju eklatantni resentiman podupirući time stanja novih nacionalnih konfliktnosti u starom ruhu.

Kramarić će analitički pretresati i pratiti zajedničko iskustvo u bivšoj državi, kako

sam kaže, preko tri narativna pravca: Jugoslaviju kao varijantu liberalnog imaginarija (vrst hibridnog konzumerističkog komunizma), potom kao onirično-dogmatski imaginarij (model „antistaljinističkog staljinizma“ koji, iako oksimoronski, drži vodu), te naposljetku, i paralelno, Jugoslaviju kao sasvim singularno iskustvo. Mi ne možemo znati je li Miljković znao za Krausovo zajedljivo prosuđivanje nastalo između dva velika pokolja proteklog stoljeća, no Kramarić jeste. Ono, parafraziramo, glasi kako se pobožnost, pa i prijateljstva, uopće etičnosti *u* i *među* ljudima, ne ogleda toliko u skidanju vlastitog šešira pri civilizacijsko-kulturnim susretima koliko u zbacivanju tuđeg. A Kraus je bio 'tipični' srednjoeuropejac, sa svim mogućim obećanim fatalnim slojevitostima, koju je mogao nositi taj, izborni po srodnosti, identitetni konstrukt, između ostalog i njegovo konvertitstvo iz židovstva u katoličanstvo, a upravo i o tim ispuštenim i prešućenim, potisnutim i prezrenim vezama ovog podneblja kroz *Nostalgiju* progovara nam uvjerljivo Kramarić, možda više priziva suvisli i trezveni govor o tome dobu, fino tabuiziranom raznoraznim predrasudama.

Također ne možemo znati je li Miljković, tragična srpska i jugoslovenska pjesnička figura, koga anegdotski uvodi Kramarić, odista, kao flaner po beogradskoj čaršiji skidajući šešir pozdravljao jugoslovenski mrak ili je to urbana legenda. Isto stoji i za drugog ne manje tragična pjesnika Ujevića, kojem također Kramarić dopušta da nam urbano legendarnim dadaističkim rastrojstvom na vrat navuče, u odsudnom času „kad se trebalo diviti prvoj Jugoslaviji i dinastiji Karađorđevića“, duh cara Franje Josipa. Ali u „vremenu koje se udaljava“ a koje nam spašava Mirko Kovač, dok Kramarić, kao pravi alkar u sridu, prenosi, i to kao svojevrstu anticipaciju, i unatrag i unaprijed, riječi Danila Kiša: „Mađari, Rumunji, Bugari, to su u odnosu na nas ozbiljni narodi, a o Česima da i ne govorim. Ako to roblje jednog dana ispliva iz komunističkih govana, ta će razlika između nas i njih biti velika i očita, naravno u njihovu u korist. Jer bojim se da mi dobro plivamo ali samo iz jednih govana u druga.“

Ujević, za kojeg veli Kramarić da je „još stigao u mladosti biti jugofilom“, poživjet

će u toj famoznoj Jugoslaviji nekih desetak godina mijenjajući ambijente 'sretnih i olakšavajućih okolnosti': Zagreb, Split, Beograd, Sarajevo. Legenda nas poučava: jedne prilike sjedio je na klupi u parku i lupkajući štapom prepolovio je suho govno. Znatiželjnici svih boja, mentalni paparazzi, brzo su pritrčali da im pjesnik odgonetne taj gest. Što su tražili to su i dobili: ova polovica je Jugoslavija prije rata, ova druga poslije! Isto tako nije teško odgovoriti, budući smo rat imali, da li, nego koliko, i kome, od zemalja nasljednica te bivše zajedničke nedostaje jedan tako velikodušan pjesnički gest koji obuhvaća prošlost i budućnost, bolje kazati naše falsificiranje prve i izdaju druge. Time se ispunjava Kramarićevo navedeno toplo očekivanje, s početka ovog kritičkog napisa, da čitatelj ne bude u poniženom položaju, naravno ako pokaže barem malo odvažno katarzičnog strpljenja i s Nostalgijom, dakako i vlastitom.

Nermin SARAJLIĆ

Fusnote ljubavi i zlobe

Vladimir Velebit, *Moj život*;
Zagreb, Fraktura, 2016.

Vladimir Velebit, pravnik, partizan, Titov diplomat, međunarodni ekspert, rodio se u dobrostojećoj, sitnoburžoaskoj obitelji, korijena tipično srednjoeuropski pomiješanih: „Potječem iz malograđanske porodice. Građanstvo u njoj je novo, tek stečeno. S jedne je strane seljačko podrijetlo prilično blizu. Moj jedan pradjed s majčine strane bio je još pravi seljak koji je svoju zemlju sam obrađivao. A ni s očeve strane nisam mnogo dalje odmakao. Tu je moj čukundjed bio još pravi seljak. A s druge strane umiješali su se trgovci i činovnici, tako da je iz te mješavine ispala ona smjesa koju je dosta teško točno definirati. Treba li je nazvati malograđanskom ili činovničkom? Svakako je tipična za period

urbanizacije i brzog prijelaza seljaštva u gradove koji obilježava 19. i 20. stoljeće na jugoistoku Europe.“

Kada se razmotri strategija prikaza korijena kojim auctor opravdano otvara svoj životopis, uočljivo je kako je ovoga građanina svijeta formirala prvenstveno klasa i država. Pripadnik građanstva i mnogonacionalnog carstva, svjestan etničkog identiteta, ali maksimalno tolerantan spram određenja drugih i indiferentan spram identitetske groznice, logično se priklanjao nadnacionalnim idejama, nalazeći u njima, međutim, ne sredstvo potiranja nacionalnoga, nego polugu njegove obrane. Lišen sentimentalnosti, on ne žali za srednjoeuropskim carstvom. Srednjoeuroljanin, ali svjestan manjkavosti carsko-kraljevske starudije, poštujući tradiciju, no ne robujući joj, uvijek se okretao realnosti i budućnosti. U trenutku propasti habsburške države okreće se drugoj nadnacionalnoj tvorevini, čvrsto uvjeren da je Jugoslavija dobro rješenje za male narode u njoj okupljene. Njegovo jugoslavenstvo nije bilo bijeg, nego oslonac. Dovoljno trezveno da na kraju, bez patetičnoga žala, ukine sebe kao ideju koja, dizdarevski, od štita za obranu počine tištiti branjenika.

U nesretnim vremenima i tužnim prostorima koje smo prisiljeni živjeti, ipak su nužna pitanja koja inače ne bismo postavljali. Neposredno nakon drugoga svjetskog rata, Bogdan Radica, legendarni i ostracizmom zaborava ovjenčani hrvatski publicist i emigrant, pisao je o tužnoj situaciji u poratnoj Hrvatskoj, spominjući da se u općoj srbizaciji Vladimir Velebit javno izjašnjavao kao Srbin iz Zagreba. Je li Velebit patio od boljki i razdora tipičnih za dio Srba u Hrvatskoj? Ovi memoari ne daju nam potvrdu da je gajio neke ekskluzivno srpske sentimente. On, doduše, spominje da se djed Dušan, austrougarski časnik, nije slagao s generalom Borojevićem koji „je također bio rodom iz Banije iz graničarske obitelji, ali se potpuno predao Austriji i odrodio“ dok je Dušan Velebit bio „srce i dušom Srbin“. Ovakav stav niječe prostu činjenicu postojanja Hrvata pravoslavaca i jedno je od rijetkih mjesta u masivnoj autobiografiji (812 stranica!) na kom se može naslutiti trag srpskog ekskluzivizma. Međutim, i taj ekskluzivizam, prije kome-

tar djedova stava, nego osobni odabir, ne sprečava ga da uoči posljedice velikosrpskog ludila. I to na više mjesta. Primjerice, kada prikazuje događaje u Foči 1942. godine: „Odmah iza okupacije držale su vlast ustaše i domobranski garnizon, poslije su došle talijanske okupacijske trupe. One su predale to nesretno mjestance četničkoj strahovladi. Četnici su na mostu preko Drine poklali više stotina muslimana i pobacali tijela ubijenih u maticu bistrice rijeke. Kad smo Lolo i ja stigli, još su se mogle vidjeti tamne mrlje prolivene krvi na daskama i ogradi mostova.“ Nezaboravan je i njegov komentar, nakon proučavanja dokumenata o talijanskoj instrumentalizaciji, najprije Pavelića i ustaša, a potom srpskih monarhista: „Čitajući te vrlo brojne dokumente, morao sam se često čuditi gluposti, a i podlosti većine srpskih narodnih predvodnika.“ Takav je Velebit indignirano komentirao prve simptome srpske pobune u Hrvatskoj. Za boravka u Slavoniji vozač Srbin nagovijestio je nadolazeće crne dane: „Kad bi Vera ostala koji tren sama, približio bi se naš šofer i govorio kako je došao čas osvete Srba za sva zla nanesena im od Hrvata, govorio joj je da se Srbi naoružavaju i da će uskoro sve plivati u krvi. On je valjda mislio da smo mi, jer živimo u Beogradu, srpski šovinisti i da mrzimo Hrvate te da nam se može povjeriti kao istomišljenicima.“

Ako bismo Velebita zbog njegova identiteta imali nazvati kroatofobom, ne bismo li ga, zbog nekih njegovih komentara, trebali nazvati i antisemitom? Govoreći o prvom izraelsko-arapskom ratu, ovako je definirao mentalitet dijela sudionika: „Neke od paramilitarnih organizacija bile su inspirirane jednom vrstom fašizma odnosno židovskim rasizmom. Oni su počinili mnoga zverstva nad neboraćkim stanovništvom i širili glas o vlastitoj okrutnosti.“ Malo dalje razobličio je cionistički mit kao opravdanje za etničko čišćenje Arapa u Palestini: „Polazeći od posve neprihvatljive teze da je to zemljište u Starom vijeku, prije dolaska Rimljana, bilo naseljeno Židovima, izvode svoje pravo na ponovno zaposjedanje tog zemljišta.“ No, kako su Židovi, temeljem ideje o prastarostojbini, uspjeli uspostaviti državu na teritoriju gdje je većinsko stanovništvo prije bilo arapsko? Velebit je jezgrovit i precizan, što su i inače osobine njegova stila:

„Koliko znam nijedna narodnost nije, do sada, došla na tako fantastičnu ideju osim židovske koja ju je čak i uspjela ostvariti. Ostvarila ju je zahvaljujući svojoj odličnoj organiziranosti, ali ipak najviše zbog osjećaja krivnje koji je rukovodio politikom demokratskih država Europe i Sjedinjenih Država zbog strašnog zločina počinjenog nad europskim Židovima od tada, u Njemačkoj, vladajućeg nacionalsocijalizma.“ Nema sumnje da će cionisti ovaj stav proglasiti antisemitskim, kao što će mu i mnogi Hrvat pripisati kroatofobiju, a Srbin izdajništvo Srpstva. Velikosrbe će zasigurno zaboljeti i sjajna analiza kosovske mitomanije. Albanizacija te pokrajine u njegovoj je raščlambi prirodan proces od koga šovinisti očito kuju revizionistički mit. Uvod je to u raskrivanje strategije, kako kaže, „Miloševićevih manekena Jovića i Kadijevića“, za nasilno podčinjavanje Slovenije i Hrvatske. Na kraju ne ostaje dužan ni Slovincima, krsteći njihova rigidnog graničnog policajca „pravim priglupim Slovincem“.

Razbijao je Velebit mnoge mitove pa tako i romanticistički mit o Titovoj fatalnoj ljubavi Davorjanki Paunović: „Ona je bila teško bolesna, nesretna i, mislim, u suštini zla žena. Valjda je bila strašno zaljubljena u Tita i nikad se nije odvajala od njega. Po mojoj ocjeni vršila je veoma štetan utjecaj na njega. U sredini gdje se nije moglo ni smjelo postavljati pitanje osobne hrabrosti, jer se ona podrazumijevala, Davorjanka je pokazivala sramotni kukavičluk svakodneвно i u svim prilikama.“ Još je drastičniji slučaj *mitoloklazma* komentar razvikane Brozove naredbe o rušenju mostova na Neretvi tijekom neke-od-brojnih ofenziva. Naknadna je komunistička hagiografija ovaj čin proglasila vrhunskim ratnim lukavstvom. Velebit sluša vlastiti razum, a ne interpetacijsku tradiciju državotvornog kanona: „Meni se čini da je sve to puka izmišljotina. Vjerujem da je Tito u toj izvanredno kritičnoj situaciji bio zahvaćen panikom i da nije točno znao što će i kako će.“ Nakon raščlambe „neretvanske“ epizode partizanskog ratovanja, zaključak je nemilosrdan: „Tito sigurno nije bio na visini svog veoma odgovornog zadatka.“ Mnogo je u ovim prisjećanjima sličnih komentara o kontroverznom maršalu. Ipak, Velebit nalazi i razumijevanja za čovjeka čiji je

životni put obilježio prostore bivše države, Europe i svijeta. To je razumijevanje, prožeto kompetentnim realizmom, najrazvidnije u epizodi prvoga susreta s Churchillom, svojevrsnim ispitom koga je Broz, po Velebitovu mišljenju, vrlo dobro položio: „Ne može se mjeriti istim mjerilom izdanak visoke engleske aristokracije s političkim i parlamentarnim iskustvom od preko četrdeset godina, godinama u samom centru svjetskih, političkih zbivanja sa zagorskim seljakom i proganjanim komunističkim agentom koji skoro dvadeset godina nikad nije bio siguran hoće li doživjeti sutrašnji dan. Najmanje siguran za život bio je za svog boravka u Sovjetskom Savezu, u dragoj domovini socijalizma. Mislim da se treba upisati Titu u korist okolnost da je bio svjestan važnosti tog susreta i da su njegova zbunjenost i izvjesna nesigurnost bile normalne posljedice.“

Ipak, njegov tihi razlaz s Brozom, čije je dobre osobine, poglavito političku vještinu, honorirao, a loše beziznimno prokazivao, najpreciznije je sažet u poduljem odlomku koji vrijedi citirati: „Poslije dužeg vremena opet smo bili pozvani na ručak kod Jovanke i Tita. Koliko se sjećam, ovo je bio naš posljednji ručak u Uzičkoj ulici. Tito se počeo sve više uvlačiti u sebe i manje se vidati sa svojim starim ratnim drugovima. Počeo se okruživati novim ljudima, ulizicama i ambicioznim skorojevićima koji su se uvlačili u njegovu blizinu, milost i društvo radi postizanja položaja i vlasti. Od prirode tašt, Tito je, nažalost, lako nasjedao laskavicima koji su ga sve više okruživali i odvajali od njegovih starih i odanih prijatelja. Ti su ljudi upravo uzgajali njegove loše osobine, podržavali njegovu samodopadljivost i naklonost k autokraciji. Bio sam uvjeren da je i naš poziv na ručak bio djelo Jovanke, a da je Tito zaboravio da još postojim i da sam nekada bio njegov povjerljivi i bliski suradnik.“ U te je skorojeviće ubrajao i Ljubičića, Dolanca, Mikulića, Mamulu, ljude čija imena izgovara s gnušanjem.

Ipak, neke je stvari Velebit, svjesno ili ne, previdio. On ne spominje ni križne putove, ni brojna politička umorstva iz Titova laboratorija. Zar ih zaista nije bio svjestan? Nije bio svjestan ni Savke ni Mike, ali ni Marka Nikezića i Latinke Perović? Može li njegova formula o Brozu

kao prekaljenom revolucionaru opravdati bešćutnost, spremnost na likvidacije, čak i podlost spram vlastitih drugova? Odgovore na ova pitanja treba iznaći povijest, a sadašnjosti ostaje nagađati o Velebitu, čovjeku neobične sudbine, začudne, pune neobičnih spojeva, u biti paradoksalne. Ono, pak, što je najveća dobit ovih memoara ne tiče se velike povijesti, povijesti kraljeva (maršala), nego povijesti pješaka. Niz epizoda, ispričanih jednostavno i toplo, dočarava nam ljudski lik koji je zadržao prisnost i dostojanstvo, usprkos kaosu u kom je živio.

Ostaje tajnom kako se ovaj građanski intelektualac, izvrsno obrazovan pravnik, mogao uklopiti u ideološke okvire marksizma, kako je uopće i postao marksist. Sam kaže da mu je Marxovo odbacivanje Montesquieuove trodiobe vlasti na zakonodavnu, izvršnu i sudsku, temelj, dakle, moderne demokracije, izgledalo „kao potpuno narušavanje pravne sigurnosti koja je za mene bila jedna od najvažnijih tekovina modernog društva. Danas mi je potpuno jasno da Marxu nije ni bilo stalo do pravne sigurnosti.“ Već se u tim mislima krije početak razočaranja idejom koju je dobar dio života imao za svoj intelektualni i, ponajmanje, materijalni oslonac. Ideja za njega, za razliku od pripadnika komunističke vrhuške, nikada nije postala ideologija. Njemu ideal nikada nije bio sredstvom. U tome je bitna razlika između poluobrazovanih partijskih aparatčika i uma dovoljno izgrađena i stabilna da zna kako je njegov odabir ujedno i prije svega pitanje morala, a ne tek alibi za karijeru. Komunistički pravovjernik, uostalom, nikada sebi ne bi dopustio zaključak da je poslije rata Komunistička partija trebala „bez straha, dopustiti djelovanje bivših građanskih partija, a među njima i Hrvatske seljačke stranke.“ Zanimljivo je usporediti poziciju zarobljena uma koji djeluje iz perspektive vlastita straha s uistinu slobodnim duhom koji se ne boji jer, za razliku od onoga prvog, uistinski vjeruje u svoje ideale. Kada se unatrag promotri sva sila zabrana, prisile, progona, čini se da su sami komunisti najmanje vjerovali u svoje vlastito društveno poslanje. Po tome je Velebit zaista netipičan komunist. Još i više po zaključku da je Partija postajala leglo skorojevića sve više nalik mafijaškoj organizaciji.

Trezveni će se čitatelj pitati o tajni ravnoteže ovoga uma, o izvoru moralne i intelektualne snage koja ga je sačuvala od stranputica doba i prostora gdje je živio. Odgovor krije jedan običan veznik – „ali“. To nije bilo Brozovo zlaokobno „ali“ kojim je budući maršal u izvješćima NKVD-u sebi krčio put po lješinama partijskih konkurenata u moskovskim vremenima. To „ali“ kojim je dezavuiran prvi, pozitivan dio prosudbe, potreban kao jamstvo „objektivna“ prikaza, lukavo je potkopavalo sliku o izvještavanome partijskom funkcionaru po modelu – on je dobar, *ali* ima velikih mana. Velebitova semantika podrazumijeva bitno drukčiju funkciju spomenutoga veznika. To je moguće prije svega zahvaljujući njegovoj gotovo hladnoj mudrosti utemeljenoj na ravnoteži. On je volio Tita, ali nije previdio sve mane ljubičice bijele, u prvom redu bezgraničnu taštinu te neumjerenu i posve nepriličnu sklonost luksuzu. On je bio komunist, ali

nikada boljševički vjernik. Cijenio je revolucionare, ali prezirao primitivizam nekih od njih. Bio je buržuj, ali je duboko suosjećao s ugnjetenim slojevima društva. Empatičan prema radnicima, ali daleko od toga da ih idealizira. Etnički Srbin, ali zgađen nad velikosrpskim šovinizmom. Jugosla-ven, ali nipošto jugo-integralist.

Nažalost, tužno dvadeseto stoljeće, čiji je tihi, ali nipošto beznačajan protagonist bio, umjesto „ali“ nudilo je „ili-ili“. Tko nije s nama, dobit će metak, rekao bi fašistički Duce. Srećom, postojali su i ljudi koji nisu vjerovali u metke. Broz nije bio među njima, a njegova je vjera propala. To je i razlog zašto je Velebit hladno opisao njegovu smrt i pokop. Velebit, mada i disciplinirani vojnik, nije vjerovao metcima. Njegova skladno, njegovanim hrvatskim jezikom pisana memoaristika, zalog je vjere u riječ, oružje učinkovitije od metaka.

Antun PAVEŠKOVIĆ

